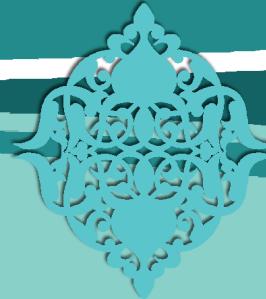

د پوهنې وزارت

پښتو

دولسم ټولگي

پښتو - دلسلیم ټولگي

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی
هه بچی یې قهرمان دی
د بلوخو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ايماق، هم پشه ٻان
لکه لمري پرشنه آسمان
لکه زره وي جاوي دان
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولي کور د توري
دا وطن د ټولوکور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجردی
براھوي دی، ټرليباش دی
دا هيرواد به ټل څلپري
په سينه کې د آسيا به
نوم د حق مودي رهبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د پوهنۍ وزارت

پښتو

دولسم ټولکي

۱۳۹۸ هـ. ش. کال

الف

د کتاب څانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګې د درسي کتابونو مؤلفین

اېدیت کوونکۍ: د پښتو ژبې د اېدیت ډیپارتمنټ غږي

ټولګۍ: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکۍ: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تأليف لوی ریاست

خپروونکۍ: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوی ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسی

د چاپ ځای:

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې يې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړونکو سره قانوني چلندکېږي.

د پوهنې ۵ وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او بنبونکي خدای ﷺ شکر په خای کوو، چې مور ته يې ژوند رابنلی، او د لوست او لیک له نعمت خخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لوړنې پیغام ورته (لوستل) و، درود وايو.

خرنګه چې ټولو ته بنکاره د ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هبواډ بنوونيز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. بنوونکي، زده کوونکي، کتاب، بنوونځۍ، اداره او د والدينو شوراګانې د هبواډ د پوهنې نظام شپږګونې بنسټيز عناصر بلل کېږي، چې د هبواډ د بنوونې او روزنې په پراختيا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشترابه مقام، د هبواډ په بنوونيز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دي.

له همدي امله د بنوونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لوړیتوبونو خخه دي. همدارنګه په بنوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي بنوونيزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې خای لري. مور په دې باور يو، چې د باکيفيه درسي کتابونو له شتون پرته، د بنوونې او روزنې اساسی اهدافو ته رسپدلي نشو.

پورتنيو موخو ته د رسپدو او د اغېنزاک بنوونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هبواډ له ټولو زړه سواندو بنوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو خخه په درناوي هيله کوم، چې د هبواډ بچيانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېردولو کې، هیڅ دول هڅه او هاند ونه سېموي، او د یوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوبښن وکړي. هره ورڅ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورڅي ګران زده کوونکي به سباد یوه پرمختلي افغانستان معماران، او د ټولني متمند او ګټور او سېډونکي وي.

همدا راز له خورو زده کوونکو خخه، چې د هبواډ ارزښتاکه پانګه ده، غوبښته لرم، خو له هر فرصت خخه ګتیه پورته کړي، او د زده کړي په پرسه کې د خيرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او بنوونکو ته په درناوي سره، له تدریس خخه بنه او اغېنزاکه استفاده وکړي.

په پاي کې د بنوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د بنوونيز نصاب له مسلکي همکارانو خخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کډونکي هلې خلې کړي دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷺ له دربار خخه دوى ته په دې سېڅلې او انسان جوړوونکي هڅې کې بريا غواړم. د معاري او پرمختلي بنوونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وګړي ې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دكتور محمد ميرويس بلخي

فهرست

مخونه	سر لیکونه	شمپرې
۱	د عرفان روښنایي	لومړۍ لوست
۰	نعت	دویم لوست
۹	پښتو او پښتنه	دریم لوست
۱۰	سلیمان ماکو او د هغه ((تذكرة الالیاء))	څلورم لوست
۲۱	پښتو ولسي ادبیات	پنځم لوست
۳۱	د بنکارندوی بولله	شپږم لوست
۳۹	په شعر کې قافیه	اووم لوست
۴۵	ادبیات د اسلام د سپېخلي دین له نظره	اتم لوست

شمبېرې	د لوسټ نوم	د لوسټ نوم	مغونه
نهم لوسټ	د خوشحال بابا دستارنامه	۵۱	
لسم لوسټ	پښتو قلمي پانګه	۵۷	
یوولسم لوسټ	عبدالحميد مومند	۶۳	
دولسم لوسټ	احمد شاهي شهنامه	۷۱	
ديارلسم لوسټ	د پښتو ادبیاتو اوسنۍ دوره	۷۷	
څوارلسم لوسټ	غني خان – نه هېرپدونکي شاعر	۸۷	
پنځلسم لوسټ	په بهر کې پښتو پوهان	۹۷	
شپارپسم لوسټ	الف جانه خټک	۱۰۷	
اووه لسم لوسټ	کيسه او ژوند	۱۱۳	
اتلسنم لوسټ	شفیق او پښتو لنډه کيسه	۱۲۱	
نولسم لوسټ	درېو او بوا ونه	۱۳۱	
شلم لوسټ	په پښتو کې ناول ليکنه	۱۳۹	
يو ويشتمن لوسټ	ويكتور هوگو – د فرانسي نوميالي ليکوال	۱۴۵	
دوه ويشتمن لوسټ	ژوند او چاپېړیال	۱۵۱	
دروېشتمن لوسټ	مقالات خنګه ولیکو؟	۱۵۷	
څلور ويشتمن لوسټ	پوهاند حبېي، ليکوال او خېړونکي	۱۶۳	
پنځه ويشتمن لوسټ	د شرابو (الکولو) زیانونه	۱۷۱	
شپېروېشتمن لوسټ	د شعر په اړه خرګندونې	۱۷۷	
اووه ويشتمن لوسټ	د ماین، ناچاودو توکو معلومیت روانی اغېزې	۱۸۳	
اته ويشتمن لوسټ	ادبي کره کتنه	۱۸۹	
	ویپانګه	۱۹۰	
	اخځليلکونه	۲۰۲	

د عرفان روښاني

د عرفاني شاعري په هکله خومره معلومات لري؟

په پښتو کې د دعایه شاعري بل نوم څه دي؟

د ولسم ټولګي پښتو کتاب د لوی خدای جل جلاله په نامه پیلوو. موږ او تاسو د هر کار پیل د الله جل جلاله په نوم کوو او له دې خخه مو موخه دا وي چې په کار کې مو خير او برکت پیدا شي. دولسم ټولګي زموږ د ثانوي زده کړو وروستي ټولګي دی او موږ يې د خدای پاک په سپېڅلې نامه پیلوو او هيله کوو چې راتلونکي ته هم د خپل خان لپاره، هم د خپلې کورنۍ لپاره، هم د افغانني ټولنې او هم د ټولې بشري ټولنې لپاره يو خير غوبنتونکي، مهریان او کاريوه انسان راڅخه جوړ شي. په همدي هيله دغه کتاب د پښتو د نوميالي کلاسيک شاعر علي محمد مخلص په دې لاندې مناجات پیلوو.

نن د زره دانيسي غوارم له وهابه
له دېښورهایي غوارم له وهابه
چې گويا په تسبیحات په مواعظ وي
فرقاني گويايي غوارم له وهابه
په هر بوي چې شم آگاه مولا مې ياد شي
اینچنین پويايي غوارم له وهابه
چې ازاد د دواړو کونو له سودا وي
هسې زره شیدايي غوارم له وهابه
چې فاني شي بقائيي د ابد مومي
د ابد بقائيي غوارم له وهابه
چې هېڅ خيز مې په نظر کې حايل نه وي
د وحدت هويyi غوارم له وهابه
معرفت د زره افتاب زره یې روشن دی
د عرفان روښنایي غوارم له وهابه
چې په خوي شي بنایسته، بنایسته تل وي
زه خودي زیبایي غوارم له وهابه
ګدایي د حق په در لويه شاهي ده
دا مخلص ګدایي غوارم له وهابه

د شاعر پېژندگلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنګ له نومياليو شاعرانو او ليکوالو
څخه دی. هغه د ابابکر کندهاري شينواري زوي دی.

ابابکر د احداد او الهداد د پوهونو یو قومندان و، کله چې احداد او الهداد سره
خوابدي شول، نو الهداد (رشيد خان) هندوستان ته لار. ابابکر هم د هغه په ډله کې و.
نوموري د پښتو شاعر او ليکوال و. د ((مراة العارفين)) او ((سراج العارفين)) کتابونو
مؤلف دی.

علي محمد مخلص په غالب ګومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا
کې زېړېدلی دی. خپرونکي وايي چې هغه به یا په کندهار او یا هم په تیراکې زېړېدلی
وی چې د روښاني غورځنګ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلاړگني
سيمه وه. نوموري عالم او فاضل شخص و. مشهور اثرېي د بايزيد روښان ((حالنامه)) ده
چې په فارسي ژيه یې ليکلې او د پير روښان او روښاني غورځنګ په اړه پکې دېر مهم
او لوموري لاس تاريخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو ديوان یې د ډاکټر پروپېز مهجر
خویشکي په همت چاپ او خپور شوي دی. یوه منثوره رساله یې هم د هندوستان په
كتابتونونو کې پیدا شوي ده.

د علي محمد مخلص د مرپنې دقique نېټه نه د خرګنده، خو د هغه د ديوان او
حالنامې د پېښو له بيان څخه یې د مرپنې نېټه د ۱۰۸۰ هـ. ق. حدود اړکلولی شو.

احداد او الهداد: د بايزيد روښان او روښاني غورځنګ د مبارزو مخکبان وو.

۱- یو یو زده کوونکی دې د دغه مناجات یو یو بیت ولولی. د لو مرني زده کوونکي د بیت له لو ستلو خخه وروسته دې یو تن په خپله خوبنې د بیت معنا وکړي او یو خخه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده کوونکي د بیت له لو ستلو خخه وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه بنوونکي خپله یو تن انتخاب کړي.

۲- یو یو شاګرد دې په خپله خوبنې له یو یو ټولګیوال خخه د دغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنا په خنګ کې دې یې په یوه ادبی جمله کې وکاروی:

دېښنه، تسبیحات، فرقان، معرفت، فانی، وحدت، شیدایی، رهایی

۳- د دغه مناجات د عمومي مفهوم په اړه دې پنځه تنه زده کوونکي لنډې لنډې خبرې وکړي.

۴- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته څواب ووايي:

- تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفی شاعران پېژنئ؟

- د بايزيد روبنان د ملي او عرفاني غورخنګ د کومو شاعرانو نومونه مو ياد دي؟

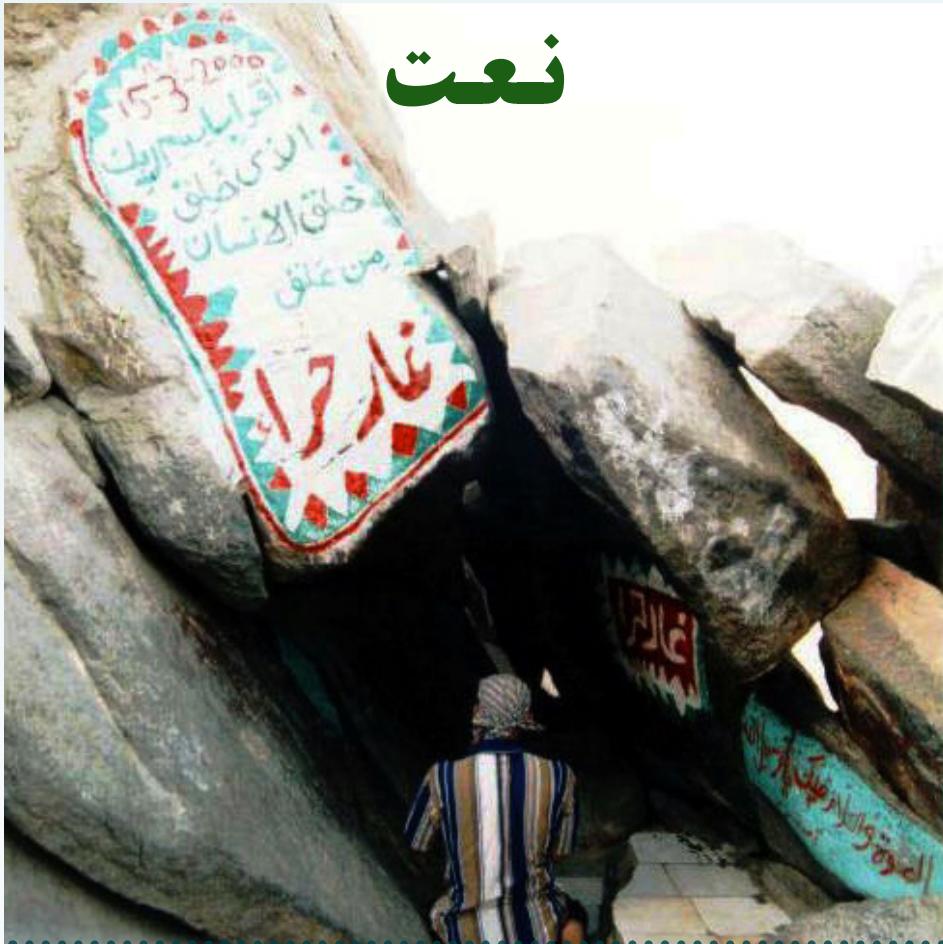
- د روښاني غورخنګ شاعرانو خه ډول شاعري کړي ده؟

زده کوونکي دې په پښتو پخوانيو ادبیاتو کې د تصوفی او عرفاني شاعري په اړه نيمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځينو شاعرانو نومونه دې واخلي او د هغوي د کتابونو لنډه يادونه دې وکړي.

نعت

د اسلام د مبارک پيغمبر حضرت محمد ﷺ په ستانيه کې زموږ دېرو شاعرانو د خپلو
قلمونو بنایست د خپلو ديوانونو پر پاپو شيندلی دی. شاعرانو د حضرت پيغمبر ﷺ د
ستانيې پر کربنو د خپل شعر ديوانونه متبرک کړي دي.
په دغه لوست کې به موږ هم خپل کتاب د خپل پيغمبر ﷺ په ستانيه او يادونه
سېپخلى کړو. دغه نعت د پښتو د پياوري شاعر حاجي جمعه بارکري له ديوان خڅه
غوره شوي دي.

تر نامه دې سم قربان ستا محمده ﷺ
هم تر واپه خاندان ستا محمده ﷺ
چې رضا دې په رضا و خاوند ورکړه
هر مشکل یې کړ اسان ستا محمده ﷺ
معرفت دې تر توحیده پورې تللى
بل خوک نه وینم په شان ستا محمده ﷺ
پیغمبران یولک خلپريشت زره وايي
رب کړه واپه خادمان ستا محمده ﷺ
که معراج د موسى پاس پر کوه طورو
رب معراج کړ لامکان ستا محمده ﷺ
رب منسوخه کړه درې واپه کتابونه
چې یې راستاوه فرقان ستا محمده ﷺ
تې (ته یې) سردار په دواړو کونو په قدرت کړي
هم تابع دې اين و آن ستا محمده ﷺ
غفلت حرص ورڅخه ولاړ قناعت ونيو
هم پر زړه باندې مکان ستا محمده ﷺ
په معنۍ یې د رموزو پوهولي
رب په باب کې مهربان ستا محمده ﷺ
تر ازله به باقې وي تل تر تله
كمال نه لري نقصان ستا محمده ﷺ
نور دينونه یې منسوخ کړه همه واپه
چې سنه دين یې کړ برهان ستا محمده ﷺ
د توحید د باغ ګلاب یې غوريدلې
معطر په بوی جهان ستا محمده ﷺ

بل چراغ دې د یقین د وړاندې ونيو
 مخفې راز سو در عيان ستا محمده ﷺ
 و مکان ته د لویې دې نه رسپږي
 او اللعزم مرسلان ستا محمده ﷺ
 زه يې کله کړم ادا صفت دې کېږي
 پر زمین و پر آسمان ستا محمده ﷺ
 ما "جمعه" دې د باور لاسونه دواړه
 لګولي پر گريوان ستا محمده ﷺ

د شاعر پېژندګلوي:

حاجي جمعه بارکزى د پښتو زېبي له نومياليو شاعرانو خخه دی. د کندهار په ماشور
 نومي کلي کې زېږدلې دی. په پښتنه شعرا کې يې د مرینې نېټه (۱۲۵۹ هـ ق.)
 بنودلې ده.

دی د سردار کنډل خان معاصر و چې د نوموري لوړنې وړکمني به خپلو شعرونو کې
 یادوي. ديوان يې په کابل کې په (۱۳۶۰ هـ ق.) کال چاپ شوی دی.

فعالیتونه

- زدهکوونکي دې ټول د دې نعت شريف یو یو بیت ولولي، کله چې ټول نعت په لور
 غر ولوستل شو، بیا دې نو پاتې زدهکوونکي یو یو بیت معنا او د هر بیت په اړه دې یو خه
 خبرې وکړي.

۲_ هر یو زده کوونکی دې د پښتو د لرغونې او منځنۍ دورې د شاعرانو له ډلي خخه د یو یو نوم واخلي، هېڅوک دې تکرار نوم نه اخلي.

۳_ یو شاگرد دې دغه لغتونه پر تختې وليکي او بیا دې یو بل شاگرد توري درې ته پورته شي، له دغه لوست خخه دې انه نور لغتونه وليکي، بیا دې شپارس تنه زده کوونکي دغه لغتونه یو یو معنا کړي او دا دې هم ووایي چې دا اسم دې که صفت یا فعل؟
واړه، پاس، منسوخ، لامکان، غورېدل، باور.

۴_ په حمد او نعت کې پر کومو موضوع ګانو خبرې کېږي؟
دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په مخ کې پري رڼا واچوي.

۵_ د نعت دغه بیت خه معنا لري؟
رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه
چې یې راستاوه فرقان ستا محمده ﷺ

زده کوونکي دې دغه نعت شريف یو خل بیا په خپلو کورونو کې ولولي او بیا دې د ټول نعت لند مفهوم په نیم مخ کې په خپلو کتابچو کې وليکي. بهه ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې بنوونکي په انتخابي ډول د پنځو تنو شاگردانو لیکنې ټولو ته واوروسي.

پښتو او پښتنه

د پښتو ژې او یا په عمومي توګه د پښتو په هګله به تاسو خامخا یو خه لوستي او اور بدلې وي. یعنې دا چې د پښتو ژې منشاء او چينه چېرته ده او د ژيو له کومې کورنې سره اړه لري؟ یا دا چې پښتنه په کوم توکم پوري مربوط دي؟

دغه ډول څېرنو ته اتنولوجي هم وايې چې د توکم يا نژاد تاریخي علمي څېرنه کوي. د ژې د تاریخي اړیکو په باب څېرنه په ژپوهنه پوري هم اړه پیداکوي. په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په اړه دغه لنډه تاریخي څېرنه کوو.

- پښتو ژې د ژيو په کومې کورنې پوري ترپلي ده؟
- ستاسو په نظر پښتنه په کوم توکم پوري ترپلي دي؟
- د آریانو په اړه مو خه لوستي دي؟

پښتو د نړۍ له پخوانیو ژیو خخه ده. پښتانه هم د نړۍ د یو پخوانی تېر په توګه د اوږد تاریخ لرونکي دی. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تراوسه پورې بېلابېلې نظرې ورکړل شوې دي.

یو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوي د ((سامې)) توکم نظرې ورکړي وه او دوی یې له آره (بني اسرائيل) ګډلي وو. پښتوې هم پر همدغې ژئني کورنې پورې نښې ګډلي وه. دغه نظر یوازې یوه افسانوي او له حقیقته لري نظرې وه چې پر هېڅ دول علمي څېړنو او اصولو نه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼاکې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتوې هندو آريایي يا ايندو- جرمن ژیو په کتار کې یوه پخوانی ژیه ګډلي ده. پښتانه یې هم د آريایي توکم مربوط ولس ګډلي دی.

((د افغانستان ژې او توکمونه)) په نوم د کتاب مؤلف اروابناد دوست شينواري په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آريایي ژیو زانګو ده. د هغه د څېړنو ځینو برخو ته پاملننه اړینه ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دنه او د هغه د باندي په ګاونډیو نژدې سیمو کې اركیالوژیکي (لرغونپوهنیزې) پاقې او څېړنې او د هغو نتيجې څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آريایي قومونو زانګو او تاټوی دی. بشر چې د تاریخي پېښو ډېر تیاره اړخونه نن د زیار، هاند او فني وسایلو په مرسته روښانه کړي، د نولسمې پېړي له پیله دا نظرې ورته پیدا شوې چې پښتانه د بشري لویو کورنیو په لړ کې هندو اروپايانی او په هغه کې آريایي باختري توکم دی. دا نظرې د پښتونخوا د لرغونو تاریخي اسنادو او له نورو ژیو سره د پښتو په تاریخي مقاييسوی رڼاکې سپینه شوې ده.

مهمه خبره دا ده چې د هر اړخیزو څېړنو په رڼاکې پښتو ژیه د هندو اروپايانی، يا هندو آريایي يا هندو جرمن ژیو په کتار کې خپل څانګړي څای لري. خرنګه چې ژئني تاریخي او مقاييسوی څېړنې یو علم دی او د همدغه علم په چوکات کې پښتو آريایي ژیه ګډل کېږي، نو خپله ولس یې هم ((چې پښتانه دی)), په همدغه توکم پورې اړه لري.

اروابند پوهاند حبیب الله تبریزی په خپل (پښتنه) نومې کتاب کې په دې هکله د نړۍ د بېلا بلو پوهانو او خېرونکو نظرونه راوري دی. هغه وايي:

هر خومره چې د زې تاریخي مقایسوی خېرنې زیاتره د علم حیثیت غوره کاوه، د ژیو په باره کې مطالعه هم هغومره دقیقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو یوازې په دې قناعت ونه کې چې د هندو- آريایي ژیو په کورنې پورې مربوطه آريایي ژه یې ويولی، بلکې غوبنتل یې دا هم معلومه کړي چې د دغې لوې کورنې له کومې خانګې سره خانګړې اړیکه لري. خرنګه چې په پښتو کې د هندو آريایي ژیو د لوې کورنې د دواړو ډلو (ختیخ او لویدیخ) خانګړیاوې په پراخه توګه شته دي، هغه پوهان چې پښتو یې د هندو اروپایي يا هندو آريایي ژیو په ختیخه يا هندی خانګې پورې اړوندې ګنډې وه، په هغوي کې دغه نومونه د یادولو دي: رابرت لېچ، رودولف هورنل او خونور... هغه پوهان چې پښتو یې د دغې لوې کورنې په لویدیخه خانګه پورې اړوندې ګنډې، دغه پوهان دي: شیلی ډیور، ماکس میولر او نور... یو شمېر پوهانو بیا دا خبره په ډېره خرګنده توګه کړې ده چې پښتو د هندو آريایي ژیو په دوو ختیخو او لویدیخو خانګو کې (یا د سانسکریت او اوستا) په خنګ کې خپل یو خانګری هویت (پېژند) لري او په حقیقت کې د دواړو ترمنځ د اتصال کړي ده.

نومیالی ختیخ پوه جیمز ډارمستر په دې نظر دي چې پښتو له زند یا اوستا سره نژدي اړیکې لري، خو د هندی ژیو یو شمېر خانګنې یې هم خپل کړې دي. یو شمېر او سنی ژیوهان، لکه: د جرمني سبیستیان هاینه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانګې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژې خخه زیات له اوستا سره نژدي ده.

پوهاند عبدالحی حبیبی ((د پښتو ادبیاتو تاریخ)) په لومړی ټوک کې په دې اړه ډېړې زیاتې خېرنې کړې دي. له اوستا (زنډ) او سنسکریت (ریگویدا) سره یې د پښتو ژې هر اړخیزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پایلې ته رسپدلي دی چې پښتو ژیه له اصلی (لومړنی) اروپایي ژې خخه راجلا شوې ژیه ده، چې له اوستا او سنسکریت سره اړیکې لري او د دوی ترمنځ واقع ده. په حقیقت کې د دوی دوصل د کړې په توګه ارزښت لري.

د متن لندېز:

پښتو یوه لرغونې ژیه او پښتنه د نړۍ یو لرغونی ټېر يا ولس دی. د هغو هر اړخیزو

څېړنوا په پایله کې چې کورنيو او بهرنیو څېړنکو مؤرخيون او ژیپوهانو کړي دي، پښتو

د هندو اروپا يې یا آريایي ژيو د کورني یوه مهمه ژیه ده. په دي توګه نو د دغې ژې

ویونکي هم په همدغه توکم یا همدغه لویه کورني پوري اړه لري.

څېړنکو او ژیپوهانو په دي برخه کې هم څېړنې کړي چې د آريایي ژيو د لوې کورني

په کومه خانګه کې د پښتو ژې موقعیت تثیت کړي؟ ځینو څېړنکو له سنسکرت

او ځینو له اوستا سره پښتو نژدې ګنلې ده، خويو شمېر پوهان او د ژبو څېړنکي نظر

لري چې پښتو د آريایي ژيو د ختيحو او لویديحو خانګو ترمنځ واقع ده او د سنسکرت

(ريگویدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړي په څېر ده.

اتنولوجي (اتنوګرافې) د بشر د توکم او نژاد په اړه علمي څېړنو ته ويل کېږي.

ارکيالوجي (ارکيالوژي - لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاريخ په اړه، د لرغونو انسانانو،

لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاريخ او لرغونو

نبنو نبانو په اړه څېړنې د دي علم موضوع ده.

هندو اروپا يې: دغه اصطلاحات د نړۍ د بېلاښلو ژیپوهانو له خوا په بېلاښله بنه راغلي

دي. چا هندو اروپا يې، چا هندو جرمن، چا هندو آريایي اصطلاح کارولي ده، خود ټولو

موخه تري هماماغه هندو اروپا يې ژبني کورني ده چې د ختيح او لویدي هېډاونو او ولسونو

ډېږي ژې پکې رادا خلېږي. پښتو ژې هم په همدغه کورني کې شامله ده.

۱- زدهکوننکي دې د دې لوست په پام کې نیولو سره دغۇ پوبىنتۇ تە خوابونه ووايى:

- دا چې پېنستانه په (سامى) توکم پورى مربوط دى، دغە نظرىيە كوم علمي بنسىت لرى، كە نە؟
- د آريايىي ژيو په كتار كې د پېنستۇ ژې مقام كوم دى؟
- پوهانو پېنستۇ ژىه د آريايىي ژيو په كورنى كې په كومو كومو خانگۇ پورى تېلى ده؟

۲- په دغۇ خلورو خوابونو كې كوم يو سەم دى، په نېنە يې كېرى:

- الف: پېنستۇ د هندو اروپايىي يا هندو جرمن كورنى په ژيو پورى اړه لرى.
- ب: پېنستۇ د سامي ژيو په كورنى پورى مربوطه ده.
- ج: پېنستۇ د تۈركىي ژيو كورنى تە منسوبە ده.
- د: درې واړه خوابونه سەم دى.

۳- زدهکوننکي دې د دغۇ دربو موضوعگانو په اړه په وار سره لنډې لنډې خبرې

وکېرى:

- د پېنستۇ ژې لرغونتوب
- پېنستۇ د آريايىي ژيو د دوو لويو خانگۇ د اتصال د كېرى په توگه
- افغانستان د آرييانو پاپويى

د دې لوست تریو خل بیا لوستلو وروسته د پښتو زې په اړه د پوهانو د هغو دریو نظر ونو
لنډیز ولیکۍ چې د آربایي ژیو د کورنی په کومو کومو څانګو پوري یې اړوندې ګنډې ده.

لا تر اوسمه یې ماغزه په قرار نه دي
چا چې ماسره وهلى سرپه سنگ دي
لا په خوب کې په لړزه پريوخي له کته
چې د چاتر غوره زماد توري شرنگ دي
د خوشحال د زړه د حال ننداره وکړه
که د تخت د پاسه کښېنې هم ملنگ دي
((خوشحال خان خټک))

طوطی مې ووت نن له قفسه
خالي کالبد یم زه بې نفسه
رب په غرت کې لکه بېکس کرم
خدای دي خوک نه کا هسې بېکسه
((د پير محمد کاکر له دیوان خخه))

سلیمان ماکو او د هغه

((تذكرة الاولیاء))

تذكرة الاولیاء د پښتو د لرغونې نثر یو کتاب دی. تاسو د لسم ټولکۍ په پښتو کتاب کې د پښتو ادب د لرغونې دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي وو. د پښتو ادب په لرغونې دوره کې مو د پښتو نثر د پیلامې د آثارو په باب هم یو خه لوستی وو. دا دی په دې لوست کې د سلیمان ماکو د تذكرة الاولیاء په اړه بشپړې خبرې لرو. تاسو به په دې لوست کې د پښتو لرغونې نثر دغه کتاب په پوره ډول وېژنې او د پښتو د لرغونې نثر په خانګړنو به خبر شئ.

سلیمان ماکو د پښتو د لرغونې دورې پیاوړی لیکوال دی. هغه د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم یو ډېر مهم اثر په پښتو نثر لیکلی دی چې له بده مرغه ټول کتاب یې لاس ته نه دی راغلی او یوازې د پیل خوپانې یې د اروابناد استاد پوهاند حبیبی په زیار پیدا شوې او خپرې شوې دی.

سلیمان ماکو د بارک خان صابزی ماکو زوی دی چې د کندهار په ارغسان کې او سپده. نومورې د پښتونخوا په غرو رغونې سیاحتونه کړي او د خپل عصر نومیالی روحانی او ادبی رجال یې لیدلې دی. دی په خپله وايی چې په (۶۱۲ هـ) تللى وم او د پښتونخوا په غرو او رغونګرخېدم. تر دغه سفر وروسته سلیمان ماکو په دې بریالی شو چې د پښتو د نامتو لویانو د ژوند په اړه د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم یوه تذکره ولیکي.

د استاد حبیبی په قول: د سلیمان تذکره د پښتو مشاهيرو او ادبی رجالو یو مفصل تاريخ دی. د هر سېري احوال چې بیانوی، د هغه علمي او روحانی مقام بنېي او بیا یې اشعار او ویناوې رانقلوی. د تذکري یو خوپانې چې پیدا شوې دی، دا څنې معلومېږي چې د پښتو مشاهيرو احوال یې په داسې ډول لیکه چې د هغه ډوندانه پېښې ثبت شي چې پلاتني سېري خنګه ژوند کاوه، چېږي او سپده، پلار، نیکه او کورنۍ یې کومه او چېږي وه او له هغه سېري خخه د خلکو په خولو او زړو کې کومه وينا او کوم شعر پاتې دی.
هغه د خپل دغه کتاب په سریزه کې د دې کتاب د لیکلو موخه او د خپل سفر موخې هم بیانوی.

همدغه برخه به د دې کتاب د نشر د بېلګې په توګه هم ولولی:
((زه غریب خاورې سلیمان، زوی د بارک خان ماکو صابزی چې په ویاله د ارغسان هوسېرم او په دې مزکو پایپرم په سن دولس او شپېر سوه (۶۱۲) د هجري تللى وم او د پښتونخوا په راغو او کلیوګرخېدم او مراقد د اولیاوو او واصلینو مې پلتیل او په هر لوري مې کاملان موندل، چې له دې سفره په کورکښېنستم او تناکې وچاودلې د پښو، بیا پاچېدلم او له خښته مې مرستون شوم چې احوال د هغه کاملاتو وکاپرم او دوی چې هغه ویناوې پاته کړې دی او پښتنه یې لولي اوس.))

د تذکرة الاولیاء په هغو اوو پانو کې چې زموږ لاس ته راغلې دی، د دغو شاعرانو او
ليکوالو احوال پکې راغلې دی:

۱- بیت نیکه ۲- ملکیار غرشین ۳- شیخ اسماعیل ۴- قطب الدین بختیار
تر سلیمان ماکو د مخه د پښتو نشر کومه منثوره نمونه مور ته نه د معلومه چې پخوا به
د پښتو نثر خنگه او خه سبک او څول ېې لاره؟ خود سلیمان د نثر پوخوالی او متانت
دا راته خرگندوي چې د دغه عصر نشونه به دasicې پاخه وو او لکه د پارسي نثر چې په هغه
وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متین، پوخ او خور و، د پښتو نثر به هم په زړه
پوري او خور و.

د سلیمان ماکو د نثر خو خانګړتیاوې:

۱- دغه نثر روان او خور دی، بې له کړکچ او کېږجه دی.
۲- د اوږدو جملو پر خای، لنډې لنډې جملې کاروی. یوه جمله په بله پوري نه تړي.
۳- د طبیعی مکالمې او روانو خبرو اترو بنه لري.
۴- جملې ېې غوشې، خرگندې او واضح دي.

۵- ئینې دasicې زاره تعیرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشه مثلاً (تپاکې
وچاودلې د پښو) چې مقصد ېې په خپل کلې کور کې هوسياني ده.
۶- که خه هم د پارسي کلمات دېرنه راوضي او زیاتره پښتو سوچه او نړه کلمې لیکي،
خو بیا هم د چاپېږیال د اغېز له مخې ېې د دې ژې د ترکیبونو او لغتونو یو خه اغېز منلى
دي، لکه دغه کلمې:

درخواست، سپاس، خاک پای، مهریان او نور...

۷- د سلیمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژې اثر هم دېر او دروند بنکاري او د دې
علت هم دا دی چې عربي په دغه وختو کې د پښتنو درسي او ديني ژبه وه او که به چا له
علمه سره مينه درلوده، هغه به عربي زده کوله. خرنگه چې سلیمان یو متدين او تصوف ته
مايل او د ديني علومو طالب سړي و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي

دغه اثر یوازی په پښتو نشر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسی نشر په شهکارونو کې هم د عربی نشر اغېز جوت دی، نو د پښتو نشر له یوې خوا له عربی نشه اغېزمن دی او له بله پلوه یې له فارسی نشه گته اخیستې ده چې هغه له عربی اغېزه خالي نه و، نوله دې کبله د سلیمان ماکو په نشر کې د عربی اغېز بنه خرگند دی.

۸_ په دې نشر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژیو د لرغونو نشوونو په خېر تر سترګو کېري او کله خو په پرله پسې ډول زیات فعلونه په مکرر ډول راوري، لکه: (بختيار په پښتو سندرې کړینه، اوښې توپونه، خدای ته ناري کړینه، غلبلي کړي، پارکي لرينه) په یوه کربنه کې پنځه فعله سره یوځای شوي دي، دوه یې کټ مت تکرار شوي دي.

۹_ دغه نثر که خه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژیو پخوانی نشوونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پاي کې یې یو (نه) د وزن او ترنم لپاره نښلولی دی.

پروفيسر افضل رضا د دغه کتاب به اوه ليکي: ((سلیمان ماکو د خپل دور په تذکره ليکوالو کې داسې لار اختيار کړه چې یو خوا دا د هغه وخت د پښتنو روحاني مشاهيرو تاريخ دی، بل خوا د ادبی رجالو د ادبیاتو تاريخ دی. د تذکري د ليکلو په وخت سلیمان هم پوخ مؤرخ دی، هم بنه تذکره نګار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب گران بها مجموعه ۵۰)).

د متن لنډيزي:

سلیمان ماکو د پښتو د لرغوني ادب یوه څلانده خېره ده. نوموري د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم په پښتو نشريو کتاب ليکلې دی چې د پښتنو شاعرانو او اولياؤو د ژوند حالات او د کلام نمونې ېې پکې راغونډې کړي دي. د پښتو نثر لومړنۍ لاس ته راغلې

كتاب دی چې په (٦١٢ هـ) کې کنبل شوي دي. له دې خخه پخوا د پښتو نشر د یو بل كتاب یادونه په ((پته خزانه)) کې شوې ده چې د ((سالو وردمه)) نومېږي او لیکوال یې ابو محمد هاشم سروانی (٢٢٣ - ٢٩٧ هـ) دي. د هغه كتاب یوازې نوم تر مورده رارسېدلی دي او خپله كتاب ورک دي.

د سليمان ماکو د تذكرة الاولیاء د كتاب یوازې لومړني اووه مخه پیدا شوي او خخاره شوي دي. د دې كتاب نشر روان، خور او په زړه پوري دي، د پښتو نشر په تاريخ کې دغه كتاب د ځانګړې ارزښت لرونکي دي.

- ۱_ زده کونکي دې د بنوونکي دغو پښتنو ته څوابونه ووایي:
- په تذكرة الاولیاء کې دکومو اولیاوو او شاعرانو د ژوند حالات او د کلام نمونې راغلي دي؟
- تذكرة الاولیاء په پښتو ادب کې خه ارزښت لري؟
- له تذكرة الاولیاء خخه د مخه په پښتو ژبه د نشر کوم بل كتاب پېژنۍ که نه، که یې پېژنۍ ووایاست چې چالیکلی او د کتاب نوم خه دي؟
- ۲- په دغو څلورو څوابونو کې یوې سم دي، سم څواب په نښه کړئ:
الف: د سليمان ماکو په تذكرة الاولیاء کې یوازې د اولیاوو او علمماوو ژوند پېښې راغلي دي.
- ب: په تذكرة الاولیاء کې د اولیاوو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.
- ج: په تذكرة الاولیاء کې یوازې د نشر لیکونکو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.
- د: په تذكرة الاولیاء کې د شپړو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

- ٣_ زدهکوننکي دې دغه لغتونه پر تختې وليکي او له ټولگیوالو خخه دې يو تن هغه په یوه مرکبه جمله کې وکاروي:
- مرقد، متنات، شهکار، مسجع، تذکره نگار
- ٤_ د دې لوست ټول (قیدونه) دې هر خوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زدهکوننکي دې دوه دوه قиде ټولگیوالو ته ولولي.
- ٥_ خوتنه زدهکوننکي دې په خپل خپل وار د سليمان ماکو د نشيروه یوه ځانګړنه په لنډه توګه ووایي.

د سليمان ماکو د نشيروه ځانګړېتیاوو په اړه په لنډيز سره یو خه وليکي او سبا ته به یې د بنوونکي په انتخاب د خلورو تنو لیکنې ټول ټولگیوال واوري.

حکایت:

نوشیروان چې په عدل او انصاف مشهور و، یوه ورڅښکار ته وتلى و ، خه یې وژلي وو. کباب یې کاوه. مالګه نه وه. خدمتګار یې کلې ته واستاوه چې ورشه مالګه په بها راوريه چې بد رسمي ونشي، کلې به خراب شي. چا وویل: په دا هومره مالګه راوريل به خه خرابي کېږي؟

ده وي: بنیاد د ظلم اول لږو، هر خوک چې حاکمان کېدل، په وار وار بې زیاتاوه،
تر دې حده ورسپده.

قطعه

که بادشاه د چاله باغه شفتالو په ظلم و خوري د باغ ونې به له پېخه وکاري د ده مريونه
که ستم په یوه هویه د غریب بادشاه رواکا سپاهيان به یې چرګان درعيت کا په سیخونه
د عبدالقادر خان خټک ((ګلډسته))

(د ګلستان پښتو ژیاره)

پښتو ولسي ادبیات

ولسي ادبیات د یو ملت د فولکلوري میراثونو یوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولګيو کې د پښتو په ځینو لوستونو کې د ولسي ادبیاتو د ځینو ډولونو، لکه: لندیو، متلونو او ځینو نورو په اړه یو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبیاتو په اړه بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به یې تاسو ته در و پېژنو.

پښتو ولسي ادبیات زموږ د غروفونو، رغونو، کېږديو، کورونو، جونګرو، کليو، دېرو او حجره د غروفونو، هيلو او ارمانونو انګازه ده. له همدي امله ولسي ادبیات د یو ملت د هيلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي ګنل شوي دي.

که موبه ادبیات په دې لوست کې په دوو عامو خانګو ووبشو، نو دغه دوه خانګې یې (لیکلې یا تحریري ادبیات) او (نا لیکلې یا ولسي او شفاهي ادبیات) دي. په لیکلې ادب کې هجه لیکلې او دیوانې ادبیات رائحي چې وخت په وخت د خانګرو ليکوالو یا شاعرانو او ناظمانو په قلم لیکل شوي او په دیوانې او کتابې بنه تر موبه رارسېدلې دي.

شفاهي یا ولسي ادبیات بیا د هجه ولس غړۍ چې له لیک لوست خخه لري پاتې شوي دي او دغه سندرې چې په حقیقت کې د خلکو سندرې دي او د ولس ادبیات دي، سینه په سینه په شفاهي بنه د پښتنو د تاریخي ولسي میراث په توګه تر دې دمه رارسېدلې او یوه برخه یې د راتولوونکو او د فولکلور د خپرونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندرې)) نومي کتاب لیکي:

((د خلکو ادبیات په عمومي توګه په دوو برخو وېشلي شو چې لومړي برخه یې د خلکو سندرې (منظوم ادب) او دويمه برخه یې د خلکو روایات، امثال (متلونه) افساني او نور (منتور ادب) تشكيلوي.))

انګرېز مستشرق راوري ډېر پخوا د پښتو سندرو په اړه ويلي وو: ((پښتنه که خه هم ورځانې او خپرونې نه لري، خو هجه ساده او عاميانه اشعار او بدله چې په عام ډول د پښتنو د هري طقې له خوا ويل شوي، د دوي تاریخ او ورځانې بلل کېدای شي.)) پښتنه ډېر غني ولسي ادبیات لري. د غروفونو، درو او سردو دغه او سېدونکي د ولسي ادبیاتو ډېرې غوره نمونې لري. د نړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبیاتو سره د سیالي جوګه وي.

څپرونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلي ده: یوه برخه یې (عامې سندرې) او بله برخه یې (خانګرې یا خاصې سندرې) دي. د لومړي برخې ویناوال خرگند نه دي او په ټول ولس پوري اړه لري، خود دويمې برخې ویناوال یې خرگند دي او

هغه ولسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلاپلې برخې شاملې دي:
 د ميندو سندري: لکه اللو للو، پيشو- پيشو مه راڅه د غرو (پلاتکي) جان داسي ويده
 دي لکه ګوډي د رنجو. يا منظوم چيستانيه، د ماشومانو سندري، د ورو مشاعري، کيسى،
 د لويانو سندري، د اتن ناري، بابولالي، لندي يا ټېپي، سروکي، منظوم متلونه، د هوتكو
 ناري، کاكړي (يا د کاكړو غاري) ساندي او نور...
 په خانګرو يا خاصو سندرو کې دغه برخې راخې:
 مقامونه، چاريتي، بدلي، بكتۍ، لوپي، کيسې او داستانونه او يو شمېر نور...
 ((د خلکو سندري)) د كتاب ليکوال د دغه سندرو د ارزښت په اړه وايي چې د پښتو
 دا سندري هم له ډېر پخوا خخه شروع شوي دي. دا سندري د پښتو د هغو پخوانيو اشعارو
 زېرنده ده چې له اريايي شعرونو سره د موضوع او بنې له مخې ټینګي اړيکې لري، لکه
 د امير کرور شعر، د بیت نیکه دعا، د بابا هوتك سندره او نور... دا سندري زموږ د ملي
 ادب يوه ستره برخه ده. په دغه سندرو کې پښتنې حمامه او غيرت، دود او دستور، خيالونه
 او فکرونه او د پښتنو روحي خانګرنې رامعلومېږي. د دغه سندرو تشبیهات او استعارې او
 د افادې ډول، خيال او تصور د پښتو په ولسي او عاميانه ژبه پوري اړه لري او ټول د ولسي
 او عاميانه ژوند تفسironه او تعبيرونه دي. مورته له داسي سپېڅلو او خوبو سندرو خخه
 خبرېدل هرومرو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاريتي خانګري مقام لري. چاريتي د ولسي ادبیاتو
 د منظومې برخې په خاصو يا خانګرو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران پې معلوم
 دي. چاريتي په بېلاپلوا تاريخي، حمامي، ديني، عشقې او نورو موضوعګانو کې ويل
 شوي دي. تاريخي او حمامي چاريتي په دغه لړ کې خانګري تاريخي ارزښت لري او په
 حقیقت کې د تاريخ لپاره ترې مواد برابرېږي. د تاريخي چاريتو یوه برخه فرانسوی ختیئ
 پوه ((دارمسټېر)) هم خوندي کړي او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم پې ډېر کلونه
 پخوا چاپ او خپره کړي ده. همدارنګه د ((تور برېبن)) د كتاب ليکوال هم يو شمېر مهمې
 تاريخي چاريتي راټولې او خپره کړي دي، د ولسي سندرو په يو شمېر مجموعو کې هم

دغه چوول چاریتې وخت په وخت چاپ شوي دي.

د دغو ادبیاتو په اړه د تور برپین په سریزه کې پوهاند صدیق الله ربنتین لیکي:

... په دې سلسله کې تېه يا لنډۍ د پښتو شاعری تر ټولو پخوانی نمونه ده چې د پښتون ولس ډېر لرغونی، پاک او سپېخلي احساسات پکې په یو اغېزناک او بنایسته ادبی رنگ کې سائل شوي دي.

په لنډیو پسې وروسته نیمکی، بګتني، چاریتې او لوړې د ولسي شاعری د ادبی خزانې یوه لویه پانګه ده. په دغو ډولونو کې چارېته تر ټولو زیاته پراخ او خوندور ډول دي.

نومیالی فرانسوی ختيغ پوه ډارمسټهړ وايی چې چارېته د پښتنو یو لیکلی تاریخ دي. د دوى د جنګونو او غزګانو تاریخ په چاریتې کې نغښتی دي.

له بلده مرغه چې ډېرې پخوانی چاریتې له خپلو وبونکو سره یوځای تر تورو خاورو لاندې شوي دي او څه زیاته پانګه یې لاس ته نه د راغلې. څومره چې بنکاره د چاریتې زیاته د نالوستو خلکو له خوا ویل شوي دي، خو ئینې اخوندان او ملايان هم پکې ډېره لویه برخه لري.

د ((تور برپین)) د کتاب لیکوال د دغو ولسي سندرو د راټولولو او خوندي کولو اهمیت

په دغو ټکو کې خرګندوي:

۱_ زموږ د تاریخ ډېرې پتې او نامعلومې پېښې او د دغو پښنو قهرمانان مور ته معلومېږي او د ملي تاریخ له لیکوالو سره مرسته کوي.

۲_ زموږ د ادب ډېره قيمتي برخه له ورکېدو او تباہ کېدو خخه خوندي پاتې کېږي.

۳_ د داخلی او خارجی ادب څېړونکو، ژپوهانو او د کلتور او ملي فولکلور د پلتونکو پاره د استفادې وړ مواد لاس ته رائحي.

۴_ شاعرانو ته ډېر بنکلې او بنایسته آهنګونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونې پکې واچوي.

۵_ له ولس او عامو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي.

تاریخي چاربیتی د ولسيي سندرو ډپره غوره برخه ده. دا درښتنې تاریخ د لیکلول پاره د مهمو خامو موادو په توګه پوره ارزښت لري.

د دغه تاریخي او حماسي چاربیتو زيانه برخه د افغان – انگليس د بېلاپلو جګرو ځینې اړخونه موره ته راڅرګندوي. فرانسوی جیمز ډارمسټېر د افغان انگليس د جګرو دغه تاریخي چاربیتی خوندي کړي دي. دغه راز یو زیات شمېر دغه ډول ولسيي سندري په ((پښتو سندري)), ((تور بربن)), ((ولسيي سندري)) او نورو آثارو کې خوندي شوې دي. له دغه چاربیتو خخه ((د ډکې غزا)) په نوم د افغان- انگليس د درېمې جګړي يا د خپلواکۍ د جګړې یوه مشهوره چاربیته د ولسيي نامتو شاعر د لالپوري شريف له خوا ويل شوې ده چې یوه برخه یې د بېلکې په توګه دله راپو.

امير صاحب ته پريادونه راغله
بېلتون مې نه پېږدي له یاره سره

له هندوستانه کاغذونه راغله
نن مې جګړه ده له کفاره سره

* * *

د غزا نيت یې په تلوار وکړ
پروت په ډکه ټینګ یې خبر کړلو
په هره ورڅ راته ګودام ورپسې
خلکه حساب له حله تېر و
له انګربزانو سره کښېوتلي
امير صاحب ته پريادونه راغله
په ډکه یې جوړ کړ دندوکار خلکه
نن مې جګړه ده له کفاره سره

امير صاحب د جنګ اختيار وکړ
سپه سالار یې مقرر کړلو
سپه سالار وتاره لام ورپسې
پوڅ یې کم میخزین یې ډېرو
په بنکارغلي پلټنې پرپوتلي
ورڅ د جمعې وه چې جازونه راغله
يو خوګولي یې کړې ګوزار خلکه
مرې زخميان پراته بې شماره سره

*

سپه سالار یوه چره و خوره
په ستنه سپور شو په موټر باندي
خلکه په پونده یې خره و خوره
پوچ یې پربنسود په خيبر باندي
ولسي سندري د موضوع له پلوه په بېلاپلو برخو و بشل شوي دي. د ((ولسي سندري))
بناغلي مؤلف یې په دغو برخو وبشي: تاريخي سندري، جغرافيائي سندري، قصصي
سندري، اجتماعي او انتقادي سندري، ټوکي سندري، عظيه او اخلاقي سندري، اړونه او
((تقابلي سندري)) ويرنې، د مينې سندري د عشق او محبت سندري.

د ولسي ادبیاتو له منظومې برخې خخه چې راټېر شو، منثوره برخه یې هم د پاملنې وړ
د. په منثوره برخه کې یې متلونه، ولسي نکلونه، حکایتونه، افساني او نور شامل دي.
په پښتنو کې د ولسي نکلونو او کيسو ډېږي په زړه پوري نمونې شته دي. په دغو کيسو
کې هم، لکه: د لنبيو او متلونو په خېر د پښتنو د ژوند، هيلو، غوبښنو او ارمانونو انعکاس
په ډېړه بنه توګه ليدلۍ شو. مور په دغو کيسو او نکلونو کې د خپل وخت د پښتنو د ژوند،
فکر او نظر، هنر او نورو خواوو بنه مطالعه کولی شو.

په ملي هنداره فولکلوريک اثر کې د دغو ولسي پښتنو نکلونو ئينې بېلګې اروابناد
محمد ګل نوري خوندي کړي دي، لکه: فتح خان او رايم، بنادي او بېيو، مرد او نامرد،
زېزانه بنایپری، موسى جان او ولی جان (يا موسى خان او ګلمکي)، مومن خان او شيرينو،
جلات خان او شمایله، ملا عباس او ګلبشره، ظريف خان او مابي، خشكيار او شاترينه،
قطب خان او نازو، دلي او شهو او آدم خان او درخانې.

د پښتو دغه ولسي کيسې لا تراوسه پوري د ولس په سينو او حافظو کې پرتې دي او له
بله مرغه په پوره ډول راټولې شوي نه دي، یوازي یوه کوچني برخه یې راټوله شوي ده. له
همدي کبله بنایي ډېږي دغه ډول کيسې او نکلونه هم د راويانو له مړينې وروسته له خاورو
سره خاورې شوي وي.

مورد ته لازمه ده چې د خپلو ولسي او فولکلوريکو ادبیاتو دغو ټولو برخو ته پوره غور وکړو او د ډېر مهم کلتوري میراث په سترګه ورته وګورو. د دغو ارزښتناکو کلتوري میراثونو راپولول، خپرول او پړي خپرنې کول د یو ملت د فولکلوريکو ولسي پانګو د خونديتوب په معنا دي. له دغو راپلونو او خپرنو به اوسيني او راتلونکي نسلونه د دي ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاریخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او خپرونکي به تري د دي ولس د ژوند او ژواک په اړه نوي نوي ټکي راباسي او د دي ولس په بنه پېژند کې به تري ګټه اخلي.

د متن لنډيز:

ولسي ادبیات، د فولکلور او د یو ملت د کلتوري میراثونو ارزښتناکه برخه ده. په ولسي ادبیاتو کې منظومه او منثوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبیاتو کې عامې او خاصې سندرې دواړه د پاملنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د ميندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د اتن ناري، بابولالي، لنډي، سروکي، منظوم متلونه، د هوتكو ناري، کاکري، ساندي او نور. خاصې سندرې دا دي: مقامونه، چاريستې، بدلي، بگتۍ، لوې، منظومې کيسې او داستانونه او نور... په منثوره برخه کې پې: متلونه، ولسي نکلونه او حکایتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

فولکلور: یوه لاتيني کلمه ده چې له فولک (خلكو یا ولس) او (لور یا پېژندې) او پوهنې) خخه جوړه ده. له همدي امله فولکلور ته ولسي پوهه هم وايي، فولکلور په خپله خولی کې د یو ولس دودونه، رواجونه او عنعنې، انګيرنې او نظرونه، ولسي ادبیات او نور

چېر ولسي ميراثونه رانغارې.

د تاریخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاریخ د لیکللو لپاره خام مواد یاد شوي دي. موخيه مو تري دا ده چې کله یو مؤرخ تاریخ لیکي، نو سندونه، مرکې او مصاحبي، فلمونه او تصویرونه ورته د خامو تاریخي موادو په توګه مهم دي چې راتبول یې کړي او د همداغو سندونو په رپاکې د یوې ځانګړې دورې تاریخ ولیکي، دغه تاریخي چاریتې چې د هماغه وخت د سترګو لیدلي حالات دي، د یوې دورې په تاریخ لیکنه کې د خامو موادو په توګه تاریخ لیکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره ګهه تري اخیستلى شي.

جيمز ډارمستېټر: مشهور فرانسوی ختيئ پوه دي. په ۱۹ عيسوي پېړۍ کې او سېده. د پښتو تاریخي او حماسي چاریتې ېې د ((پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کې راتبولې کړي او چاپ کړي دي. د پښتو او پښتنو په اړه یې نورې څېړنې هم کړي دي چې د ختيئ پوهانو په بحث کې مو درېښندي دی.

د لالپوري شريف: د ننګرهار د لالپوري نامتو ولسي شاعر و.

امير صاحب: غازى امان الله خان

سپه سالار: د ختيئې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوچ

بنکارغلې: په خيبر کې یوه سيمه ده

ميخرzin: وسله، تدارکات

فعاليتونه

- ۱- زده کوونکي دې د بنوونکي دغو پښتنو ته په خپل خپل وار څوابونه ووایي:
 - فولکلور خه ته وايي؟
 - ولسي ادبیات په کومو کومو ځانګو وپشل کېږي؟

- چاریتې د ولسي ادبیاتو کوم ډول دی او کومې خانګرې لري؟
 - ولسي سندري د موضوع له پلوه په کومو کومو برخو وېشلى شو؟
 - فرانسوی ختيئ پوه جيمز دارمسټير په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چارېتې راټولي
کړي او خپرې کړي دي؟
- ۲ - زدهکونکي دې (په انتخابي توګه له هر کتاره یو یو تن) په وار سره د خپلو ټولګيواولو
مخې ته ودرېږي او یو یو تن دې دې یوې یوې موضوع په اړه خبرې وکړي:
- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
 - پښتو لنډي په کوم ډول ادبیاتو کې راخې او کوم مقام لري؟
 - د پښتو د ولسي سندرو یا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
 - د پښتو منثور ولسي ادبیات
- ۳ - یو یو زدهکونکي دې په خپله خوبنې دې لوست د یوې یوې اصطلاح په اړه
توضیحات وغواړي، یو زدهکونکي دې په خپله خوبنې دې کلمو، موضوعاتو او یا
اصطلاحاتو په اړه لنډ لنډ څوابونه ورکړي. یو خو اصطلاحات یا موضوع ګانې دادی:
- الف: تحريري یا لیکلې ادبیات
- ب: نالیکلې یا شفاهي ادب
- ج: فولکلوري میراث
- د: تاریخي چارېتې
- ه: ولسي نکلونه
- نور اصطلاحات او نورې موضوع ګانې دې شاګردان په خپل لټون سره له متن خخه
راویاسي او له نورو ټولګيواولو خخه دې د هغود معنا او مفهوم په هکله پښتنې وکړي.
- ۴ - زدهکونکي دې لکه د یوې کوچنې مباحثې یا خبرو اترو په توګه په ادبیاتو کې د
(استعارې)، (تشبيهاتو)، (خيال) او (فکر) په خپلو کې په نویت سره منظمې خبرې
وکړي. دوه تنه شاګردان دې دغه جريان د بنوونکي تر نظارت لاندې وخاري او بیا دې

همدغه دوه تنه شاگردان د ټولو ټولگیوالو نظرونه راغوند کړي او د دغو ګدو خبرو اترو ارزونه دې وکړي.

زده کوونکي دې د خپلې سيمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډيز سره معرفي کړي او یا دې د کوم ولسي شاعر کوم شعر یا کومه ولسي سندره یا ولسي نکل په کلې - کور کې له چا خخه ولیکي او ټولگي ته دې یې له ځانه سره راوري. په راتلونکي درسي ساعت کې دې یې ټولگیوالو ته واورووي. بنوونکي به دغه ټولپې لیکنې او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوې خبره پکې وه چې تراوسه په مطبوعاتو کې نه وي معرفي شوي، د همدغه زده کوونکي په نوم دې کومې مجلې يا جريدي ته د چاپ لپاره واستوله شي.

په لورو غرو د خدای نظر دی

په سر یې واوري وروي چاپېر ګلونه

په اصل خوک نه سړۍ کېږي

سړۍ هغه دی چې یې خوی د سرو وينه

په پت کې تور مسلی بنه دی

بې پته يار که شهزاده شي څه یې کړمه

د بنکارندوی بولله

— په پښتو کې موکومه بولله یا قصیده اور بدلې ده؟

— د لرغونی پښتو ادب خومره شاعران پېژنۍ؟

په پښتو لرغونی ادب کې د بنکارندوی بولله (قصیده) ډېر شهرت لري.

تاسو د پښتو د نورو ټولګیو په لوستونو کې د لرغونی ادب په هکله ډېر خه لوستي

دي. دادی په دي لوست کې د بنکارندوی دغه ارزښتناکه بولله یا قصیده لولئ او د

شاعر په اړه یې بشپړ معلومات ترلاسه کوي.

بنکارندوی د پښتو لرغونې شاعری یوه وتلې خپره ووه. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسيده. محمد هوتك په پته خزانه کې د هغه د ژوند لنه حالات ليکلې او د هغه بولله یې په خپل کتاب کې رانقل کړي ده. په ((پته خزانه)) کې د هغه په اړه لولو: ((دکر د بنکارندوی عليه الرحمه چې د غور و. پوه شه په دې چې شیخ کته متی زی رحمة الله عليه کېنلي دي، په کتاب ((لرغونی پښتانه)) کې چې ((په تاریخ سوری)) کې دي چې بنکارندوی مېشته د غور او کله کله په غزنه او بُست کې هم اوسيدلې. پلاريې احمد نومېد او د غور د فېروز کوه کوتیوال و. بنکارندوی د سلطان شهاب الدین اوالدین محمد سام شنسبانی په پادشاهي کې مخور او د درناوي خاوند او هغه وخت چې هغه سلطان پر هند یرغل کاوه، بنکارندوی چې شاعر او عالم سپړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې او هسې وايې چې بنکارندوی په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غیاث الدین غوري د ستاینې قصیدې لري چې بوللي دي. محمد ابن علي وايې چې ما په بُست کې د ده د بوللو غټه کتاب ولیدئ او له هغه خڅه مې دغه بولله چې د محمد سام عليه الرحمه ستاینه ده، وکبله.))

په پته خزانه کې د بنکارندوی راغلي بولله (قصیده) دا ده:
 د پسرلي بنکلدونکي بياکره سينګارونه
 بياپې ولونل په غرونونکې لالونه
 مځکه شنه، لابونه شنه، لمنې شنې شوې
 طيلسان زمردي واغوسته غرونه
 د نيسان مشاطې لاس د مچېدو دی
 مرغلروباني وبنکل بنونه
 د غټولو چنلي خاندي و ريدي ته
 زرغونوبنونکې ناخني زلمي جونه
 لکه ناوي چې سورتېیک په تندي وکا
 هسې وګانيل غټولو سره پسولونه

مرغلىپي چې اورو وخونو ليه
په څلايې شوه راهه خپاره دښتونه
زرغونو مھکوکې څل کالکه ستوريه
چې پرهسک باندي څلپري سپين ګلونه
سپينې واوري ډيلپده کاندي بهېبرې
لكه اوښې د مین په ګړپوانونه
هر پلورنې والې بهاندي خاندي
له خوبنیه سرهی له سینګرونه
هر پلو د ګلو وږم دی لونلي
ته وا راغله له ختنه کاروانونه
د مسيح په پوبه مړو ژونډون بياموند
پسرلۍ مګر مسيح شوپه پوکړنه
له مړو خاورو یې آغلې ګل راویوست
وچ بيديا او غر یې کرله جنتونه
سرې جاجي چې رامشت کړ رامشتگرو
ګهیئ چونې چې په بن وکاړغونه
په برین چې باغ د چونېو نغورپده شي
ته وا چندی سره پیودي اشلکونه
د زلماتاپې راغلې پر جندېو
لكه پېغله غوټې کاندي مکېزونه
د پويلو مخ سورکړي پسرلې دی
يو د بل په غاره اچووي لاسونه
د هندارو په خپر غرونه سپين ورنګن دي
چې پر واورو باندي څل وکا لمروفه

په غورخنگ غورخنگ له خولي خگونه باسي
 لکه شن هاتي شناکاندي سيندونه
 نه به چونې په ستايه د جندو مورشي
 نه به مورشم د سلطان په صفتونه
 د شنسب د کهاله ختلی لمر دی
 د پسرلي په دود ودان له ده رغونه
 د بندو اورو يې درست ايود زرغون کړ
 له قصداره تر دibbleh يې یونونه
 په زابل چې د بري پرنيلي سپورشي
 په لاهور يې د مېرانې ګوزارونه
 نه يې خوک مخ ته دري د ميرخمنو
 نه يې توري ته ټینګېري کلک ډالونه
 د اسلام د دین شهاب د نړۍ لمر دی
 تورستهان يې کر رنما په جهادونه
 هره پلا چې دی پر هند و سند یرغل کا
 رنوي توروه نړۍ په شهابونه
 په پسرلي چې يې تېرون په اړک وکا
 غاپه غاپه يې ترى شولله زړونه
 نه به د غوندي رون ستوري په هسک خلي
 که خه پورته شي له غوره دېر مېرونه
 نه به راولي جګړن د سيند په لوري
 نه به بري خوک د هند خپاره بنهرونه
 نه به خوک زلمي د غور سره راغونه کا
 د داور توري به چېري کا خلونه

يو خاوند شهاب الدين دی چې يې وکا
 په هر لوري هر اپادته يرغلونه
 په جو یو جو یو جگرن یې هندته یون کا
 چې د غور بادار همت وکا زغلونه
 نن په سیند باندي تېربېري يرغل کاندي
 په پرتم یې زمري رېبردي په ځنګلونه
 څبان سیند یې هم له ډاره ايلائي کا
 پر اوړو وړي د غوريانو به ايرونه
 په هر کال اټک د د به راغلي کاندي
 غوروی په ځنډو خپل پاسته سالونه
 پښتونخواښکلي خلمي چې زغلي هندته
 نو آغليه پېغلي کاندي اټهونه
 زرغونې ختې اخيستې وي دي غرونو
 بن بيديا هم پسوللي دي ځانونه
 هر ګهیئ چې لم رخ رکېري له خاتیخه
 خو چې یون کا د لویدیخیه په ځنډونه
 که بریخر وي، که غرمه وي، که برمل وي
 که لرمل، که لم رلوېده، که ترملونه
 د شهاب جگرن به نه کښېني له زغلو
 نه به پېبردي دا زلمي خپل بهironه
 زمري کله کابي ځان له يرغل ګريو
 خويې نه کامات مېونه ورمېرونه
 يا به جګ کا د بریو رېي هندکې
 يا به پېبردي هم په دي چاره سرونه

يابه وران کا بودتونونه د بمبهو
 يابه سره کاندي په وينو اي وادونه
 په رينا اوسي په تل د دين شهابه
 نوم دي تل و پر دريغ په نمزدکونه
 خورانه شي ستا په توره د هند لوريه
 خو چې نشت کري له نري نه بودتونونه
 ستا په زبرمه دي خاونده لوی خښتن وي
 مورخو ستا په مرسته یونه خو چې یونه

د پښتو ادبیاتو په تاريخ کې د دي قصیدې په هکله بنه بحث شوي دي او داسي ليکل
 شوي دي.

د بنکارندوی دا قصیده د پښتو ادب یو شهکار دي او د شاعر مهارت او استادي او
 د قريحي غښتلواي او سڀڅلتوب خپي بنکاري. لومرۍ مزیت چې په دي قصیده کې
 ليدل کېږي، د کلام سلاست، بلاغت او روانی ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په
 ساده عبارت ادا کوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پکې شته، دا لغات مور ته دا رابني
 چې پښتو خورا پراخه ژيه وه او اوس یې ډېر پخوانې کلمات له رواجه لوپدلي دي، لکه:
 ختيغ، لويدیغ، لرمل، برمل او نور... بنکارندوی چې په دي قصیده کې د پسرلي کوم
 بنکلې منظر تصوير کري دي، د وطن له بنکليو دښتو او غرو خخه یې الهام اخيستي دي.
 له دغې بوللي خخه چې د بنکارندوی له ديوانه پاتې ده، مور ته رامعلوم پېړي چې شاعر د
 ادبی فنونو او بلاغت په اساسونو کې هم پوخ و او د ده شعروونه له بنکلو تشبیهاتو او استعارو
 ډک دي.

د متن لنلیز:

بنکارندوی د غور او سپدونکی و او د پښتو د لرغونې شاعری یوه مخکنې خېړه ده.

په شپږمه هجري پېړی کې د سلطان شهاب الدین غوري په واکمنی کې یې د درناوی مقام درلود او هلته پوره مخور و. له دیوان خخه یې یوازې یوه بولله (قصیده) د پټې خزانې په روایت تر موره رارسپدلې ده.

دغه (۴۵) بیتیزه قصیده ډېره پڅه او په روانه او خورده پښتو ویل شوې ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې او س یې خلک نه کاروی. له دې کبله د پښتو د معنوی ذخیرې او پانګې له مخې هم موره ډېر ارزښتناکه ده. د ادبی فنونو او بنکلاوو له مخې هم دغه بولله د ډېري ستاینې او ارزښت وړ ده.

لرغونی پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روایت د شېخ کته په قلم لیکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر خخه ډېر استفاده کړي ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوی یادېږي، لکه: ((نقل کا زيدة الوالصلین شیخ کته متی زی غوریا خجل په خپل کتاب ((لرغونی پښتانه)) کې چې دی نقل کا له ((تاریخ سوری)) خخه...)) دغه کتاب او س ورک دی.

تاریخ سوری: ((تاریخ سوری)) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روایت له مخې ترې په ((لرغونی پښتانه)) نومې کتاب کې ډېر استفاده کړي ده. لیکووال یې محمد بن علی البستی و. دغه کتاب هم او س ورک دی.

سلطان محمد سام شنباني (سلطان شهاب الدین) له ۵۶۹ خخه تر ۶۰۲ هـ.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدین هم مشهور و او بنکارندوی یې په دریار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسه و، دغه بولله یې هم د هغه په ستاینه کې ویلې ده.

سلطان غیاث الدین غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ويل کېرى چې
بنکارندوى پې ستاینه کېرى ده، خو هغه غزلې اوس زمود په لاس کې نشته.
قصدار: اوس دغه سيمه په بلوچستان کې واقع ده او خضدار پې بولي.
دیبل: دغه سيمه اوس د سند په وادي کې پرته ده او هلتہ يوه سمندری بندرگاه وه.
داور: د زمينداور سيمې دی چې دلتہ يوازې د داور په بنه راغلى دی.

فعاليتونه

۱_ زدهکوونکي دې د بنکارندوى بولله په چوپه خوله او دقت له ئاخانه سره ولولي.
ستونزمن لغتونه او بيتونه دې له ئاخانه سره يادداشت کېي. بيا دې په نوبت يو يو زدهکوونکي
خپل ستونزمن لغتونه يا بيتونه خپلو ټولگيالو ته په لور غبر ووايي. د ټولگي له منځ خخه دې
بل زدهکوونکي په خپله خوبنې څواب ورته وایي. که په ټولگي کې هيچا د ستونزمنو برخو
څواب پیدا نه کړا شو، بنوونکي به يې ستونزې حلوي.

۲_ د بنکارندوى د بوللي درې درې بيتونه دې په لور غبر د يو يو کتار زدهکوونکي په
نوبت سره ووايي، نور به ورته غبور غبور وي.

۳_ زدهکوونکي دې دغه پونتنو ته څواب ووايي:

- بنکارندوى د کوم واکمن په ستاینه کې شعرونه ليکلې دې؟
- نور کوم مشهور قصيده ويونکي پېژني، نومونه يې واخلئ.

كورني دنده

د بنکارندوى دغه بولله يو خل بيا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه يې دوه
مخيزه ليکنه وکړئ. په بله ورڅ يې خپلو ټولگيالو ته واوروئ.

په شعر کې قافیه

تاسو د تېرو ټولگیو په پښتو او دری کتابونو کې د بدیع او بیان د بېلاړېلو برخو په هکله یو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافیه) په یو خه مفصل ډول درپېژنو.

د پښتو شاعری په چوکاټونو کې په غزل، قصیده، مشنوي او نورو بېلاړېلو ډولونو کې (قافیه) د ارزښت وړ برخه ده. یوازې په آزاده شاعری کې دې برخې ته پاملننه ضرور نه ده. په کلاسيکو او عنعنوي شعری فورمونو یا چوکاټونو کې قافیه ډېره مهمه ونډه لري. دلته پرې خبرې کوو.

مخکي له دې چې د قافيې په اړه خبرې وکړو، دغه غزل ولوئ. په غزل کې به په اړکلې توګه د قافيې لته وکړئ. وروسته بیا د قافيې په اړه له زده کوونکو سره غږېږو.
د کاظم خان شیدا غزل په دې چول ده:

زړه به سورپه دیدن نه شي دببلو
څوک به خه کاتوري زلفې دببلو
لکه نمر زما جیین دی دادعلو
که مې زړه په حلقة بند شو کاکلو
صبح و شام ګرځې بنکاره په سرو منګلو

دریاب له سرد جوشی د حباب زړه چوي
شیدا قطع د اميد بویه له خېلو

د شبنم دانه که تخم شي د ګلو
چې یې نشته لکه ګل بنه رخسارونه
په خه شان درته بیان سوې طالع کرم
معطل په عارضه د شام غريب دی
د آسمان په شانې تېز د فتنو ټېغ کړي

په دې غزل کې یوازې قافیه را تر سترګو کېږي. په غزل کې باید د لوړۍ بیت (مطلع)
دواړه نیم بیتی هم قافیه وي او د نورو بیتونو دویم نیم بیتی ورسه هم قافیه کېږي. په دې
غزل کې: ګلو، بلبلو، سبلو، داغلو، کاکلو، منګلو، خېلو قافيې دی، دې ته د قافيې کلمې
هم ویل کېږي. په دې غزل کې له قافیه وروسته، ردیف نه تر سترګو کېږي، خود کاظم
خان شیدا په دې بله غزله کې بیا قافیه او ردیف دواړه شته دي:

د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته
اعتماد د زمانې په کمال نشته
لکه ژبه خود زما پر ویال نشته
په دا هسې خوبی شاخ د غزال نشته
و بورجل ته یې د هر چا مجال نشته
ولې نه وايې ناخن د هلال نشته
د خاطر غوندي فانوس د خيال نشته

هېڅ نقصان د ساده حسن و حمل نشته
چې بدل یې په کچکول د مهتاب خوان کړ
نسلولی زمانې په کوم سبب یم
د کجل لکه یې ګوره شوخي سترګې
هره لاريې اژدها دی جهان نغری
چې ګره یې د کوکب د کار وانه کړه
افروخته وي پکې تل د حسن شمع

شیدا ګوره هر طرف ګلګونې اوښې
هېڅ خندا په دا بهار کې امصال نشته

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خیال او امسال قافیې او ((نسته)) د دې غزل رديف دی چې په نيم بيتیو کې له قافیې سره نښتی او له قافیې وروسته تکرارپری. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافیه لازمي ده، خورديف لازمي نه دی. قافیه او رديف غزل، قصیدې او نورو ته آهنگ او موسيقیت ورکوي او د وزن په خنگ کې د دوي شتوالي شاعري په سندرنېز بنایست سنبله کړي ده.
خو قافیه خه ته وايي؟

قافیه هغه يو ډول (يا سره ورنه) يا همغږي کلمې دی چې د مصراع په پاي کې رائي او تکرارپری. په قافیه کې مهمه خبره د همغږي ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوې وي، د قافیې کلمې بلل کېږي. په پورتنې لومړني غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نور... په دویم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافیې کلمې دی.
د قافیې توري بیا د کلمو هماماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتنې لومړي غزل کې (لو) او په دویم غزل کې (ال) د قافیې هماهنګه (همغږه) برخه ده او له همدې امله یې د قافیې توري بولي.

د (قافیه) ليکوال په دې اړه وايي:

((قافیه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وايي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دورونو له وروستيو هم آهنګیو (همغږیو) خخه بحث کوي. يا په بله وینا د بیت د پاي کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده یې په ورپسې بیتونو کې لازمه وي، قافیه بلل کېږي. د نظم اساسی رکن وزن دی او قافیه د شعر اساسی رکن نه ګنل کېږي، بلکې قافیه د نظم یو عارضي رکن دی، خکه مورډ په ډپرو ژیو کې داسي شعرونه ګورو چې قافیه نه لري (لكه آزاد او سپین شعروونه)).

د نظم د ((دورونو)) په اړه باید ووایو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، خرڅدنې، دیوه شي پر خپل خای حرکت او ګرڅدنې ته وايي، په اصطلاح د بیت یا نظم له پیل خخه د لومړي هماهنګي تر پاي پورې یو دور دی، په مصراع او غير مصراع بیتونو کې دورونه توپیر پیداکوي.

که د یو بیت هره مسره (نیم بیتی) قافیه ولري، نو دا بیت له دوو دورو خخه جوړ شوي

دی او مصraig بیت دی، که دیو بیت هماغه و روستی مسره قافیه ولري نو دا بیت يو دور لري او غير مصraig دی. ردیف هم په دور کې راخي. د قافیې او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له همغورو (هم آهنگو) تورو او غېرونو خخه جوره وي او معنایزی یووالی نه لري، خو ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه لفظي او معنایزه بنه بیا بیا راغبرګېري. په کلاسيکو شعری چوکاتونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خود همغوري د تکرار او بنکلا لپاره راخي.

((روي)) د قافیې هغه توري دی چې له هغه پرته د قافیې همغوري نه راخي. دا په حقیقت کې د قافیې د همغوري د برخې (کلمې) لومړۍ توري وي.

په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توري دی، خو وریسې نبنتی د (و) توري راخي.
د حرکت له مخې روی دوه ډوله دی:

۱- مطلق روی: که د روی توري حرکت ولري، مطلق روی ورته وايي.

۲- مقيد روی: که د روی توري حرکت ونه لري، مقيد روی ورته وايي.

هغه قافیه چې ردیف وربوري نه وي نبنتی، مجرده قافیه یې بولي.

د ((قافیه بندی)) یا قافیه جوړونې اصطلاح دیو شمېر هغو ناظمانو لپاره کارول کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافیې کتارولو ته پاملننه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خواوو ته پام نه اړوي. د داسې منظومو ویناوو په اړه کره کتونکي د دې لپاره انتقاد کوي چې ځښې ناظمان یوازې د قافیو د کتارولو او سر پر سر راولو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لپه پاملننه کوي.

قافیه د کلاسيکو شعرونو د چوکاتونو لپاره ضروري ده، په دې توګه:

– په غزل کې د لومړۍ بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بیتی) هم قافیه وي او د نورو بیتونو وروستني نیم بیتی یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې ده.
– په خلوريزه کې هم د لومړۍ بیت دواړه نیم بیتی هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم بیتی همداغه قافیه اخلي.

– په مشنوی کې هربیت خپله خپله قافیه لري، يعني دا چې د یو بیت دواړه نیم بیتی باید خپله ځانګړې قافیه ولري، خو په عمومي توګه ټوله مشنوی واحد وزن او خپلې لري.
د قافیې په هکله د خپل دې بحث په پای کې د پښتو د نوي او معاصر غزل د نومیالی شاعر او غزلبول امير حمزه شینواري یو غزل راپرو. په یو شمېر او سنیو غزلو کې په قافیه پسپی ترلی رديف یو خه او برد رائحي او د غزل عمومي آهنگ او موسيقى ته بنکلا وریښي.
د استاد امير حمزه دغه غزل له قافیې سره نښتی همداسې یو رديف لري:

راشه مروره چې بیاروغه سره وکړو نن بشه ده له دې چې سبا روغه سره وکړو
زور د مینې ګوره، که خو روغه زموږ نه وي یو ناخاپه مورډ په خطا روغه سره وکړو
بې د زړه، د زړه لپاره چرته آپينه وي خه چې له ریباره جدا روغه سره وکړو
خاندو به سحر غونډې خپه یو که خوشحاله بس لکه تياره او رينا روغه سره وکړو
بنکلیه د رقیب په خاموشی کې مالګه نشته خوبنه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو
پسته به قصې د زړه چاودون لکه د ګل کړو خه چې د بلبل په نوا روغه سره وکړو
اوښکې د تا اوښکې زما، بیا دواړه موسکي شو بیا په دې برپښنا او څلا روغه سره وکړو
برند کتل د تا وو، اسویلي د حمزه بنکلیه
څه چې د بلا او بلا روغه سره وکړو

د متن لنډۍ:

د شعر په منظومو ډولونو او چوکاټونو کې (قافیه) خپل خاص خای لري. قافیه هغه سره ورته او همغبره کلمې او توري دی چې د نظمونو د بیتونو په پای کې رائحي او تکرارېږي. د قافیې توري د کلمو هماماغه برخه ده چې په یو نظم کې همغبرې جوړوي.

په څینو نظمونو کې قافیه له رديف پرته رائحي او په څینو نظمونو کې په قافیې پسپی د رديف برخه هم وي. رديف په یو واحد نظم کې له هرې قافیې سره په ورته ډول تکرارېږي. قافیه او رديف د یو نظم د آهنگ او موسيقى د په زړه پوري والي او بنکلا لپاره مهمه برخه ده.

۱- زدهکوونکی دې يو خل بیا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې د بنوونکی دغۇ پوبىتنو تە ځواب ووايى:

- د کاظم خان شیدا د لومړنی غزلې قافیه کومه ده؟
- د دويم غزل قافیه کومه ده؟
- د قافیې او ردیف له مخې د لومړي او دويم غزل ترمنځ خه توپیر شته؟
- قافیه خه ته وايى؟

۲- ټول زدهکوونکی دې د کاظم خان شیدا او امير حمزه شینواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زدهکوونکی دې د هغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوبىتنه وکړي، د هر زدهکوونکی چې پې معنا زده وه، لاس به جګوي او ځواب به ورکوي. د بنوونکی په تایید به یې معنا په خپلو کتابچو کې ليکي.

۳- درې تنه زدهکوونکی دې په دغۇ موضوعاتو خبرې وکړي:

- په کلاسيکو شعری چوکاټونو کې د قافیې ارزښت
- ردیف خه ارزښت لري؟
- قافیه بندي يا قافیه جورونه ولې کره کتونکي انتقادوی؟

زدهکوونکی دې د خپلې خوبنې ديو شاعر شعر وليکي او په هغه شعر کې دې قافیې او ردیفونه په جلا رنګونو وبنېي. سبا ته دې پرې په لنډيز سره په ټولګي کې خبرې وکړي.

ادبیات د اسلام د سپېخلي دین له نظره

د ((ادب)) کلمه بېلا بېلې معنگانکانې او تعییرونه لري. چا د نفس تادیب او تهذیب بللى او چا د انسانی معارف او تجربو زده کرھ. ادب په عام مفهوم د انسانی بېنگنو تولگې ته ويل کېږي، خوپه خانګرې معنا، ادب يا ادبیات هغه وينا ته ويل کېږي چې په هنري اغېزمن قالب کې د انسانی افکارو، احساساتو او تجربو تعییروونکې وي. د ((ادب)) کلمه د انسانی تاریخ له تګلوری سره يوځای د لورو، ژورو او ډېر او بد واتېن په وهلو وروستيو پېړيو ته رارسېدلې ده. نن که د چا غوره ته د ((ادب)) کلمه رسېږي، نو په عام ډول ترې د ((شعر او نثر)) په برخه کې د انسان د ذهنې انځور معنا اخیستل کېږي.

ادب خير بېنگنې او ټولو لورو ارزښتونو ته د انسان رابلل او له بدو کارونو خنځه د هغه منع کول دي. نېکو او بنو کارونو ته پام اپول او په دې لاره تلل د ادب معنا خرګندوي. د اسلام ستر پیغمبر د ((ادب)) د کلمې دریئ په ډېر و خورو الفاظو بیان او ډېر بنکلې انځور کړي دي: [ازباره: قرآن د Ҳمکې پر مخ د خدای تعالی له خوا خلکو ته د ادب (بلنځای) ده. له دې بلنې خخه زده کړه تر لاسه کړئ.] په دې توګه ((ادب)) او ((ادبیات)) د اسلام په قاموس کې لور دریئ لري.

د ((ادب)) لغوي معنا پوهه، فرنگ، معرفت، غوره لاره، بنه خوي ده. د ((ادب علم)) هغې پوهې ته ويل کېږي چې د هغې په لاسته راوړنه يوشخص کولي شي سم او بنه شعر ووایي اوښکلې نثر ولیکي، سمه او ناسمه خبره یوتې بله توپېړکړي.

د پورته تعريفونو له مخې د ادب د ډګر پوهان د ادب په تعريف او مفهوم کې دوه توکي ډېر اړین بولی چې مفکوره او فني چوکاټ يا مضمون او هنري بنه ده. په دې لوست کې د اسلام د سپېخلي دین له نظره د ادبیاتو پر ارزښت او اهمیت خبرې کوو.
— ستاسو په اند خرګند بیان او شعر د انسان پر ذهن خه اغېز کوي؟

په اسلام کې د ادب دریخ

يو شمېر ليکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ ليد له لوري د اديب پر وجودان د ژوند، هستي او انسان د غږگون هنري تعبير خرګند کړي دی. دلته غواړو د اسلامي ادب پر تګلوري او خوځښت لنډه کته وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسک د اسلام خلندا لمرا را خوت، عربی ادبیات په (شعر، نثر او وينا) کې لورې پورې ته رسپدلي وو. شعر او وينا پر عربو هغومره زيات ژور اغېز درلود چې پر روح، روان او د ژوند پر ټولو برخويې برلاسي شوي. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکرو شاعرانو او ادبیاتو ته بلنه ورکړه چې د قرآن د ډېر کوچني سورت په خپریو سورت راوري، خو هغوي په دې کار ونه توانيدل: [ژباره: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن یاست چې موب خپل بنده ته نازل کړي، نو د هغه غونډې یو سورت راوري ... البقره سورت: ۲۳]. دا کار له یوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستني پیغمبر د ربنتیولی تأیید او تاکید لپاره د عربو ویناوالو او پوهانو ننګونه وه، له بلې خوا یې اسلام ته د فصیحې وينا او لورو ادبیاتو ارزښت او اهمیت خرګند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ ته لارښونه وکړه چې د وينا پر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکینو سره جهاد پیل کړي. [ژباره: د قرآن (په وسله) له هغوي سره په ستر جهاد، جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آيت] د عربو په فکري او تېولیز ژوند کې شعر او وينا زيات اغېز درلود. له همدي امله له مشرکینو سره د مبارزي او مقابلي په ډګر کې د اسلام د ستر پیغمبر شاعران او ویناوال پر خپلو سیالانو برلاسي کېدل. په یو فکري او ادبی مبارزه (شعر او وينا) کې د تمیم د لوې ټبیلې د پلاوی مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او وې پيل: ((په پوره باور دا سړۍ (پیغمبر ﷺ) منصور او تأیید شوي دي، ئڅکه ویناوال یې زموږ د ویناوالو په پرتله خرګند غږبرې او شاعر یې زموږ له شاعر خڅه تکړه دي..)) هغه له خپل قوم سره یوځای د اسلام په سېېڅلې دین مشرف شو.

په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پېر او له هغه راوروسته دراشهد خلفاوو په زمانه کې د اسلام د زده کړو او ايماني اخلاقویه سیوري کې پر مخ لار. د اسلام د صدر د پېر د ادبیاتو او شاعرانو په زړونو کې ېڅای ونیو. د هغوي په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصیدو، اسلام ته د بلني، د اسلامي ارزښتونو پر ويړنې، د ستر پیغمبر پر صفت او نعت، د اسلام د شهیدانو په ویر، د الله ﷺ

پر نعمتونو د شکر او نورو بنه و خلپد. په دې پراوکې د جاهليت د پېر د شعر او ادب مضمون چې پر مال او شتو، نزاد او قبیلو ويارنه وه او لوح او لغې غزل پکې دود درلود، له منځه ولاړ او ځای ېي نیکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ننیو. ادب او هنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې خرگند او بنه وخلپد چې په فرهنگي ډګر او فرهنگي زبرمو کې د انساني برياوو او ويابنو خه ويل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشونني او ستونزمن کارو. له بدنه مرغه دې دود او لاري د تاریخ په اوږدو کې خپل اصلی تګلوري بدل کړ. د اسلامي ادبیاتو د کمزوري کېدو له امله هنر او ادب زیاته انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکړل. اوس د دې مهال رارسېدلی چې پر هغې یو خل بیا له سره غور وشي، ترڅو خپله لاره بیا مومي او په خپلې اصلی خبرې او بېي د هنر او ادب ډګر ته راوو خې.
د اسلامي ادب ځینې ځانګړتیاوي:

په راوروسته پېپړو، په تېره بیا د شلمې پېړې په پیل کې د کلاسيک، رومانتيک، ریاليستي، لیبرالي ... ادبیاتو په خېر بېلا بېل ادبی مکتبونه رامنځته شول. دا ادبی مکتبونه هر یو خپلې ځانګړتیاوي لري، چې د هماغه ډول تېبلو عقبدې او نظرې خپروي، خکه ادب او هنر د عقیدو او مختلفو فلسفې افکارو د خپرلو وسیله ده.

د اسلامي ليکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبیات هم خپلې ځانګړتیاوي لري او په دې توګه له نورو ادبی مکتبونو سره توپیر پیدا کوي.. دا ځانګړتیاوي له اسلامي عقبدې او فکر څخه سرچينه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادبیاتو صفت بيامومي.

اسلامي ادب زیاتې ځانګړتیاوي لري. یو خوبي لاندې راولپ کېږي.

۱_ عقیدوي او اخلاقي مسؤوليت

د اسلامي ادبیاتو لومړني ځانګړتیا د ((مسئوليټ)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقیدې پر بنسټ ولاړ دي او انسان، هستي او بنکلا ته د اسلامي نړۍ ليد له لوري ګوري او همدا فسلفه ېي بنسټ جورو وي.

۲ _ دنده او رسالت

اسلامي ادب خرگنده موځه او هدف لري چې د اسلام له حقیقت څخه سرچينه اخلي. یعنې مسلمان شخص داسې وينا او عمل نه کوي چې په هغې کې د چاګټه او موځه نغښټي نه

وی. مسلمان ادیب نه غواپی خپل وخت خوشې له لاسه ورکړي او یا د بل چا وخت بې ګټې تېر کړي.

۳- بشپړتیا او هرا پخیزوالی

اسلام انسانی نفس او روان ته هرا پخېزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدنه او روح دواړو خڅه جور دی. په دې توګه اسلامی ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزونې لاندې بې نیسي چې په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

۴- ربنتینولی

اسلامی ربنتینولی د لوېدیع دریالیزم د ادبی مکتب په خېر نه ده چې انسان د مادیت په تنگ چا پېریال کې ساتي او انسانی ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له یاده باسي. بلکې د اسلامی ادب ربنتینولی انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره یوڅای په پام کې نیسي، خو دا حالتونه د لوېدیع ریالیستی ادب په خېر تلپاتي نه ګنني. ځکه د اسلامی ادبیاتو له مخې د انسان کمزوري او کړلېچ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټیزه او مهمه ونډه لري.

۵- رغندتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامی ادب بله ځانګړتیا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعالیت دی. د دې ځانګړتیا اصلی ربنه د اسلام په اصلی مبادی کې نغښتې ده، ځکه اسلام د انسان کمزوري، بنوپېدل او ګناه کول مني، لکه: چې الله تعالیٰ فرمایلی دي: [إِذْ يَأْتِهِ الْأَنْذِرُ هُنَّا مَنْ أَنْهَا كُفَّارُهُمْ إِنَّمَا يُنَذِّرُ مَنْ يَرَى هُنَّا مَنْ أَنْهَا كُفَّارُهُمْ إِنَّمَا يُنَذِّرُ مَنْ يَرَى] خوله دې ټولو کمزوري او ګناهونو سره سره بیا هم اسلامی ادب په دې حالت کې د انسان لاس نیسي او د کمزوري او نهیلی له کندو بې راباسي او د پیاوړتیا او نېکمرغۍ په لوري بې بیايو.

ادب د فضیلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) خرګندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د ټولنې د خیر، فضیلت، شېرگنې، ژمنې او خدمت یوه لار بولی. سېپخلى قرآن مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناخترګندو او بې ماھیته شاعرانو له ډلي خڅه بېلوی او ستایيې یې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ايمان بې راپری او بنه کارونه سرته رسوي

د اسلام ستر پیغمبر د وینا بنکلا او د شعر حکمت ستایلی او د شعر د اغېز په اړه یې خپل احساسات خرګند ګري دي: [ژباره: بنه وینا د سحر په خېر اغېز کوي.] او [خینې اشعار له حکمت خخه ډک دي.]. هغه خپل شاعران راویلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي تولنې د واکمنۍ او برلاسۍ لپاره وکاروی. په دي اړه یې حسان بن ثابت رضى الله تعالى عنه ته وفرمایل، چې د مشرکینو شعرونو ته په بنو او لوړو شعرونو خواب ووای.

د متن لنډیز:

لکه خنګه چې خرګنده ده شعر او ادب د یوې ټولنې د ویښتیا اوږیداری ستر لامل دي. د یوې ټولنې فرهنگ د هېټی ټولنې د شاعرانو او لیکوالو په شعرونو او لیکنو کې غږګېري. همدا راز شعر او ادب دی چې د یوې ټولنې تګلوری ټاکي. بنو ته بنه اوږدو ته بد وایي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېږي، پېږي راهیسي زموږ د ګران هپواد افغانستان په فرهنگ کې ژوري رسپې څغلولي دي او زموږ پر ټولنې یې دروند اغېز کړي دي. زموږ په اسلامي او افغاني تولنه کې داسې لیکوال او شاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښونو او ارشاداتو په ریا کې پې روان ټولنیز حالت خېړلی، خلکو او ولس ته یې د هغوي د نېکمرغې او فلاح لاره بنودلي، د ظالمانو ظلم او د حکمرانانو ناروا کارونو ته یې بد ویلې او مظلوم ته یې د ظالم له منګولو خخه د خلاصون لارې چارې بنودلي دي. خوانو شاعرانو او لیکوالو ته لازمه ده، د علم او پوهې په داسې ګانو ځانونه سمبال کړي چې دنیوي او اخروي نیکمرغې یې پکې نغښتې وي. د شعر له لیکلو او لیکوالی خخه یې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زیانول نه وي، د شعر مضمون او محتوا یې رغنده وي، خرګند پیغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې نیولو سره خپله ټولنه د خير او فلاح لوري ته رهنمایي کړي. دا حقيقې اسلامي ادب دي او همدا رغنده لار ده.

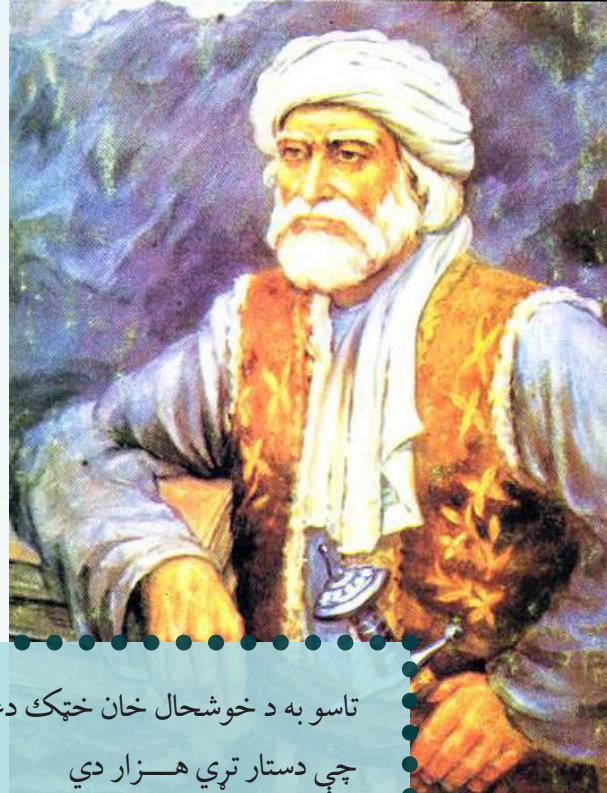
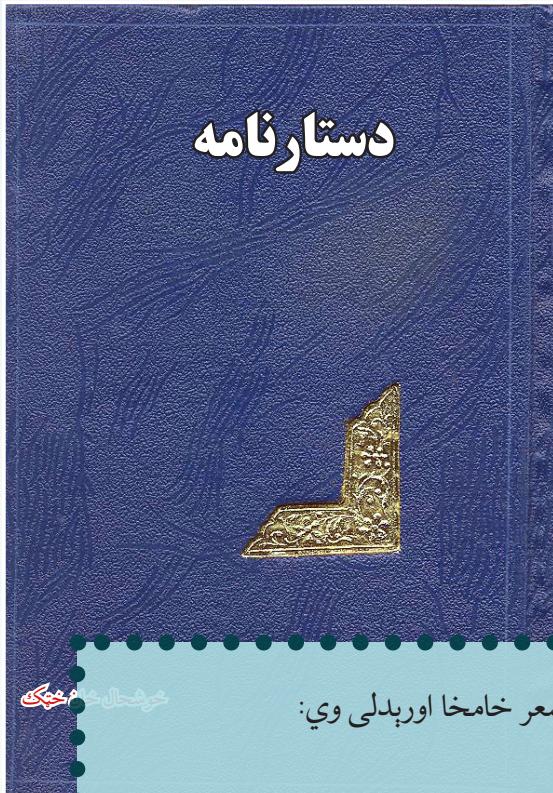

- ۱_ زدهکوونکي دې د پلا بپلو ادبی مکتبونو نومونه واحلي او له اسلامي ادبیاتو سره دې پرتله کړي.
- ۲_ دوه تنه زدهکوونکي دې د ټولګي معخي ته راشي او د اسلامي ادبیاتو خو څانګړتیاوې دې بيان کړي.
- ۳_ درې تنه زدهکوونکي دې د ټولنې په وینتیا کې د رغنده ادبیاتو رول او ونډه خرګنده کړي.
- ۴_ مبتذل هنر او ادب خه شي دی؟ دوه تنه زدهکوونکي دې د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړي.
- ۵_ فصاحت او بلاغت په وینا کې خومره ارزښت لري؟ یو تن زدهکوونکي دې پرې خبرې وکړي.
- ۶_ ((ادب د ادب لپاره)) تیوري خه معنا لري؟ دوه تنه زدهکوونکي دې نورو ته خپل نظر خرګند کړي.
- ۷_ زدهکوونکي دې سوچ وکړي چې ادبیات (شعر او نثر) او رسنۍ د یوې ټولنې په پرمختګ او سوکالی کې خه ونډه لري. بيا دې خپل نظر په وار نورو ته واورووي.

زدهکوونکي دې د اسلامي ادبیاتو د اهمیت او ارزښت او د خلکو په وینتیا کې د هغه د رول په اړه لیکنه وکړي.

د خوشحال بابا دستار نامه

خوشحال خنچک

تاسو به د خوشحال خان خنچک دغه شعر خامخا اور پدلى وي:

چې دستار تپي هزار دي

د دستار سري په شمار دي

پر دغه شعر يو کتاب خبرې کېدای شي او له نېکه مرغه خوشحال بابا پري يو
خانګړي کتاب هم ليکلی دي چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په اړه
مخکې پوره معلومات ترلاسه کړي دي، په دې لوست کې د هغه د ((دستار نامې)) په
اړه بشپړ معلومات ترلاسه کوي او په پښتو ادب کې یې پر ارزښت خبرېږي.

— د خوشحال بابا کوم کوم آثار موټر او سه لوستي دي؟

— د پښتو د پخوانې نثر په اړه خومره معلومات لري او کوم کوم کتابونه یې پېژنۍ؟

خوشحال خان ختک د خپل ارزښتنګ شعری دیوان په خنگ کې یو شمېر نور کتابونه هم لیکلی دي. د پښتو شعر د ودې او پیاوړتیا د ستر کار په خنگ کې خوشحال بابا د پښتو نشر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدونکی خدمت کړي دي.

((دستارنامه)) د خوشحال خان ختک هغه اثر دي چې په پښتو نشر یې لیکلی دي. دغه متشور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خوشحال بابا د هند د رنتبور په زندان کې لیکلی دي. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنګزېب په امر په رنتبور کې بندي. خپله خوشحال بابا وايی چې په دې وخت کې دي په زندان کې یوازې و او هېڅ کتاب ورسه نه و چې ګټه تري واخلي او له خپل هپواد خخه د فراق په حال کې یې د دوستانو، یارانو او زامنو د استفادې لپاره لیکلی دي. دکتاب د لیکلو نېټه یې په دې مسرې کې بسولې ده:
بس دی محنت د بېلتانه

چې د دې کلمو ابجدي ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان ختک دغه کتاب په حقیقت کې د مشرتوب لپاره دیو لړ شرایطو بنوول دي، دا هغه شرایط دي چې خوشحال بابا یې په یوه ټولنه کې د مشر لپاره یادول او یا لرل لازمي ګني. دا د دستار د اینسودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سریزې وروسته په دوو بابو یا خپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصلتونو یا ځانګړنو لرل تshireح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلته په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د خان د پېژندګلوي، دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي، درېم هنر د خط، خلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تير اندازی دي، شېړم هنر د آب بازی، اووم هنر د آسې تازۍ، اتم هنر د بنکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، یوولسم هنر د معاشرت، دولسم هنر د اولاد د تربیت دي، دیارلسم هنر د تادیب د خدم، خوارلسم هنر د اسباب د معشیت، پنځلسم هنر د زراعت، شپارسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، اووه لسم هنر د تحقیق د نسب، اتلسم هنر د علم موسیقۍ، نولسم هنر د نرد د شطرنج دي، شلم هنر د نقاشي د تصویر دي.

د خصلتونو په اړه کې دغه شل ځانګړې لازمي بلل شوي دي:

اول خصلت د مشورت دي، دویم خصلت د عزم، درېم خصلت د خاموشی دي، خلورم

خصلت د راستي، پنځم خصلت د شرم د حیا دي، شپږم خصلت د خلقت دي، اووم خصلت د مروت دي، اتم خصلت د عفو و کرم، نهم خصلت د تميز د تانی، لسم خصلت د عدل د انصاف دي، یوولسم خصلت د توکل دي، دولسم خصلت د تريت، ديارلسم خصلت د خوف د رجاء دي، خوارلسم خصلت د ملك د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دي، شپارسم خصلت د حلم، اووه لسم خصلت د غيرت دي، اتلسم خصلت د حزم د احتياط، نولسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استغفار.

اروابناد پوهاند عبدالحی حبیبی د خوشحال خان خټک د دستارنامې په اړه وايي:

خوشحال خان د دستار نامي په ليکنه کې یو مهم کار کړي او هغه دا دي چې د دې پښتو نشر ليکلو کلک کې دې کتاب کې پر ساده او روان نشر باندي اينسي دي. د پښتو نشر لرغونې نمونه چې موږ پیدا کړي ده، د کندهار د ارغسان د سليمان ماکو د تذكرة الاوليء یو خوپاني دي چې د تاليف کال یې ۶۱۲ هـ. دي او دغه ليکوال چېر روان، روښانه او پې تکلفه نشر ليکلې دی او دا تري خرګندېږي چې د پښتو نشر د مغولو تر دورې د مخه ساده او روان و. کله چې بايزيد پير روښان د ۹۷۰ هـ. په شاوخوا کې خپل خير البيان ليکه نو مبهمنې او تصنيع جملې یې پکې کارولي او تر د وروسته بیا نورو ليکوالو (لكه اخوند درويزه او نورو) هم د دې پېروي کوله، خرنګه چې دغه ډول نشر په پښتو کې کوم ادبی او هنري ارزښت او بنایست نه لري، نو څکه خوشحال خان د پښتو نشر ليکنې هغه ستونزمنه لاره پرپښوده او پښتو نثر یې د ساده، روڼې او خوبې پښتو لاري ته برابر کړ.

خوشحال له افغانی دودونو سره سم دستار د انسان د لیاقت او استعداد سمبول ګنې او پېگړي د ادارې او د اجتماعي بنېګنې د قوت لپاره یو تعبيړ بولې. تاريخي روایتونه دا خبره ثابتوي چې د دې سیمې خلکو په اداره، سیاست او اجتماعي اخلاقو او جهانداری کې ځینې پاخه اصول او فکرونه درلودل.

اروابناد پوهاند صديق الله ربنتين هم د خوشحال بابا د نثر په اړه ليکي:

خوشحال خان خټک خنګه چې د شعر په نړۍ کې د لوی نوم او شهرت خاوند دي، دغښې د نثر په جهان کې هم یو تکړه پهلوان ګنل کېږي. په یوولسمه پېړي کې چې د پښتو نثر په باغ و بن د قافيه وال نشر کومه خپه راغې او پښتو نثر یې له روانې او ساده ګئي ويستلي و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و بن بیا تازه ګئي و موندلله او د پښتو نثر له منځه د قافې او سجع تکلف لري

شو. د دی کار لومړی بېرغ د خوشحال په لاسو پورته شو. ده په خپلوا اثرونو کې د عادي روان او ساده نشر لیک د پول بیا میدان ته راوایست او دروبناب او دروبنې د نیم منظوم نثر سلسله یې وشلو له. لکه خنګه چې خوشحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعرۍ، په تېره د قومي، ملي او حمامي شاعرۍ سرلااري گنل کېږي، دغښې د نثر په ډګر کې هم د ډيو لارشود او مؤسس په نامه یادېږي. په دستاننامه کې سیاست، تدبیر، اخلاق، پوهه او پښتونولی دا تول په ځای شوي دي او د پښتو په بنایسته جامه کې یې خان بنکاره کړي دي. په دستاننامه کې ځای په ځای پښتو شعرونه، پارسي بیتونه او عربی عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پري خپل مطلب ثابتوي. دلته د دستاننامې د نثر د بېلګې لپاره د (خلورم هنر د شعر، د نظم) د سرليک یوه برخه لولو:

((دا هنر چې د شعر د نظم دي، هم داخل د کسب کمال دي، اما مشتق دي له شعوره چې جبلي طبیعت د شعر لري، شعر د هغه دي. فنونه، صنعتونه یې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنایع، بدایع د شعر زده کا چې طبیعت د شعر جبلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جبلي طبیعت بويه، هم یې علم د صنایع بدایع بويه چې واړه زده کا، سوای تر دا نمک، شيریني د شعر تعلق په درد په محبت لري چې پخته ګي یې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته وايي، دواړه مصراج د بیت په تول تللي، په حرفونو سره سمې، عروض فافیه سره جوړ...)

د شعر طبیعت په مثال د توند باد دي. لوړې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنیاد محکم نه لري، هغه ونې له ويځه نړوي. قوت د علم بويه چې وېخ یې پري محکم وي او کنه، بې افت، مضرت به پانه نه شي چې بې علم شعر وايي خونقصانه لري.

اول خو به یې درست ونه وايي. د شعر د عیب جاسوسان ډېر دي، خان به د خنداکا. بل دا چې که فقط د شعر بدایع صنایع د عروض علم زده کا، قوت یې د نور علم نه وي، خطابه ورڅې واقع شي، ايمان به باي کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده چې تاب یې د مستي د علم په زور رانه وړي، مخبط به شي، که له دې واړو کارونو تېر، کمال یې حاصل، هغه سړي که شعر وايي، هغه علم، حکمت، فضیلت دي، و هغه وته که رخصت نه دي هم رخصت دي.))

د متن لنلیز:

خوشحال خان ختک د مهمو منظومو آثارو تر خنگ په نثر هم يو شمېر غوره کتابونه لیکلی دي. په دې لړکې ((دستار نامه)) په خانګرې ډول د ډیادونې وړد. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنتبور په زندان کې په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال هغه وخت لیکلې ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنګزېب له خوا هلهه بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه وو او دغه مهم اثرېي له خپلې حافظې خخه لیکلې دي. د نورو آثارو بیتونه یې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړي دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او بشکلی دی. په دستارنامه کې د پښتو نثر یوه خانګرې تیره اینښودل شوې ده.

— رنتبور: په هندوستان کې د هغه وخت يو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې بندي و.

— ابجد: د شمېر یو خانګرې ډول دي. زموږ په کلاسیکه شاعری کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګته اخیستل کېدله. داسې چې هر توری د یو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دي. کله چې د یو بیت توری د دغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نويوه خانګرې نېټه یا کال ترې جوړېږي. د ابجد ټول توری داسې دي: ابجد هوز حطی کلمن سعفus
قرشت نخذ ضطبع. او شمېرې داسې دي:

ا	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ي	۱۰
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱

ک	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر
۲۰۰	۱۰۰	۹۰	۸۰	۷۰	۶۰	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰
		غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش
		۱۰۰۰	۹۰۰	۸۰۰	۷۰۰	۶۰۰	۵۰۰	۴۰۰	۳۰۰

فعالیتونه

۱_ زدهکوونکی دې د دې لوست یو یو پر آگراف په لور غږ ولولی. نور زدهکوونکی دې ورته غور بشی. په هر پر آگراف کې دې یو بل زدهکوونکی یوه پوبنتنه جوړه کړي او له همدا زدهکوونکی خخه دې یې وکړي چې متن بې لوستی دی. دا کار دې په تول لوست کې تکرار شي.

۲_ ګرامري برخه: زدهکوونکی دې په دریو ډلو ووبېشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې د دې متن خاص نومونه له خانه سره ولیکي.

ب: دویمه ډله دې عام نومونه یادداشت کړي.

ج: دریمه ډله دې د دې متن صفتونه یادداشت کړي.

د: هره ډله دې خپل خپل لیست ولیکي او تول دې یې په ګله لیست بشپړ کړي.

۳_ د ابجد د تورو د شمېر په اړه دې زدهکوونکی یو له بله پوبنتني وکړي.

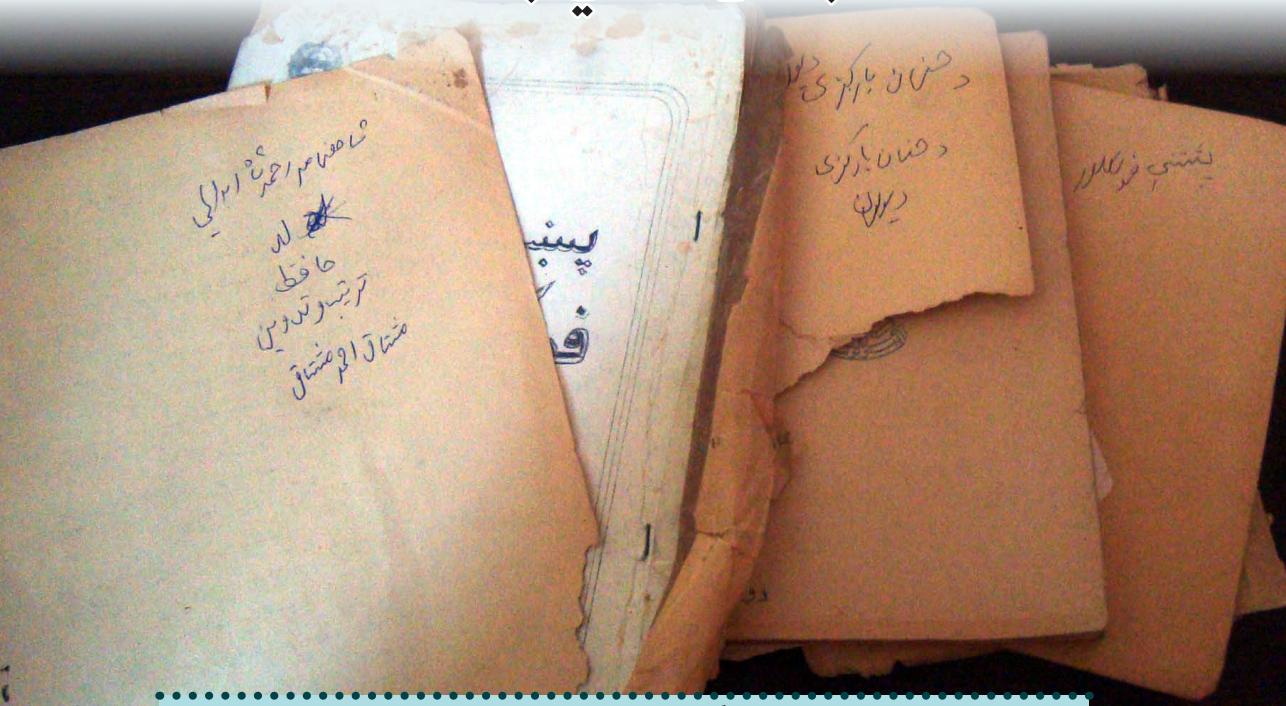
۴_ خو تنه زدهکوونکی دې د دستارنامې په اړه خبرې وکړي.

زدهکوونکی دې د دستارنامې هغه نشر چې د دې لوست په پای کې راغلی دی، په غور ولولی او بیا دې د شعر او نظم په اړه د خوشحال بابا خبرې په خپل خپل عبارتونو ولیکي.

پښتو قلمي پانګه

د پښتو زې د کتابونو قلمي پانګه زموږ د ټکنولوژي او ادبی میراث یوه ډپره ارزښتاكه برخه ده. دا په پښتو زې د لاسکنبلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دی چې د تپرو او بردو کلونو په لړ کې ليکل شوي، په بېلاپېلو وختونو کې د بېلاپېلو کتابونو یا خطاطانو له خوا خطاطي شوي او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په بېلاپېلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو یا ارشيفونو او یا د ځينو کسانو په ځانګړو (شخصي) کتابتونونو کې د قيمتي آثارو په توګه سائل کېږي.

په دي لوست کې په افغانستان، پښتونخوا او توله نړۍ کې د پښتو د دغې ارزښتاكې علمي، ادبی او ټکنولوژي پانګې په اړه تاسو ته ګټور معلومات وړاندې کېږي. د دغې پانګې د ارزښت او اهمیت په اړه به تاسو ته یو شمېر تکي روښانه شي.

قلمی پانگه هغونسخویا کتابونو ته ويل کېږي چې په لاس ليکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه یا قلمی نسخې د دي په خنګ کې چې ځینې یې د خطاطي د هنر بشکلې نمونې لري، زمور د ولس او ژې د علمي او ادبی شتمنى غوره پانگه یې هم په خپلو پاپو کې خوندي کړي ده.

له بدنه مرغه د پښتو ژې د دغې ارزښتناکې قلمی پانګې ډېره زیاته برخه د زمانو د ناوره حالات او شرایطو له کبله له منځه تللي ده، خو هغه برخه چې مورد ته راپاتې ده او د زمانې توپانونو له خانه سره نه ده ورې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که مورد بنه ځير شو، نو هغه حالات او شرایط په بنه توګه خانه خرګندولی شو چې زمورد د دغې مهمې ادبی او ګلتوري پانګې ډېره برخه یې تباہ کړي، سوڅولي او تر خاورو لاندې کړي ده. دلته ځينو هغه لاملونو ته تم کېږو چې زمورد دغه غوره پانګه د زمانو په اوږدو کې خنګه له تباہي او تري تم کېډو سره مخامنځ شوې ده:

- ۱ - زمورد په ولس کې د زده کړي او سواد د کچې تېټوالى د دي لامل شوي چې خپله زمورد خلک خپلې دي پانګې ته پاملننه ونه کړي. له بدنه مرغه زمورد خلک د خپلې ژې د مهمو قلمي کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت یې له لاسه وتلي، په قبرونو او سمخوکې یې تر خاورو لاندې کړي او آن سوڅولي یې دي.
- ۲ - د کورنيو جګرو او بهرنیو یړغلونو په لړ کې جنګ جګرو هر خه تباہ کړي دي. د دغو جنګ جګرو او رونو زمورد دېر ادبی او ګلتوري میراثونه او په دې لړ کې زمورد د ژې ډېر قلمي کتابونه له منځه ورې او تباہ کړي دي.
- ۳ - له بدنه مرغه مورد اوږدو ناخوالو بهيرونو هم د خپلو ګلتوري او ادبی میراثونو راټولولو او تنظيمولو ته نه یو پرېښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوت ګوبت کې ډېر داسې قلمي کتابونه موجود وي چې مورد تري نه یو خبر، یا به د کورونو، حجر او جوماتونو په کونجونو کې پراته وي او یا به په قبرونو او سمخوکې خاورو او چینجو خورلې او یا نيمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به یې تري نه وي خبر.

د شتو معلوماتو له مخي په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې د پښتو

ژې هغه قلمي کتابونه چې له پورته يادو شوو ناخوالو خخه روغ پاتې او يايې تراوسه پوري مورته پته لګېدلي ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو دسترو او ارزښتناکو علمي، ادبی پانګو په توګه د پاملنې وردي.

تراوسه پوري د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو خرك لګېدلي دی، دا د داسې يو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه يې په جنگ جګړو کې تېره شوې او نوري خونږي پښني او تاپاکونه پري راغلي دي، يوه ويارلې فرهنگي - ادبی پانګه ګنل کېري. د پښتو د دغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زمود يو شمېر پوهايو او يو شمېر بهرنېو خپرونکو پلتېنې کړي او خپري کړي دي. د افغانستان نوميالي ليکوال خپرندوی حبیب الله رفيع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاینې ورکار کړي، خولا تراوسه نه دی خپور شوي. په دې لړ کې يو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انګلستان، روسيې، افغانستان او پښتونخوا کې يې يو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلوماتو له مخې چې اوس زمود په واک کې دي، تر ټولو زياتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو آکاډمي کې خوندي دي چې شمېر يې (۵۲۰) نسخو ته رسپري. ورسې په د افغانستان د علومو آکاډمي کتابتون راخي چې (۱۷۷) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېري. د افغانستان په ملي ارشيف کې (۱۲۶) نسخې خوندي دي.

په بهرنېو هبادونو کې تر ټولو زياتې پښتو قلمي نسخې د انګلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر يې (۱۶۹) نسخو ته رسپري. د هند په کتابتونونو کې (۱۴۴) او د پخوانې شوروی په کتابتونونو کې (۵۰) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راټېر شو په يو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زيات شمېر ارزښناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېري.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه را تر سترګو کېري چې يو شمېر يې زمود د لرغونې او کلاسيک ادب ډېر مهم کتابونه ګنل کېري.

په دغو نسخو کې د تاليف له مخې ډېره زړه نسخه د سليمان ماکو ((تذكرة الاولياء)) ده چې تر ۶۱۲ هـ. ق. کال وروسته تاليف شوې ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د ډېر

روښان ((خیرالبيان)) ده چې په ۱۰۶۱ هـ. ق. کال کې خطاټي شوي ده.
د شتو معلوماتو له مخې د پښتو قلمي پانګې په لړ کې هغه اثر چې دېږي زیاتې نسخې
ې په لاس کې دی د اخوند درویزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زیاتې نسخې یې
پیدا شوي دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصوري نسخې د رحمان بابا دیوان او د سکندر خان ((لیلی
او معجنون)) دی چې په سوونو تصویرونه لري. دېږي نفیسي او هنري نسخې د خوشحال بابا
دیوانونه، د مصری خان گکیانې دیوان، د سکندر خان دیوان او ګنډي نورې نسخې دی چې
په بنکلې خط کښل شوي دي. دغه راز دېږي قيمتي نسخې د خوشحال خان خټک په
خپل لاس ليکلې دیوان دی چې پر ۱۰۹۹ هـ. ق. کال یې کتابت کړي او دغه راز د محمد
هوتك پته خزانه ده چې په ۱۳۰۳ هـ. ق. کال کې یې کتابت ترسره شوي دي.

په دغو نسخو کې یو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوي دي، خويو زيات شمېر دغه
قلمي نسخې او کتابونه تر اوشه پوري لا د چاپ په ګانه نه دي سمبال شوي. که دغه نور
مهمن آثار هم چاپ او خپاره شي نو زموږ د ولس ستره ادبی، علمي او ګلتوري پانګه به د
ټولو لاسونو ته ورور سېږي.

د متن لنلیز:

پښتو ژبه دېږي قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په
ګوت ګوت کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو او دغه راز د ځینو کسانو په ځانګړو او
شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تر اوشه پوري د پښتو د دغې قيمتي پانګې د نژدي درې
زره نسخو یا کتابونو پته لګدلي ده. دغه نسخې زیاتره یې په افغانستان، پښتونخوا، انګلستان،
هند، پخوانۍ شوروی اتحاد او نورو ځایونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو
څخه د لرغونې او ګلاسيک ادب یو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خوګن شمېر داسي
مهمن او ارزښتناک آثار لا تر اوشه پوري ناچاپ پاتې دي چې خپرې دل یې د ژې د شتمنى په
زیاتونه کې مهمه ونډه لري.

- ۱- د دغه متن يو يو پرآگراف دي په وار سره يو يو زده کوونکي په لور غړ ولولي او نور دي ورته غور کېږدي.
- ۲- د متن له لوستلو او اورپدلو وروسته دي زده کوونکي دغه پوبنتنو ته څوابونه ووایي:

- تر او سه پوري په ټوله نړۍ کې د خومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لګېدلې د؟
- تر ټولو زياتې پښتو قلمي نسخې په کوم خای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
- په نورو کومو کومو رسمي کتابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
- د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو په خنګ کې په نورو کومو څایونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟

گرامري برخه:

الف: تاسود ستاینوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لوړۍ صفتونه په نښه کړئ او بیاې په څلوا کتابچو کې د دغه صفت پر خای بل صفت وکاروئ، لکه په دي توګه:

((له بدنه مرغه د پښتو زې د دغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زیاته برخه د زمانې د ناوره حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې د ۵۰۰...))
د صفتونو (ستاینومونو) له بدلون سره:

((له بدنه مرغه د پښتو زې د دغې قيمتي لاسکنبلې پانګې ډېره زیاته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې د ۵۰۰...))
ب: په دي متن کې لس قيده په نښه کړئ.

که تاسو ته د خپل کور، کلی، جومات او حجري په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پته لگېدلي وي، په لنده توګه يې معرفي کړئ. که مو پیدا نه کړ، په کلی کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نيمه پاڼه لیکنه وکړئ او په سبایې خپلو ټولګیوالو ته واوروئ.

د کاظم خان شیدا خو خلوریزې

په لبرقانع شه خاطر کړه جمع
لري له زره کړه د ډېرو طمع
چې قناعت يې په سیم ونځه کړ
سر بریله شوه په زرو شمع
فروتنې کړئ سریلندانو
بهره یو نه وړه خود پسندانو
تل خمیده وي باردارې خانګې
تواضع خوی کړه بهره مندانو
واوره له مانه که شنوا يې
د آزله سته ولې رسوا يې
د رزق په مرسته سرگردانې کړې
که مورټر حلقة لکه آسيايې
په زره مې گرخې د غرونو خوکې
حملې د بازاو د زركو کوکې
ووایه خه کا د روه نسيمه
گیرامنگولې زیبامښوکې

عبدالحمید مومند

د پښتو ادبیاتو د لرغونې او منځنې دورې د نومیالیو شاعرانو په اړه مو خای خای
څینې مطالب لوستي دي. د پښتو په کلاسيکه شاعري کې ډير ليکوالان او شاعران
تېر شوي خو دله یوازې درې نومیالی څېږي د پښتو د بابا ګانو (لويو ستمو) په توګه تر
بل هر چا د زيات شهرت او محبویت لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمن بابا او
عبدالحمید مومند بابا.

په تېرو ټولګیو کې د خوشحال خان ختیک او عبدالرحمن بابا په اړه غږپدلي يو، په
دې لوست کې د عبدالحمید مومند ژوندليک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د شعر په
زړه پورې پېلګې لولو.

عبدالحمید مومند د پښتو له سترو شاعرانو خخه گنل کېږي. له بدنه مرغه د نورو ډپرو پخوانيو شاعرانو په خېرې او د زوکړي او مرپنې جو تې نېټې نه دي معلومې. د زېړې د تاټويي په هکله يې هم خېرونکي يوه خوله نه وو، خو وروستيو خېرنو جو ته کړي ده چې حميد بابا د پښور- کوهات سرک او بارې روډ پر بنې غاره پراته کلې ماشوكګر (ماشو) کې زېړې دلی دي.

د پخوانيو خېرنو له مخې يې ژوند تر ۱۱۴۵ هـ. ق. پوري باوري و، خود هغه د شرعاة الاسلام نومي کتاب له پيدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پوري خو ژوندي و، ئکه چې هغه کتاب يې په همدي کال پاي ته رسولی دي. مزار يې د ماشو (يا ماشوكګر) په لویه هدیره کې دي.
د حميد مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تر او سه پيدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱ _ ديوان: د حميد ديوان د اړکل له مخې د هغه په خپل ژوند کې راتبول شوي دي. په ادبی کېږو او محافلو کې د (درو مرجان) په نوم هم ياد شوي دي. قلمي نسخي يې زياتې پيدا کېږي او خو خو خله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوي دي. د عبدالحميد مومند وروستي چاپ شوي ديوان تر ټولو بشپړ ديوان دي چې (۲۹۰) غزلي، قصيدي، یو مخمس، یو تركيب بند او دوي خلوريزې لري چې د ټولو بيتنو شمېر يې (۲۹۳۲) ته رسې.

۲ _ شاه او ګدا: د حميد بابا یو ژيارل شوي منظوم داستاني اثر دي. دغه اثر هغه له فارسي نظم خخه پښتو ته اړولي دي. شاه او ګدا په فارسي ژبه د هلالی چغتائي اثر دي. د ژيارې په پيل کې حميد مومند وایي:

چې باعث اخونزاده غلام محمد شو
 د نفر په څېر صاحب په خوش آمد شو
 په پښتو، فارسي قصه د شاه ګدائی کړه
 وې یې زر شه قلم واخله تکيه خدای کړه
 هلالی که دهلال په څېرنګار کړه
 غرض دا چې په غوبنټود دې غرض
 پرې مې نه لګډې هېڅ اني بانې
 چې یې نه شوم له خاطره وتی هېڅ
 چونې غونډې مې پورې په کور اور کړ
 دې ویلار مې فراغت له زړه ولاړ کړ
 په تکلیف سره مې ګرم سور دکان کړ
 چې په زړه کې مې لرم د دې فکرت و

۳- نیرنگ عشق: دغه اثر په فارسي ژیه د مولانا محمد اکرم غنیمت په قلم لیکل شوی او
 حمید مومند په خوبه او روانه شاعرانه ژړه پښتو کړي دی.

۴- شرعاة الاسلام: دغه اثر په عربي ژیه لیکل شوی دی او لیکوال یې د بخارا مفتني امام
 الواعظ محمود بن ابی بکر الحنفي دی. حمید مومند د حضرت پېغمبر ﷺ د سنتو په اړه
 دغه کتاب په پښتو خواړه نظم ژیارلی دی. د دغه کتاب بشپړه نسخه چې د اټکل له مخې
 پنځلس زړه بیته ده، تراوسه نه ده پیدا شوې، خونیمایی کتاب یې چې تراوسه ترلاسه شوی
 دی، د بیتونو شمېر یې (۶۰ ۷۳) ته رسپږي.

د پښتو ادبی تاریخ څېرونکي حمید مومند په پښتو شاعری کې د هندی مکتب یا هندی
 سبک مخکښ ګنې، دی خپله هم په پښتو شاعری کې د داسې یو څانګړې سبک مؤسس
 ګنل شوی دی چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره یون کړي دی.
 کاندید اکادمیسین محمد صدیق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث کوي چې ځینې برخې
 یې لولو:

حمید مومند په داسې شرایطو کې لوی شوی دی چې له یوې خوا هندی سبک د خپل
 عروج لوړې څوکې ته نژدې شوی دی او له بلې خوا د پښتو ادب په هسک کې له د څخه

مځکې د خوشحال او رحمان بابا په شان رانه ستوري خلپدلي وو. د حميد فرهنگي چاپېریال د ادبی نوبنتونو او مذهبی بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختیا او نوبنتونه لیدل کېږي. حميد د دغه چاپېریال یو پښتون شاعر دی، یعنې د ده په شعر کې د یاد شوي ګلتور چاپېریال او د پښتو د ادبی میراث ارزښتونه سره ترکیب شوي دي او نوي سبک یې ایجاد کړي دي. دغه سبک د هندی سبک تر اغږزې لاندې دي، خو تر یوې اندازې یې خپله خپلواکۍ هم ساتلې دي. حميد د هندی سبک په اړه بنې پوهبله او د هغه د تقلید پوره ورتیا یې هم لرله، خو ده په ارادې توګه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکۍ په پام کې ساتلې وو.

د حميد مومند په شاعري کې بېلاپل عشقې، اجتماعي، اخلاقې او نوري موضوع ګانې د شعر د مضمون په توګه را تر سترګو کېږي.

چې د بل په نامرادی کې مراد غواړې
دا سبب ګنه د خپلې نامرادی

یا دا چې:

یو قدم چې د بدانو پیروي کړې
دانسته په لوی کمر څغلې میدان خورې
ماته سره په وینو خوله لپوه لیده شي
چې د ظلم په پیسه پېروي پان خوري

یا:

په خندا خدمت د خلقو کړه که مرد یې
جفا کښه نښانه اوسمه تیر مه شه
نور قیدونه واړه سهل دي حميده
خو په غاره د طمعې زنځير مه شه

د حميد دیوان چې په ((در و مرجان)) هم نومول شوي، د پښتو د لورې شاعري غوره بېلګې لري. د هغه په دیوان کې د نازکخيالي ننداري ته کښېناستي شو او له همدې کبله

حمید مومند د نازک خیال او موشگاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې زیارې هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نیرنګ عشق)) او ((شاه او ګدا)) منظومې زیارې بې ډېرې په زره پورې دي. د حمید مومند د دیوان د انتقادی متن بناغلي تربیونکي د دیوان په سریزه کې د هغه د زیارو خانګرنې شمپرلې دي:

- ۱_ دی ترجمه په داسې قوت کوي چې په دواړو ژیو کې بې لاسبری ځنې بنکاري.
- ۲_ د ده زیارې د بلې ژبې د تعیيرونو رنګ نه لري، بلکې زیار بې ايستلى دی چې د پښتو ژبې په خپل اصلی رنګ کې بې ترجمه کړي.
- ۳_ د ده ترجمه تکي په تکي نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب بې په خپله خوبنه په آزاده توګه زیارلې دي.
- ۴_ له ترجمې بې د زیارې بوی نه راخي او سړۍ فکر کوي چې دغه وینا خپله د شاعر ده. د ده ټولې زیارې دغه خانګرنې لري.

د عبدالحميد مومند له دیوان خخه د هغه د کلام دوه بېلګې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توګه بې لولو:
لومړۍ نمونه:

هر سفله ته بخښل نه شي انعامونه
چې همېش راخڅه ئې په لوی ګامونه
کله سود شي د دیدن په سلامونه
اخیستی نه شي بوسه په پیغامونه
ډېر مې وکړه په دا طمع ناکامونه
بېهوده بردم و عنقاو ته دامونه
د هغو په جهان وختې نامونه

چې سبا مشت و ګربوان وي له خوبانو
که نن وکاندي حميد سل سوګندونه

یاره مه نمانځه رقیب په دشنامونه
یا مې عمر تلوار کرونی دی یا ته بې
په اواز د اویو تنده نه ماتېږي
یار له یاره خوا په خوا فایله مومي
کامرانی مې له تا هېڅ حاصله نه کړه
چې له تاد و فاطمع کرم پوهېږم
چې مجنون غونډې په مینه کې ګمنام شي

دويمه بېلگە:

بېگانه د خپلو منع لره را مه شه
د مجئون د در گدا شه ليلا مه شه
يو زما د زره له نخبني خطا مه شه
چې له زلفو د دلدار ده رينا مه شه
دا بلا واره په ما شه په تا مه شه
د سپند په خېر شوخ چشم رسوا مه شه

ارزومند ديار د درد په دوا مه شه
هنگامه د مينې گرمە ده تر حسنه
كه بايە دې د نگار ټول تېرە غشى
كه مې پربوتە سياهي په خاطر باندي
كه بلا په عشق کې ډېرى وي ناصحه
پروانه غوندي خوله پتە خېسر سېزه

ھېخ دې دم ورياندي نه لکي ناصحه
دا حميد بلا وهلى ملا مه شه

د متن لنليز:

عبدالحميد مومنند د پښتو په پخوانيو شاعرانو کې د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کې تر خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حميد مومنند شهرت او محبوبیت تر نورو زیات دی. د حميد ژوند تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پوري باوري دی. د شعر دیوان يې د ((دُرو مرجان)) په نوم شهرت لري او پر دیوان سربېره يې دغه آثار هم په نظم ژيارلي دي: شاه او گدا، نيرنگ عشق او شرعاة الاسلام.

عبدالحميد مومنند د خپل خانگري سبك شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو د د سبك پيري کړي ده. هغه په پښتو شاعري کې د نازکخيال او موشگاف شاعر په توګه هم پېژندل کېږي.

هلالی چغتایي: د نهمې هجري پېرى د پائى او د لسمې پېرى د پیل شاعر دی.
هلالی چغتایي د پارس په استر آباد کې زېږيدلى او په هرات کې لوی شوی دی. خپل نوم
يې بدر الدين دی. په ۹۳۶ هـ ق. کال وژل شوی دی.

مولانا محمد اکرم غنیمت د مغولي او زنگربن د واکمنې په وخت کې د لاهور د نواب
محمد مکرم خان نديم او مصاحب و. ويل کېري چې مولانا غنیمت د محمد مکرم خان
د زوي عزيز او د هغه د پي مخي (معشوق) یعنې شاهد کيسه د نيرنگ عشق په نامه په نظم
ولیکله.

هندي مكتب يا سبك: دا چې په فارسي يا پښتو ادب او شاعري کې د هندي
مكتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبك، خپرونکي بېلاړېل نظرونه لري. اروابناد
محمد حیدر زوبيل د هندي سبك خانګرنې داسې شمېرلي دي:
۱- باريک مضمونونه، پېچلي افکار، غير طبیعي خیالونه، خاصې استعارې، کنایې او
تشبيه ګانې او ډېره زیاته خیالبافي.

- ۲- له ژوند نه شکایت، د ژوند د کرغېرنو اړخونو بیانول.
- ۳- د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او خیگان خرگندولو ته تمایل.
- ۴- ويړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتیا فخر کول.
- ۵- له حده زیاته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:

د پخوانيو کتابونو او د شاعرانو د دیوانونو د انتقادي متن ترتیب دې ته وايي چې له بېلاړېلو
قلمي او چاپي نسخو خخه یو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقیقت کې له بېلاړېلو
نسخو د یوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وايي.

۱- د دې متن يو يو پرآگراف دې يو يو زده کوونکي په لور غړ ووللي او نور دې غور ورته کېږدي.

۲- زده کوونکي دې دغو پښتنو ته څوابونه ووایي:

ـ حمید مومند له کومو دوو نورو نومیالیو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبویت له کبله په يو کتار کې یادېږي؟

ـ د حمید مومند دیوان په کوم نوم یادېږي؟

ـ عبدالحمید مومند د کوم سبک په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳- زده کوونکي دې په دغو خلورو څوابونو کې يو سم څواب په نښه کړي:
ـ حمید مومند د دغو آثارو خبتن دی:

الف: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نيرنگ عشق، دستار نامه.

ب: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاريخ مرصع، شاه او ګدا.

ج: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او ګدا، نيرنگ عشق

د: شاه او ګدا، شرعة الاسلام، خير البيان، نيرنگ عشق.

۴- خو تنه شاگردان دې پر دغو موضوع ګانو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د هندی مكتب خانګرنې

- د حمید مومند د ترجمه شوو کتابونو خانګرنې

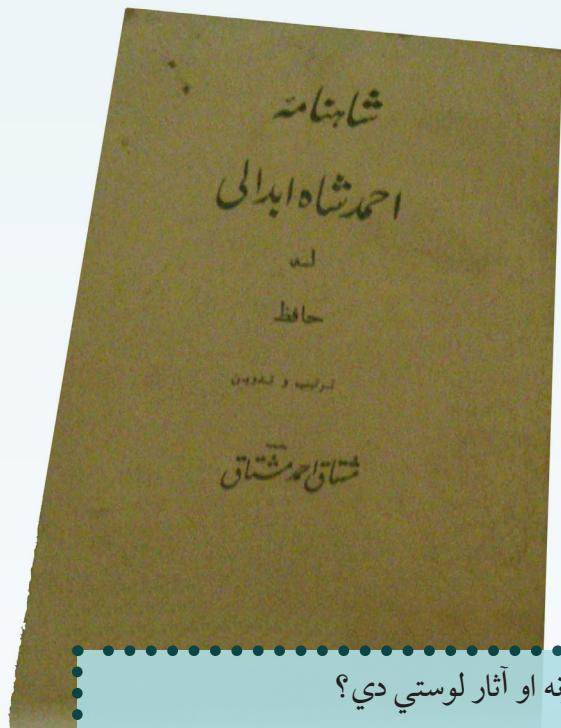
- د حمید مومند آثار

زده کوونکي دې له دې لوست خخه په استفاده، په پښتو ادب کې د حمید بابا د مقام په اړه لنډ خه ولیکي او په بله ورڅ دې یې په تولګي کې ووللي.

احمد شاهي شهنامه

د احمد شاه بابا په هکله مو کوم کتابونه او آثار لوستي دي؟

د احمد شاه بابا خپل شعرونه مو لوستي يا اورپدلي دي؟

احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنستې اينبودونکي دي. د هغه په همت له

افغان هوتكې پاخون وروسته د نوي خپلوآک افغان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد

شاه بابا د دي په خنگ کې چې نوميالي واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصیت هم

و. له کتاب او علم سره يې د زړه مینه لرله او د واکمنی له بوختیاوو سره سره يې کتاب

او قلم هم د بوختیاوو یوه برخه ووه.

دلته د دغه افغان واکمن بابا په اړه د لیکل شوې شهناډي په اړه تاسو ته معلومات

وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزی په قلم کښل شوې ده.

((احمد شاهی شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پیښو په اوه لیکل شوی منظوم
اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال یو شاعر حافظ گل محمد
مرغزی لیکل او په ۱۱۷۶هـ. ق. کال یې بشپړ کړي دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ویل کېږي چې تر دېره حماسي بنه لري، د واکمنانو، اميرانو،
پاچاهانو او پهلوانانو د حالتاو او پوهنځۍ کارنامو په اوه کښل کېږي. شهناهه د ((شهنامه)) په
بنه هم لیکل کېږي او منظومه بنه لري، په پخوانیو ادبیاتو کې شهناهه لیکل دود و.
د حافظ مرغزی د احمد شاهی شهناهه یوازنې قلمي نسخه د انګلستان په ((بریتیش
موزیم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مایکرو فلم له مخې لومړې په پیښور کې د
پښتو اکیدېیمی له لوري او په راوروسته کې په کندههار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد
له پېژندنې او تعليقاتو سره د بناغلې محمد معصوم هوتك په سریزه او همت چاپ شوې
.55

لکه چې اروابناد استاد رشاد لیکي: ((د حافظ گل محمد مرغزی د زوکړې خای او د
خارپوڅو مېنه (مرغزه) کلی دی چې د پیښور شمال شرقی لور ته د صوابې په شاوخوا کې
واقع دی.)) حافظ په یو غزل کې ویلې دی:

د مجلس یاران دې ولاړل رابه نه شي
که تل ژاړې د مرغز په گورستان

د وطن په بېلتانه کې یې ویلې دی:

ترې جدا یم په دا تن	که مرغز لرم وطن
که مې بوژی له دې خایه	دا اميد لرم له خدایه
هېربه نه کړې خپل وطن	که سفر کړې د ختن
بې وطنه اوس فقیر یم	په کمند د غم اسیر یم
اوسم بندی د غم په جال یم	د ختن د ملک غزال یم

حافظ گل محمد په ۱۱۲۶هـ. ق. کال زېږيدلی او د شهناهه د بشپړولو پر کال
۱۱۷۶هـ. ق. یې عمر پنځسو کالو ته رسېدلی و. داسې بنکاري چې هغه دېر وخت له

وطنه لري په پنجاب کي اوسيدلی دی. د هغه له شعرونو بنکاري چې په دهلي کي له احمد شاهي پوخونو سره هم ملکري و. ژوند یې تر ۱۱۷۹هـ. ق. پوري باوري دی... د موجودې شهنامي د ټولو بیتونو شمېر خلورو زرو ته رسپېري.

د احمد شاهي شهنامي پر لومړي وقایه د حافظ مرغزي درې غزلي هم راغلي دی. یوه یې د بېلګې په توګه را اخلو:

گاه دې صلحه گاه دې جنگ له زړه لپري کړه دا زنگ خوبه پاته شې ملنگ ډېر یوسف غوندي خوشنگ که ته ډېر یې شوخ و شنگ حافظ پاخه قلندر شه او بس دا پرېبرده آهنگ	گاه دې مخ کله دې خنگ اوسم خنداکوه خوشحال شه که دولت درسره ډېر شي تمام لاندې شوتر خاورو له اشنا سره اشنا شه حافظ پاخه قلندر شه احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړيو شپارسو کالو د پېښو په روښانولو او خرګندولو کي د یو بنه او ګټور اثر په توګه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د منثوي په بنه ليکل شوي او د هري مسرې سېلابونه یې (اته) او کله کله (نهه) دي. تر ډېره حده یې نظم روان او ساده دي.
--	---

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته څله شهنامه په دغه سريزه (دېباچه)

پيلوي:

چې بلند شې په دا هوش بنه تازه پري دا بصر کړه چې مذكور که د کشور چې بهار شي ورک شي زاغ د خوږي د ګنجينه جوواهر لري د ګنج که یې بادشاه شي خريدار	ته زماپه شعر کړه ګوش په تنظيم زمانظر کړه پري دماغ کړه معطر دا دنيا د لکه باع شاهنامه ده رنګينه په ترازو د عقل سنج بنه درونه دي آبدار
---	--

نه ثانی لري په طوس
 د بدبه لري پر ماہ
 په زپبا بشکلي گفتارو
 په جهان دي دا نامه که
 جور زبا در ثمين
 بنه گنجونه دي عيان وي
 چې پري صاف شي د زره زنگ
 چې دا سير يې د جهان کا
 په خپل خای په قال و قيل
 رنگينه راغله طنازه
 بنه زبایي بشکلي جامه ده
 په قلم کاغذ عيان ده
 خوشنمادرونه سنج
 بنه بيان دي افغاني
 پکې حال مې کړې بيان
 په تحرير زمانګار
 بيا مې شعر راغى په جوش
 بنه تازه په سير د باع
 دېر شپرينه دېر آبداره
 دا خواري مې شوه په غاره
 چې سنگين شي لکه غر
 دا قصه به نور کوينه
 له ما واوره دا وينا
 چې شيرين مې شي زيان
 چې تري خاخې انگبين

شاهنامه ده نو عروس
 سزاوار ده د بادشاهه
 چې فرمان د شهريار و
 چې حافظ دي شاهنامه که
 شاهنامه دي کار نگين
 پکې حال دي د جهان وي
 به مذكور دي که د جنگ
 د بادشاه مې حال بيان که
 ما بيان که په تفصيل
 چې شاهنامه کړه ما اغازه
 د طوسی چې شاهنامه ده
 په پارسي ژیه بيان ده
 اما دا وګوره گنج
 په زبان درانۍ
 د احمد شاه در دران
 چې کتاب مې شه تيار
 په خو ورڅې و م خاموش
 معطر مې شه دماغ
 شاهنامه کړه ما تياره
 پښتنو د پاره واره
 ته پري وکړه بنه نظر
 موبد به نه یو دا به ونه
 یادګاري ده په دنيا
 خدایه ته شي مهران
 بنه کلام مې کړي شيرين

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (٧٠٠) زيات مخونه لري. له اصل متن مخکې سریزې او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعلیقات راغلي دي. په دغه تعليقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلي ده چې په احمد شاهي شهنامه کې يې يادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصيتونه وو.

د متن لنډيز:

احمد شاهي شهنامه د حافظ ګل محمد مرغزي په قلم ليکل شوي تاریخي اثر دي.
دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښودنه ليکلې دی. دغه اثر په مثنوي
بنه نظم شوي، نظم يې روان او له تکلفه خالي دي.

احمد شاهي شهнامه د حافظ مرغزي له خوا په ١١٧٦هـ. ق. کال بشپړه شوې
ده. د دغه مهم تاریخي اثر یوازینې قلمي نسخه د انگلستان په ((بریتیش موزیم)) کې
خوندي ده او د هماغې نسخې له مایکرو فلم خخه په پېښور او کندهار کې چاپ او
خپره شوې ده.

حافظ ګل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابي شاوخوا د مرغز په کلې کې زېږيدلې
و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهي، جنگونو او واکمني نور
حالات راغلي دي، په تېره بیا د هغه د واکمني د لوړیو شپارسو کلونو حالات پکې په
پوره تفصیل سره راغلي دي.

څرګندونه

مايكرو فلم: زیاتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشیفونو کې ساتل
کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مايكرو فلم جوړېږي. مايكرو فلم د هغو نسخو
عکاسي شوې بنه وي او د یو شمېر تخنيکي وسایلو په مرسته ترې بنه ګته اخیستل کېداي
شي.

۱- زده‌کوونکي دې يو خل متن په چوپتیا سره ولولي، بيا دې د دې لوست د نظمونو برخه زده‌کوونکي په خپل خپل وار په لور غبر سره ولولي.

۲- زده‌کوونکي دې دغۇ پوبىنتۇ تە خواب ووايى:

- شهنامه خە چول كتاب تە وايى؟

- احمد شاهي شهنامه د چالە خوالىكىل شوي ده؟

- احمد شاهي شهنامه د چا پە امر او لاربىونە ليكىل شوي ده؟

۳- دغۇ خلور خوابە پوبىنتۇ كې يو يې سە خواب دى، هماعە سە خواب پە نېنھە كرپى:

- د احمد شاهي شهنامى د مؤلف نوم كوم يو دى؟

الف: خانعلوم

ب: پير محمد كاكر

ج: حافظ گل محمد مرغزى

د: شمس الدين كاكر

- د احمد شاهي شهنامى يوازنى قلمى نسخه چېرتە خوندى ده؟

الف: د کابل ملي ارشيف

ب: د پېښور پېنتو آكادمۍ

ج: بريش موزىم

د: د افغانستان د علومو آكادمۍ كتابتون

۴- دوه تنه زده‌کوونکي دې پر دغۇ موضوع گانو پنځه پنځه دقېقې خبرې وکړي:

- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنست اينسدونکى

- د احمد شاهي شهنامى تاریخي ارزښت

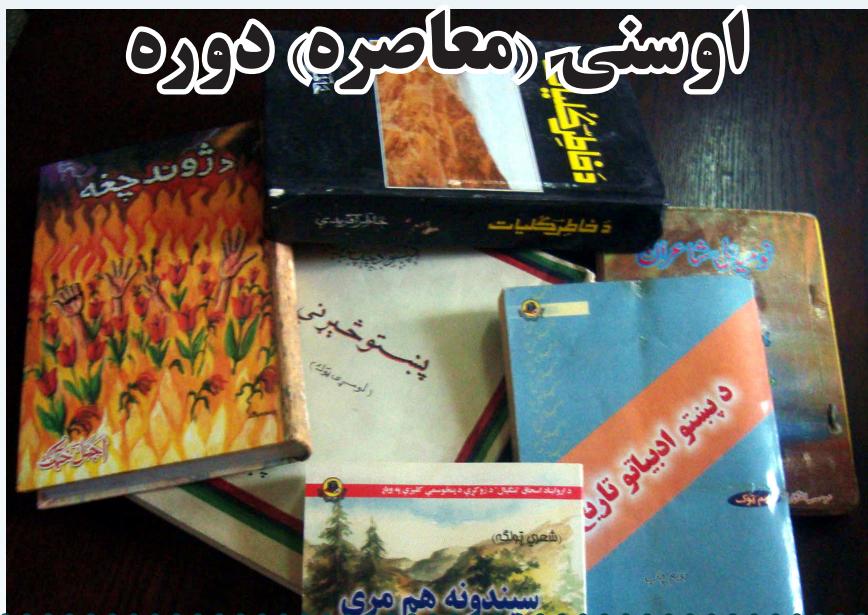

زده‌کوونکي دې د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنست د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصیت، کارنامو او شعرونو په اړه دوه مخیزه ليکنه ولیکي او په بله ورڅ دې يې په پښتو ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته واوروسي.

د پښتو ادبیاتو

کووسيه (معاصره) دوره ۵

په لسم او یوولسم ټولگي کې مو د پښتو ادبیاتو د تاریخ دوه مهمې دورې لوستي دي.

په لسم ټولگي کې د پښتو ادب لرغونې دوره او په یوولسم ټولگي کې مو د پښتو ادب منځنۍ دوره لوستې ده. دغه لوست د پښتو ادب د اوسنۍ (معاصري) دورې په اړه دي.

دغه بحث د ادبیاتو د تاریخ بحث دي او د ادبیاتو په تاریخ کې د یوې ژې او یو ولس ادبی - هنري آثار د خپل وخت د تاریخي - ټولنیزو حالاتو په پام کې ساتلو سره او د یو ولس د عمومي تاریخ د پښتو په رنځکې باید مطالعه شي. په دغه خپرنه کې د ادب پوهنې د یوې مهمې خانګې په توګه (ادبي تاریخ) مطرح کېږي او لیکل کېږي. په ادبی تاریخ کې د یو ولس ادبی آثار په هر اړخیزه توګه د خپل تاریخي تسلسل په پام کې ساتلو سره ارزول کېږي او هنري - ادبی ارزښتونه یې خپرل کېږي. د پښتو ادبیاتو د اوسنۍ دورې په اړه په دغه لوست کې مو هم دي ټکو ته باید پام وي.

د پښتو ادب اوستني يا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مځکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو ادب اوستني يا معاصره دوره له کوم مهال خخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې د دغه نوي بهير د پیلېډو په څینو خاصو لاملونو او عواملو لنډي خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې مور ته به دا هم را خرگنده کري چې خنګه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و؟

په افغانستان او ټوله پښتونخواکې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختګونو او نوو پېښو په رڼاکې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یونوی لوري ورکړ، خرنګه چې د زمان دغه حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات تري هم په پوره توګه اغېمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم وو:

۱- د نړۍ له بېلاړلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو را خرگندېدل، پر دغه بهير خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګربېزانو له بنکېلاک سره د نوو نښو نښانو په توګه را خرگندې شوي. دغه استعماری (بنکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په خنګ کې د لویدیخې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم يا له ځانه سره یو خای او يا له ځانه یو خه مځکې راواستولي. دغه اغېز پر ختيحو خنډو سرېږه، له لویدیخو خواوو او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو بنو سره را خرگند شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوې بېلګې او خرکونه مور ته له نورو خواوو هم رارسېدلې دي.

د امير دوست محمد خان او بیا د امير شېر علي خان د واکمنی په دوران کې د نوي تمدن لو مرې صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلي. د وسلو فابريکه جوره شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰م.) کال کې په افغانستان کې لو مرې مطبعه فعاله شوه. په راوروسته کلونو کې د امير عبدالرحمن خان، امير حبيب الله خان او غازی امان الله خان د واکمنيو په وختونو کې) مطبعو لازم پرمختګ وکړ. نوري فابريکې هم جورې شوي، سينما او راډيو فعالې شوي او د تمدن نور نوي مظاهر (نمونې) د رارسېډو په حال کې وو.

استاد حبیبی په دې اړه لیکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنیت صنعتی دوره پیل شوې ووه او پر هندوستان باندې د انګربېزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنیت او صنعت اغېزې رارسېدلې وي. چاپخانې او د کتابونو د خپرولو وسیله هم ډېرې شوې وي. انګربېزان له دغوا خیزونو سره د اباسین غارو ته هم راورسېدل. دوى د پښتونخوا یو ستر فرهنگي مرکز یعنې پېښور ونيو او په ۱۸۳۹م. کال یې پر افغانستان هم یرغل وکړ.

۲— په افغانستان کې لوړنۍ معلومه جريده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷۴م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځینې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاہور کې بیا د پښتو کتابونو د چاپولو بهير لაګرندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جريدو د چاپ دغې چټکتیا پر ادبیاتو او د ادبیاتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امير حبيب الله خان په وخت کې لوړۍ د مولوی عبدالرؤوف کندهاري په مشری د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جريده خپره شوه چې له یوې ګنې وروسته یې د خپرې دلوړۍ بنده شوه. وریسې د افغانستان د ژورنالیزم د پلاړ، نومیالي لیکوال او مبارز محمود طرزی په مشری د ((سراج الاخبار افغانیه)) د جريدي خپروني د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳— په هېواد کې د نوو او عصری زده کړو پیل، د نوي ادبی یون لپاره یوه په زړه پورې پیلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبیبیه بنوونځی)) جوړ شو او د نوو عصری مکتبونو جوړېدل ټولو ولايتونو ته هم وغڅبدل. دې کار هم د پرمختګ نوې لارې چارې برابرې کړې.

۴— د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې د نوي سیاسي، ټکنولوژي او ادبی بدلون نوی زیری له ځانه سره لاره. دغه غورځنګ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپیلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زورواكۍ د ختمولو او د پرنګي له ښکېلاک څخه د وطن د خلاصون په بنیادونو جوړ شوی و. په دغه غورځنګ کې شامل زیاتره مبارزان

علمی، ادبی او فرهنگی کسان وو، لکه: مولوی محمد سرور واصف کندھاری، کاکا عبدالعزیز الکوزی، مولوی عبدالواسع، مولوی عبدالرب، غلام محي الدین افغان، محمد انور بسمل، کاکا سید احمد لودين، محمود طرزی، عبدالرحمن لودين، عبداللهادی داوی پېشان او یو شمپر نور...

دغه غورخنگ هم زموږ پر او سنیو ادبیاتو خپل اغښت خپور کړ او په تېره بیا له بهرنی بنکېلاک خخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې یې زیاته ونډه واخیستله. پښتو ادبیات، د دغو او یو شمپر نورو ټکو په پام کې نیولو سره یوه نوي دوران ته داخلېږي او دا د پښتو ادب او سنی یا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقیق چول له کوم مهال خخه پیلېږي، د پښتو د او سنیو ادبیاتو د خېرونکو له خوا بېلا بل نظرونه ورکړل شوي دي. نومیالی افغان خېرونکی محمد صدیق روهي د دغو بېلا بل نظرونو له راولو وروسته دي پایلې ته رسېږي.

د پښتو معاصر ادب په لره پښتونخوا کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جريدي په خېرې دلو سره پیلېږي. په دغه جريده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه دود شول او راحت زاخیلی، فضل محمود مخفی، عبدالاکبر او نورو لیکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زړي وکړل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دویم خل (۱۹۱۱م.) په خېرې دلو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښو دل شو.

په حقیقت کې د شلمې پېړی په راپې دلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پېړدو لپاره عینی او ذهنی شرایط برابر شوي وو. په دغه وخت کې معاصر ادب د یو متعهد او رسالتمن ادب په توګه د ټولنې په خدمت کې په کار و اچول شو. ادبیات د یو معنوی مشال په توګه د ذهنونو د روښانولو لپاره استخدام شو. د دغه وخت یو شمپر نامتو شاعرانو او لیکوالو د ادبی تخلیقاتو له لارې د خانځاني، استعمار، خانځاني او استبداد پر ضد چېکه مبارزه کوله.

د پښتو ادب د او سنی دورې یوه اساسی ځانګړنه داده چې په دغو شعری او نشي ځانګړنه د پښتو ادب د او سنی دورې یوه اساسی ځانګړنه داده چې په دغو شعری او نشي آثارو

کې د موضوع او فکر له پلوه نوي موضوع گانې ور داخلي شوي. د وخت عمده ارمانونه او هيلې د ادبی ليکنو او شعرونو محتوا شوه. د دي په خنگ کې د چوکات او فورم له پلوه هم يو لپه بدلونونه رامنځته شول. ادبی او هنري نثر ته پاملننه واوبنته، نوي ادبی دولونه، لکه: لنډه کيسه، ناول، ډرامه او ننداره او نور ولیکل شول. د پخوانيو چوکاټونو په خنگ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم دود شول.
د پښتو ادب د معاصرې دورې په لوړنيو ليکوالو او شاعرانو کې د دغوكسانو نومونه د يادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاري، غلام محى الدين افغان، مولوي عبدالواسع کندهاري،
عبدالعلي مستغنى، عبدالهادي داوي، امين الله زميرالي او يو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا
کې د لوړي دوران نوميالۍ ادبی خبرې دا دي: فضل محمود مخفې، مولوي احمد، منشي
احمد جان، مير احمد شاه رضوانۍ، راحت زاخيلي، عبدالاکبر اکبر، عبدالمالک فدا،
ماستير عبدالکريم او يو شمېر نور...

زموږ يو شمېر خپرونوکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په خوپراوونو وېشلي ده او دغه
راز په هره سيمه کې یې د ودي او پرمختګ پر خانګرو شرایط او امکاناتو بحونه شوي
دي. له هغو مشرانو، ليکوالو او شاعرانو خخه چې راتېر شو زموږ يو شمېر ليکوالو او
شاعرانو په راوروسته وختونو کې خپلي ژې او ادب ته د خپلو تلپاتې آثارو په ليکلو سره، نه
هېږدونکي خدمتونه کړي دي. دوى د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل
هېواد، خپلو خلکو او خپلي ژې د اړتیاوو په پام کې ساتلو سره نوي او په زړه پوري آثار
ایجاد کړل. په دي لپکې په افغانستان کې د دغوكسانو نومونه په خاص ډول د يادولو وړ
دي:

عبدالحى حبibi، قيام الدين خادم، ګل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، صديق الله ربنتين،
عبدالشكور رشاد، محمد رفيق قانع، برهان الدين کشكکي، عبدالرحمن پژواک، غلام
جيلاڼي جلالۍ، محمد موسى شفيق، سيلاب ساپې، محمد جان فنا، سيد شمس الدين

مجروح، سید حسن حسن، بهاؤالدین مجروح، حبیب الله تبری، مستوره شال، ابراهیم عطایی، دوست شینواری او چېر نور...

دغه راز په پښتونخواکې هم د دې دورې مهمې خېږي د یادولو وړ دي لکه:
کاکاجی صنوب حسین مومند، سید رسول رسا، حمزه شینواری، عبدالغنی خان،
صاحبزاده محمد ادریس، عبدالخالق خلیق، نصر الله خان نصر، محمد اسلم خټک،
رشید علی دهقان او یو شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پیلامې د یوې بېلګې په توګه له ((سراج الاخبار افغانیه)) خخه
د مولوی صالح محمد هوتك یو شعر را اخلو او د دغې دورې د پیلامې د یوې بېلګې په
توګه یې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادی داوي پرېشان د دری شعر پښتو منظومه ژیاره
ده، خو ډپره په زړه پوري بهه لري، د ژیاري رنګ پکې نه بنکاري او د وخت یوه ډپره مهمه
موضوع پکې ځای شوې ده، دا لا هغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سیاسي خپلواکې نه
لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پابوکې خپور شوی دی

په قفس کې یې ژړل دا یې ویله	یوسحر زما تر غور شوله بلبله
ولې نه پوبنتی خوک حال زما یوله بله	چې بندي شوم د صیاد له سخته دله
ولې نشته بې فغانه کارو بار زما	ولې حبس ابدی راغۍ په وار زما
نه محروم چې د زړه حال ورته بیان کم	نه مې وس چې خبرداره بلبلان کم
نه ملګري چې چمن ته یې روان کم	بیا بیان ورته د ګل او د ریحان کم
خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم	
تول مرغان د چمنو په ځان حالی کم	
چاته وزارم، پر چا باندې فریاد کم	
د صیاد له لاسه چاته عرض و داد کم	چاته وګورم په خه شي زړگی بناد کم

شه راوشو چې د تور قفس بندی شوم
 نه خلاصېرم په دا بند کې ابدی شوم
 ولې زه له خپله سېله راجلا شوم ولې زه له خپل وطنه راجدا شوم
 ولې زه په ویراخته په واويلا شوم کوروکلی مې شوپاتې خوار تنها شوم
 کوم ظالم کړمه بندی خدای دې بندی کي
 خدای دې ما غوندي اخته په جدائی کي
 اوس به زه لکه هانور په هواتلمه په هوس د آزادی به نازېدمه
 پر غونچو به د ګلاتو موسېدمه ورخ په ورخ به غورېدمه لوېدمه
 چا بندی کرم خدایه تې په خان اخته کې
 په قفس یې د زندان جګر سوخته کې
 اوس به ګرځیدم آزاد په چمنو کې
 مست به ګرځیدم خوشحال په شکوفو کې
 چې بندی دې د قفس کړمه صياده
 خدای دې ما غوندي بندی که اې آزاده
 الغرض چې د وهلي د ناري د قفس له لاسه و په غلبلي
 چې ناگاه د چمن باد راغي له کښې چې پر ونست داي په ووته له خولي
 مګر دا باد د چمن د خوا راغلي
 د شعر روستي برخچو سې مده: صبر و آرام یې راخخه وري

په حسرت او په افسوس یې دا ويله و ګلشن ته یې کتل بيا یې ژوله
 د قفس و دروازې ته یې ځغستله لار یې نه وه وزرونه یې کړوله
 په هوا شو سري یې ونبست له قفسه
 وينې توی شوي سور پور ولوېد له هوسه

سر تر پایه په سرو وینوکې غرقاب و
خان بايللى، زره زخمی، حال یې خراب و
يا بې هوبنې، يا پر هوبن، په اضطراب و
چې پر هوبن به شوگویان به په دا باب و:
سر مې بايلو په هوا د آزادی
شکر شکر شوم فدا د آزادی

په افغانستان کې د پښتو د معاصر او ادبیاتو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر
خاص ارزښت لري. استاد روهي په دې اړه وايي: (په قفس کې بلبل) په سمبولیکه او رمزي
زبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات خرګندوي او خلکۍ فداکاري ته رابولي. د پوهاند حبیبي
په وينا، دا شعر دومره مقبول و چې په کندهار کې حتا د بنخو خولې ته هم ولوپده، خوله
په خوله اوږبدل کېده او د وطن له مينې به یې ژړل.

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلګه ده. په هغه کې یو مهم ملي
ارمان په سنکلې عاطفي رنګ کې منعکس شوي دي. په دغه شعر کې زايد الفاظ نشته، د
اصطلاحاتو له پلوه غني او زبه یې طبیعي او له محاوري سره سمه ده. په لوړې شعر کې
د تصویر بشپرتیا، منطقی انسجام او بنه پاي، د رمز په زبه د اسارت او مریې توب پر ضد
اعتراض او د طبیعت د بنکلا انځور پر دغه شعر د جاودانه ګي مهر لګوي.

د متن لنډيز:

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې له لرغونې او منځنې دورې وروسته او سنې یا معاصره دوره د خاصې
پاملنې وي ده. دغه دوره د شلمې پېړي له پیلامې سره پیلېږي. د وخت او زمان نوې اغښې،
د نړۍ د نوي تمدن اغښې، پر افغانستان د انګرېزانویر غل او د دې یړغل پر وړاندې د خلکو
پاخون، د مطبوعاتو په ډګر کې نوي پرمختګونه او نور بېلابيل عوامل د دې سبب شول چې په
ادبیاتو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادبیاتو موضوع او محظوا ته نوي رنګ
ورکړ او هم یې نوي ادبی ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ یا فورم له پلوه یې هم بدلونونه
وموندل. د پښتو د معاصر او ادبیاتو دوره د پښتو په ادبی تاریخ کې د یو نوي بدلون پیلامه ده. په
دې دوره کې ګن او مهم آثار ولیکل شول او د ادبیاتو په بهير کې نوي پرمختګونه رامنځته شول.
د معاصر او ادبیاتو تاریخ یو شمېر تلپاتې ادبی خېږي په خپلوا پايو کې ثبت کړي دي.

محمود طرزی: د افغانستان پیاوړی لیکوال، ژورنالیست او سیاسی مبارز و. د غلام محمد طرزی زوی دی. په زلمیتوب کې یې کورنۍ له افغانستان خڅه د امير عبدالرحمن خان په وخت کې تبعید شوه. هندوستان او ترکيي ته لارل. د امير حبيب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سراج الاخبار افغانيه په نوم یې يوه مهمه جربیده تاسيس کړه چې هم د افغانستان د ژورنالیزم په تاریخ کې خانګړي خای لري او هم د نوي او معاصر ادب په پرمختګ کې. د غازی امان الله خان خسر، د مشروطیت د غورخنگ یوه مخکنې خېړه او د هغه د واکمنی په دوره کې د یو وخت لپاره د بهرنیو چارو وزیر و. د غازی امان الله خان پر ضد د داخلي اړو دور په وخت کې له افغانستان خڅه وتلو ته اړ شو. ترکيي ته لار او هماغله وفات شو. د ډپرو آثارو لیکوال او ژیاړونکی دی. د افغانستان د ژورنالیزم د پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطیت غورخنگ: د افغانستان د سیاسي مبارزو په معاصر تاریخ کې د افغانستان د مشروطه غوبښتونکو غورخنگ مخکنې مقام لري. د امير حبيب الله خان د واکمنی په دوران کې د یو شمېر رون پنهانو، لیکوالو او مبارزینو له لوري دغه سیاسي ملي غورخنگ تاسيس شو. د ډې غورخنگ په اساسی هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنی پر خای د قانون واکمنی، د انګریزانو له بنکېلاک خڅه د هېواد ژغورنې او د خلکو د ژوند سوکالي، تعلیم ته پاملنې او داسې نور اهداف د ډاډولو وړ دي. دغه غورخنگ د امير حبيب الله خان د واکمنی په دوران کې سخت وځیل شو. مشران یې يا اعدام او یا بندیان شول. د غازی امان الله خان په وخت کې همداګو منورینو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخیستله.

عیني او ذهنی شرایط: د اجتماعي او فکري مسایلو په لړ کې په ټولنه کې د عیني او ذهنی شرایطو د برابرېدلو خبره کېږي. له ډې خڅه هدف دا دی چې دیوکار د پیل لپاره، دیو حرکت، نهضت او پروګرام د پیل لپاره د ټولنې شرایط او امکانات خه دي؟ آیا ټولنه له ذهنی پلوه ډې کار ته چمتو ده؟ د ډې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروګرام برابر دي، یا یې ذهن ورته چمتو شوی دي؟ عیني شرایط هم همداسې وګئي، آیا د ټولنې موجود واقعيتونه خه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د ودې په کوم پراو کې ده؟ عیني شرایط تر ډپره د ټولنې د مادي اړخونو په خېړنه او ذهنی شرایط یې د فکري او نظري اړخونو په خېړنې پورې اړه پیداکوي، خو دواړه یو په بل پورې تړې دي.

کم (کرم): په خينو شعرونو کې د ليکدود له مخې لهجوي اغېزې راخنگندېږي، يا شاعران خينې کلمې هغه دول ليکي، چې وايي يې. لکه په دې لوست کې نوري داسې کلمې: کې (کړي)، دې (دې يې)، تې (ته يې) او نوري ...

۱_ د مولوي صالح محمد هوتك د شعر یوه یوه برخه دې بېلابېل زدهکونونکي په لور غبر ولولي او په سمه توګه دې يې اداکړي.

۲_ زدهکونونکي دې دغۇ پوبنتنو ته خوابونه ووايي.

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت خخه پيلپري؟

- محمود طرزې په کوم نوم شهرت لري؟

- (سراج الاخبار افغانستان) او (سراج الاخبار افغانانيه) خه تويير لري؟

- د افغانستان د مشروطيت غورخنگ د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟

- د مشروطيت د غورخنگ سیاسي او ملي هدفونه کوم کوم وو؟

۳_ د پښتو د معاصرو ادبیاتو د دورې د یو شمېر مخکښو او نومیالیو خېړو نومونه واخلى. هر شاګرد دې یو یو نوم یادوي او د ټولګي یو زدهکونونکي دې هغه په یو پانه کې یادداشت کوي. کېدای شي زدهکونونکي تکرار شي او نوي نوي نومونه ووايي. که کومو شاګردانو ته د هغۇ لیکوالو د کتابونو نومونه یاد وو، هغه دې هم یادوي او په پانه کې دې يې ليکي. هر هغه شاګرد چې دېر نومونه او کتابونه یاد کړل، د دې لوست د (ممتر شاګردا) په نوم دې نومول شي. کېدای شي شاګردان خينې خېړې هم یادي کړي چې په دې لوست کې يې نومونه نه دې راغلي.

۴_ زدهکونونکي دې دغۇ دوو موضوعاتو په اړه لنډي لندې خبرې وکړي:

- د افغانستان د معاصرو ادبیاتو د دورې څانګړنې

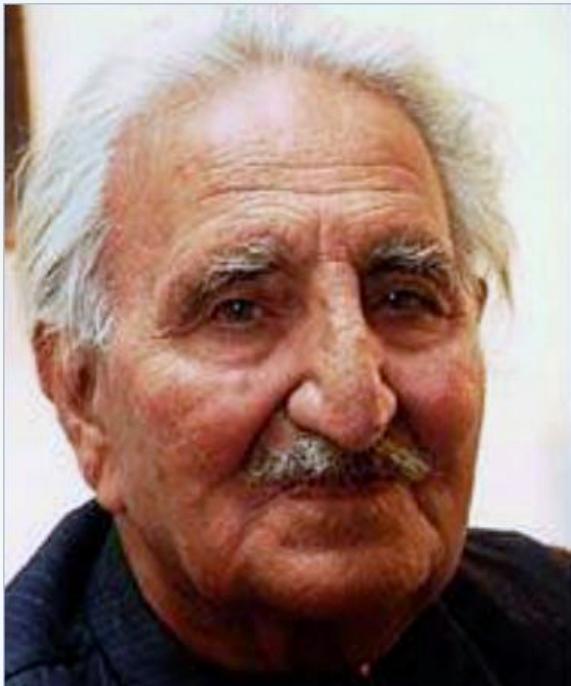
- معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

زدهکونونکي دې د مولوي صالح محمد هوتك د ((په قفس کې بلبل)) په اړه یو منځ لیکنه وکړي او ارزښت دې يې هم خرګند کړي.

غني خان - نه هېرېدونکى شاعر

د غني خان په اړه موڅه لوستي دي؟

د غني خان کوم شعر مویاد دي؟

د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه خبنتن دي. تاسو تر اوسه

پورې د معاصر پښتو شعر د ځینو څېرو په اړه معلومات ترلاسه کري دي. په دي لوست

کې تاسو ته د غني خان د ژوند او د هغه د شعر د ځانګړتياوو په اړه خبرې کوو. د هغه

د شعرونو څونمونې هم لولو.

په لوست کې به تاسو ته خرګنده شي چې زموږ دغه وتلى شاعر زموږ د اوسنې ادبې

تاریخ په پانو کې د کوم دریئ او مقام لرونکى دي؟

عبدالغني خان غني د پښتنو د نوميالي مشر او د پښتنو او د هند د لوپي نيمې وچې د خپلواکۍ د ستر مبارز فخر افغان خان عبدالغفار خان زوي دي. په ۱۹۱۴م. کال کې د پښتونخوا د هشنغر په اتمانزو کې زېږيدلی دي. په پنځه کلنۍ کې يې مور له نړۍ سترګې پټې کړې او پلاړې د ژوند او برده کلونه د هندوستان د انګرېزی حکومت په زندانونو کې تېر کړل. له دغونا ورو حالتو سره غني خان په دې وتوانېد چې زده کړې پيل او دوام ورته ورکړي.

لومړنۍ زده کړې يې د اتمانزو په آزادښوونځي کې ترسره کړې. استاد بېنوا په دې اړه ليکي: ((پاچا خان څکه خپل زامن دغه د غربيانوښوونځي ته واستول چې خلک ونه وايي چې باچا خان د خپل او نورو د زامنو ترمنځ توپير کوي، خپل زامن معتبرښوونځي ته بيايي او د نورو زامن د غربيانوښوونځي ته استوي.))

غني خان د نورو زده کړو لپاره انګلستان او امریکې ته هم لار، خو خرنګه چې مبارز پلار يې بيا بيا د پرنګيانو زنداني کېد، نو زده کړې يې نيمګړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. خه موډه يې د پاچا خان په لارښوونه د تاګور په نړيوال پوهنتون کې هم زده کړې وکړې. له زده کړو وروسته يې خه موډه د بوري جورولو په یوه فابريکه کې د انجينېر په توګه کار وکړ او بيا يې د خپلو څمکو سرپرستي کوله.

له سياسي هڅو سره خوې د ژوند له پیله ګډه مزل کړي و، د پاچا خان د سياسي نهضت ((خدائي خدمتگار) د ملاتړ لپاره يې د ((زلمي پښتون)) په نوم د څوانانو یو نهضت هم جوړ کړ:

په ۱۹۴۵م. کال کې له پښتونخوا خڅه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د څوان غړي په توګه بنه وڅلپد. د هندوستان له آزادي او بيا وپشلو وروسته غني خان ونیول شو او شپږ كاله يې د پاکستان په زندانونو کې تېر کړل.

عبدالغني خان د پښتو نوميالي شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو کې يې د سياسي مبارزي په خنګ کې لوره شاعري هم کړې ده. د شعرونو دغه ټولګې يې چاپ شوې دي:

- ۱ - د پنجری چغار: د غني خان د شعر لومړي ټولګه ده. د زندان له فريادونو یې شعرونه جور کړي دي او په ۱۹۵۳ م. کال کې یې دغه مجموعه د هري پور په جيل کې بشپړه کړي ده. په ۱۹۵۶ م. کال کې په پېښور کې چاپ شوي ده.
- ۲ - د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوي ده.
- ۳ - پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸ م. کال په پېښور کې چاپ شوي دي، ((د پنجرې چغار)) او پلوشې سربېره پکې نوي شعرونه هم راغلي دي.
- ۴ - د غني کليات: د غني د شاعري کليات په ۱۳۶۴ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نوميالي شاعر په ۱۹۹۶ م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترګې پتې کړي. غني په معاصره پښتو شاعري کې د یوه ځانګړي دریئ او خاص سبک شاعر دي. د هغه شاعري په نوې پښتو شاعري کې د یو څلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت ليکي: ((زه د پښتو په اوسينيو شاعرانو کې خو تنه د ګتو په شمار پېژنم چې هريود خپل ادبی سبک او د خپلو افکارو او خيالاتو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بېلا بلو لحاظونو یوله بل نه او بل له بل نه شه دي. یو د غزل استاد دي، بل د ملي او وطنی احساس په راوېښولو کې د یوې برخې خاوند دي، د چا اجتماعي افکار او خيالات دېر عالي دي او د چارندانه سندرې دېږي شکلې او په زړه پوري دي. د غني خان په اشعارو کې چې خه شى زما دېر خوبښېږي، هغه د فکر او خيال آزادي او له تقلید خخه سرکښي ده.))

د غني خان شاعري د یو شمېر ځانګړنو لرونکې ده چې ئينو ته یې پاملننه کوو:

۱ - له هېواد سره مينه او له خلکو سره یې مينه او له آزادي او آبادي سره یې مينه د پښتو شاعري په بهير کې یوه اساسی موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستایاني وړ خاي لري. په عمومي ډول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتونخوا پر خاوره د پرنګي د شکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنګامې زموږ د ولس د احساساتو او ولولو په راوېښولو کې خپل ځانګړي خاي لري، لکه چې یو خپرونکي وايي: (په دغه دوره کې ګله چې د هند پر لویه نيمه وچه او پښتونخوا د پرنګي شکېلاک څورو)

د قامي شاعرانو يو مضبوطه ډله لڳاوه، دقام حوصلې پې اوچتولې. په دغه ډله کې ډېر نوميالي شاعران شامل وو، لکه: فضل محمود مخفې، عبدالمالک فدا، حبيب الله کاكا، فضل الرحيم ساقې، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېږي، الف جانه خټکه او ډېر نور، خوپه دغه ډله کې يو داسې شاه زلمى هم شامل و چې د هغه د شاعري یوه خلانده لاره وه، خانله رنګ پې و اوکه زه ووایم چې دغه شاه زلمى شاعر د دغې ډلې سرڅل و نوبې خایه به نه وي... هغه خوان چې کله به لپونۍ فلسفې شو، کله به غني شو او کله به غني خان...) په دي لړ کې د غني خان ډېر شعرونه د غور ور دی، خو دغه يو بيت پې د ډېر څواب وايې:

چې خازې شنې مې په قبر وي ولاړې
که غلام مروم، راخئ توکئ پړې لاړې

۲_ د غني د شاعري، يا د هغه د شعري سبک يو بل عمده خصوصيت دا دی چې که هغه هر خه وايې، په صداقت او زيات صراحت پې وايې، غني خان ته که د خپل خان او يابل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پیدا شوي دی، نو په هماماغه بنې پې په خرګنده بيان کړي دی. هغه خپل پلار ته په یو لیک کې لیکي:

زه يې لولم هره شپه دوبار دوباره
ای زما په بندکې پروت غربې پلاره
بل بنه زوي به يې وکتلی ستا د پاره
ستا نېکۍ زما بدی دواړه بې شماره
زه کوبو څغلم لکه او بنه بې مهاره
ستا د زړه فوارې ډکې دی له مینې
د (خاناتو) په نوم په یو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بلو رواجونو، بلوکرو ورو، خپلمنځي
بدیو، تربګنیو او نورو ناخوالو عنده يې په ډېرې بشکاره توګه کوي.

۳_ د غني د شاعري بله ځانګړنه دا ده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظریاتو خبشنې دی. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفې شاعر په نامه مشهور کړي دی.

۴_ کومه بله خبره چې د غني په شاعري کې د زياتې پاملنې ور ده، هغه د غني د شاعري

د ((طنز)) برخه ده. دا په حقیقت کې هغه برخه ده چې زموږ د دغه شاعر د کلام د مالګې په توګه د شعر خوند او مزه زیاتوی. دغه ډول شعرونه له ټوکو او خندا سره مهم موضوعات په زره پورې کوي او بیا یې د شعر په بنکلاکې نغاری. هغه د طنز، خندا او ټوکو په قالب کې د وخت اساسی موضوعات خایوی. دغه شعرونه که په لوړې نظر خندوونکي بنکاره شي، خو په ژورو کې یې هغه غوشه پته وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نیمګړتیاوو او ناورپتیاوو له امله ورییدا شوې وي. د غني طنزیه شاعری، د هغه د انتقادی شاعری مرکزی برخه جوروی.

د غني خان د شعرونو د بېلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولو. لوړنې شعر یې یوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مینې ولوې پکې پرتې دي:

ای زما وطنه!

ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما
 ستا هره دره کې دي د تورو نښاني زما
 زه يم ستا د خاورې ته زما د مينې جورې یې
 ته مې د غيرت او د پښتو رنګينې جورې یې
 ته مې د نیکه او د بابا د وينې جورې یې
 ستا زړه کې ویدې دي ټولې تللي زمانې زما
 اې زما وطنه د لعلونو خزانې زما
 سترګې مې لوګي شه ستا د خاورو د کورونو نه
 عقل مې ایرې شه ستا د پاره د فکرونو نه
 څار شمه قربان شم ستا د غرونو د سیندونو نه
 ستا هره دره کې دي د تورو نښاني زما
 اې زما وطنه د لعلونو خزانې زما
 ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت خه کړمه
 ته چې حوار و زاري زه به خوب او راحت خه کړمه
 ستا سر چې وي ټیست نوزه به شان او شوکت خه کړمه
 مسته به دې خاوره کړم په وينه مستائي زما
 اې زما وطنه د لعلونو خزانې زما

یا خوبه دې سیال کرمه وطنه د جهان
 یا به ستا په پښو کې تورې خاورې کرمه خان
 زه به درې ورې شم خوتا به کرم ودان
 نريمه پښتونيم تاته يادې افساني زما
 اي زما وطنه د لعلونو خزانې زما

د غني خان د شعر دويمه بېلگه هم ډېره په زره پوري ده. په دې شعر کې په حقیقت کې
 د خپلواکۍ لپاره د بې ټويکه مبارزې يا دنه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان
 د هند له یو شمېر نورو آزادي غوبنتونکو مبارزینو سره یوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه
 تېينګار کاوه. د هغوي په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې
 مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو
 ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځورګرۍ یې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشه اې خوشحال بابا	اې خالده ګوره
پاڅه علی مرتضی	دا تماشه ووینه
جنګ له دی منصور روان	توب او نه تفنګ لري
زور د دېمن نه ویني	نه د تورو پرک لري
دار او رسن نه ویني	نه د زغرو شرنګ لري
دا د مستانو خان	داسې لپونی روان
دا د پښتنو ملنګ	خه باډشاهي رنګ لري
جنګ له دی منصور روان	توب او نه تفنګ لري

سپین مخ د لیلی وینی
 زړه یې د یو ارمانه ډک
 سره د باتور سترګې یې
 دشت بیابان نه وینی
 غم او ارمان نه وینی
 مینه رنګارنگ لري
 جنگ له دی منصور روان
 توب او نه تفندگ لري

تاج یې د اغزو په سر
 نوم د پښتنو ګټي
 نر دا د نرانو خان
 مست لکه مجنون روان
 زوي دی د پښتون روان
 خه غیرت او ننگ لري
 جنگ له دی منصور روان
 توب او نه تفندگ لري

سریې کېښود خاورو کې
 د پښتون د سر صدقه یې
 وي هر خه مې د قام دي
 مرګ له یې سينه ورکړله
 خپله ونه ورکړله
 والله هر خه چې ملنگ لري
 جنگ له دی منصور روان
 توب او نه تفندگ لري

اي د پښتنو بچو
 سپین سریې د وینو ډک
 پروت دی دلته خاورو کې
 د میدان مو هېرنه شي
 هغه خان مو هېرنه شي
 دا مکان مو هېرنه شي
 خداېړو ډېر په تاسو ننگ لري
 پاخئ ننگ پري وکړئ
 جنگ له دی منصور روان
 توب او نه تفندگ لري
 نه د تورو پرک لري
 نه د زغرو شرنگ لري

د متن لنلیز:

غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکنبو خپرو خخه دي. هغه د نوميالي آزادي غوبشنونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان(پاچا خان) زوي او په ۱۹۱۴م. کې زېږيدلی دي. د خپلې خاورې د آزادي او سوکالۍ لپاره يې په ملي مبارزه کې هم ګډون کړي او د ((پښتون زلمي)) په نوم يو غورخنگ يې جور کړي و. د پښتو شاعري په وده کې يې له نوبته ډکې هڅي کړي، پیاوړي او بنکلې شاعرانه آثارې موره ته راپریسني دي. په کتابونو کې يې: ((د پنجرې چغار)), ((د غني پلوشې)) او ((پانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعرونو ټوله مجموعه يې ((د غني کليات)) په نوم په کابل کې چاپ شوي دي.

خدائي خدمتگار: دا د هغه ملي اصلاحي غورخنگ نوم دي چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملګرو له خوا په پښتونخوا کې جور شو. له دغه حرکت مخکې په ۱۹۲۱م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) په نوم يو نهضت جو پ کې د پښتنو په بېداري او د پښتنې ټولنې له بدرواجونو او بدمرغيو سره يې نه ستري کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ۱۹۲۹م. کال کې د ((خدائي خدمتگارو)) په نوم ونومول شو او د خپلې خاورې د آزادي په خنگ کې يې بيا هم د خپلې ټولنې اصلاحي پروګرامونو ته اساسي برخه ورکړي و.

دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادبیاتو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر وتلي او پیاوړي شاعران او مهم آثارې رامنځته کړل.

سبک: هغې خانګرې شپې يا لارې ته ويل کېږي چې ديو کار د ترسره کولو او د یو خه شي په جورولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده یې هم ګنلى شو. په ادبی اصطلاحاتو کې سبک هغه خانګرنې دی چې د ادبی او هنري آثارو د بيان، ودې او د لیکنې او هستونې د ډول او لارې، محتوايې ارزښتونو او نورو په برخه کې یو اثر له نورو خخه جلا کوي. په حقیقت کې سبک دیو اثر او یا یو لیکوال د آثارو د خانګرنو او مشخصاتو ټولګه ده.

فلسفې شاعر: غني خان څينو لیکوالو په دې نامه هم یاد کړي دی. د دې لپاره چې په شعرونو کې یې د ژورو فلسفې پوبنتنو او مطالبو ډېرې نمونې شته دی. د هغه ډېر شعرونو د یو ډول لپونې بغاوت بېلګې دی چې فلسفې رنگ هم لري. له همدي کبله څينو لیکوالو یونې فلسفې بللي دی.

طنزیه شعر: هغه شعر ته ويل شوی چې د طنز او مزاح رنگ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خندا او ټوکو په قالبونو کې رانغارې کېږي. په دې شعرونو کې ترخي خبرې، په خوره بنې کېږي او یا دا چې ترخه وینا په خوره کې رانغارې کېږي. په خلکو د دې ډول شعرونو او لیکنو اغېز زیات وي. له خرګندو او ترخو حقیقتونو خخه دغه ډول بیان ډېر په زړه پوري او اغېز من رائحي.

فعاليتونه

- ۱- زدهکونکي دې، د لوست د متن او خرګندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوبنتنو ته خواب ووایي:
- ۲- پاچا خان ولې خپل زوي غني خان، د اتمانزو آزاد بسوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

- ادبی سبک خه ته وايي؟
 - پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) او ((خدائي خدمتگار)) غورخنگ دکومو هدفونو لپاره جور کړل؟
 - غني خان ته ولې خينو ليکوالو د فلسفې شاعر او لپوني فلسفې نوم ورکړي دی؟
 - طنزې شعر خه ډول شعر ته وايي؟
- ۲_ د غني خان د شعر مهمې خلور خانګرنې او يا د هغه د سبک خصوصيات دي خلور تنه زدهکوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولګيوالو ته تشریح کړي.
- ۳_ د غني خان د کتابونو په اړه دې یو یو زدهکوونکي لنډې لنډې خبرې وکړي، یعنې په لنډيز سره دې یې یو یو معرفې کړي.
- گرامري برخه:
- ۴_ د دې لوست (لس - لس) صفتونه دې، هر زدهکوونکي په خپله کتابچه کې ولیکي، له لوړې زدهکوونکي خخه دې لوستل پیل شي، دویم زدهکوونکي دې تکاري صفتونه نه وايي او همداسي دې تر وروستي شاګرده پوري د لوست د صفتونو (ستاینومونو) لوستل دوام وکړي.

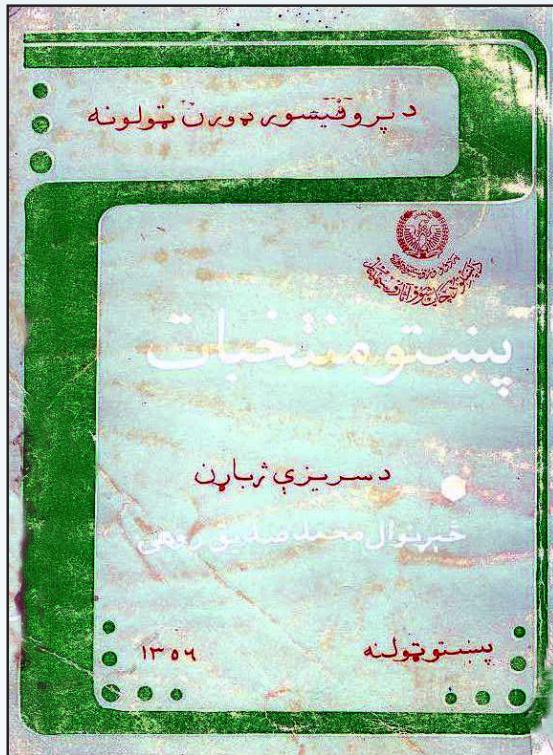
زدهکوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنګ له دی منصور روان	توپ او نه تفنگ لري
----------------------	--------------------

او بیا دې د پاچا خان د نه تاوتریخوالي (عدم تشدد) د نظرې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوي او د دې شعر په اړه لږ تر لږه یو مخیزه مقاله ولیکي.

په بھر کې پښتو پوهان

د پښتو ژبې او ادبیاتو خپرونکي، له هپواد خخنه بھر د نړۍ په نورو هپوادونو کې هم شته دي. له ډېر وخت راهیسي دغو خپرونکو د افغانستان او په ځانګړې توګه د پښتو او پښتنو په اړه خپرنې کړي او خپرې کړي یې دي.

دغو کسانو چې موردي په ختیع پوهان او پښتو پوهان بولو، د پښتنو د تاریخ، ژبې او ادب په اړه داسې خپرنې کړي چې پښتو او پښنانه یې په ټوله نړۍ کې بنه معرفې کړي او پېژندلي دي.

په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شی او دغه راز به دیو خو نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړي.

ختیئح پوهان د نړی د بېلاپلوا هېوادونو هغه پوهان او خېړونکي دي چې د ختیئحو هېوادونو د ولسونو او د دغوا ولسونو د ژوند، تاریخ، کلتور، ژیو او ادب په اړه خېړنې کوي. پښتو پوهان هم د همداغو ختیئح پوهانو یوه داسې برخه ده چې د پښتو د ژوند، تاریخ، کلتور او په خانګړې توګه د پښتو ژې او ادبیاتو په اړه خېړنې ګروپېنې کوي.

په یو شمېر لويدیئحو هېوادونو کې له ډېږي زمانې راهیسې داسې پوهان او خېړونکي پېژنو چې په بېلاپلوا هدفونو د بېلاپلوا اړتیاواو له مخې یې یا پښتو ژیه زده کړې، نورو ته یې ورزده کړې او د پښتو او پښتنو د بېلاپلوا اړخونو په اړه یې ارزښتناکې خېړنې کړې دي. یا دا چې په عمومي توګه یې د پښتنو د تاریخ او کلتور په کومه برخه کې خېړنې کړې دي او یې له دې چې پښتو یې سنه زده وي، د پښتنو د ژوند تاریخ او کلتور له یوې خانګړې برخې سره یې لپوالتیا پیدا شوي ده او په همداغه برخه کې یې خېړنې کړې دي.

د ختیئح پوهانو او پښتو پوهانو کار مورد ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملنې وړ دي. لوړۍ خبره خو دا ده چې د همدوی په وسیله پښتنه پښتو ژیه، پښتنې تولنه او کلتور او د دې ولس ادبیات د دغوا پښتو پوهانو له لوري د نړی په ګوت ګوت کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د یو شمېر نومیالیو پښتنو لیکوالو آثار په نورو ژیو ژیارل شوي او دغه لوړمنې ژیارې د پښتنو او نورې نړی یا نورو ولسونو ترمنځ د اړیکو د یو ډېر پیاوړې مزې په توګه غزوں شوي دي. دغه راز دغوا کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتنه لیکوال دې ته اړ شوي چې د همداغو ختیئح پوهانو له خېړنو څخه د پښتو ژې او پښتو ادب په اړه ګټه واخلي.

له پښتو او پښتنو سره د لويدیئحې نړۍ لپوالتیا په لوړۍ ګام کې دغې سیمې ته د بنکېلاکې موخو د ترسره کولو په خنګ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبیب الله تبری د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوري)) په سریزه کې لیکل شوي. د شرقی مستعمرو په چلوونکو غربی استعمارګرو کې ځینې داسې کسان هم وو چې د ختیئحو ژیو د زده کړې تر خنګ یې د دغوا هېوادونو د فرهنگ په باب هر اړخېزې خېړنې

هم وکړي، د شرقی ژيو آثارې په خپلو ژيو ترجمه کړل او د شرق دېر قيمتي او ناویات آثارې خپلو هېوادو ته یوورل. اوس د شرقی ژيو دېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي. د اروپائي بنسکلاکګرو خواکونو له پرمختګ سره سم افغانستان د شمال له خوا دروسي څارانو او د جنوب له خوا د بریتانيا د هند د شرقی کمپني د استعماری پراختیا غوښتونکو تر سترګو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتېژیک موقعیت له امله د شمال او جنوب د استعماری خواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره دېر مهم و. له بدنه مرغه دغونکو بنسکلاکګرو خواکونو زموږ د هېواد له واحد تن خخه حینې ټوپې بېلې کړي او اوږده کلونه یې دا هېواد د جګرو د لمبو خوراک کړ، خو حینو نظامي او ملکي مامورینو یې زموږ د هېواد د ژيو او فرهنګ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژيو قاموسونه او ګرامونه یې هم ولیکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژیارې یې په اروپائي ژيو وکړي.

د اتلسمې میلادي پېړی په وروستیو کې پښتو ژې، ادب، تاریخ او کلتور ته د استعماری خواکونو (ځاري روسي او انگرېزانو دواړو) پاملنې را اوښتې وه. په روسيه کې د پښتو په اړه کارونه لومړي په جرمني ژبه شروع شول او بیا پکې انگرېزی ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د ګولډن شتیت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسي په پلازمېنه (پایتحت) ((سنټ پترزبورګ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسيه کې د پښتو او پښتو په اړه خپرنې شوې دي، لکه:
— دکلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوې دي.
— د پروفیسر دورن پښتو منتخبات او همدارنګه د پښتو ژې د ګرامر او تاریخ په اړه د هغه خپرنې، په راوروسته کې د شوروی اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سینټ پترز بورګ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروی اتحاد په نورو جمهوریتونو کې د پښتو ژې، تاریخ او ادب په اړه دېږي زیاتې خپرنې شوې دي.

د ختیئې اروبا په حینو هېوادونو کې هم د ختیئ پوهنې په ادارو کې پښتو ژې او ادب خپل ځای پیدا کړ، لکه: د هغه وخت ختیئ جرمني، پولنډ، چک او نور... .

د افغانستان ختيئو او جنوبي خواوو ته د هندوستان په خاوره کې رايوکډونکي بنکېلاک هم د اتلسمې پېړی په وروستيو کې پښتو ته پاملننه وکړه. دوي د زړو اديانو د کتابونو له پښتو ژيارې خخه په دي لړ کې خپل کار پیل کړ. وروسته يې د پښتو ژې او ګرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژې د ګرامر، ادب، لغاتو، تاريخ او جغرافيا پر موضوع ګانو يې پوره کار وکړ. تر راوري ډېره په ختيئو خپل کار په ختيئو خپل کار په خوا ته پاملننه واوبت او په راوروسته کې په لسګونو ختيئو پوهانو په جرماني، انگليسي، فرانسوی او ايتالياني ژيو د پښتو ژې، اديباتو، تاريخ او فرهنگ په اړه مقالې، رسالې او کتابونه ليکلي دي او دا هله څلې تر او سه پوري کله په شور او کله پښه نيولي رواني دي.

د دغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځينو برخو کې به نيمګرتيا وي هم لري. د پښتو د فرهنگ او ژې د پېژندې او معرفې په اړه چې کوم کارونه د پښتنو له خوا شروع شوي دي، زياترو د همدغو ختيئو پوهانو له آثارو ګټه اخيستې ده. زمور د ډېرو ادبې شخصيتونو او کتابونو په اړه يې معلومات د دغو ختيئو پوهانو له آثارو اخيستې دي.

پوهاند ډاکټر حبيب الله تبري هم د ختيئو پوهانو په اړه د خپل کتاب په سريزه کې په زړه پوري خبرې لري. هغه وايې:

خرنګه چې پښتنه د خيبر درې يا په اصطلاح د پخوانۍ هند د دروازې او د دغې ستراتېژيکې ساحې د نورو لارو شاو خوا پراته دي، نوله دي امله يې د شرق او غرب تر منځ په هغو ډعرو کې ډېر مهم موقعيت لرلې دی چې په لوپدیع کې (ستره لوې) بلل شوې ده. دا ستره لوې چې تخميناً دوه پېږي د مخه پیل شوه، تر او سه هم په یوه يا بله بنه دوام لري. غربې پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقیقت کې همدغه د ختيئو او لوپدیع تر منځ د ډعرو يا سترې لوې په لړ کې پیل کړل. داسې چې د لوپې لومړني لویغارې یعنې انگلستان او روسيه دواړه په خپل ډعرو کې د پښتنو خاص اهمیت ته متوجه شول او پښتني مطالعات په تېره بیا د پښتو ژې زده کړه او خېړنې يې د خپلې سیالې ډېر مهمه برخه وګله.

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره یې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید وویل شي چې نه د ټولو غربیانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو خپرني یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوي، بلکې غربی پوهانو د بېلاپلو هدفونو پر بنسټ د پښتنی تولنې د بېلاپلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې د غوپوهانو د نولسمې پېړې له نیمایي خخه د شلمې پېړې تر لوړې پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. د دغو آثارو یو شمېر یې دومره پاخه او معتیر دي چې تر او سه یې بیا چا ساری ونه ليکه. د نړۍ په ګوت ګوت کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هپوادونو کې اوس هم په هلو څلواخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله خبرې ډېر وخت غواړې، دلته یې یوازې ځینې مهمې خبرې په لنډه توګه درېښنو.

بوریس اندرییویچ ډورن: په ۱۸۰۵م. کې په جرمني کې زېږيدلی او هلتہ یې لورې زده کړې په ختيچوهنه کې ترسره کړې دي. په ځوانی کې دروسې د دولت په غوبښنه هغه هپواد ته لار او بیانو د ژوند تر پای پورې هلتہ پاتې شو.

پروفیسور ډورن د ختيچو ژيو له قلمي پانګو سره زیاته مينه لرله او د لندن او اکسفورد د کتابتونونو قلمي ذخایر یې ټول لیدلی وو. په روسيه کې د خارکوف او پترزبورگ په پوهنتونونو کې د ختيچو ژيو استاد او بیا د پترزبورگ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموري په برکت په روسيه کې د پښتو ژبې د تدریس او خپرني لړې پیل شو. ډورن په پترزبورگ کې د پښتو د قلمي نسخو په راټولولو کې ستړه ونډه لرله.

د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دي. هغه له بېلاپلو قلمي نسخو خخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متنونه راغوند کړې، تدوین او چان کړې او بیا یې خپاره کړې دي.

هنري جورج راوري: د ختيچ پوهانو او پښتو پوهانو په لر کې انگرېز پښتو پوه جورج راوري د پښتو زې او ادب په لر کې ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵م. کې په انګلستان کې زېږيدلی او په څوانۍ کې یې په هندوستان کې نظامي کارپيل کړ. په دغه لر کې یې د هغه استعداد له مخې چې لاره یې، د هندوستان یو شمېر زې زده کړي او کله چې پښتونخوا ته تبدیل شو، خپله ټوله پام یې پښتو زې، قوم پېژندنې او د دې سيمې جغرافيې ته واراوه. د راوري په مهمو کارونو کې د هغه لوی پښتو ګرامر دی چې خو خو خله یې چاپ کړي دي. پښتو انګليسي قاموس او د ((ګلشن روه)) په نوم کتابونه یې ډېر ارزښتمن دي. په ((ګلشن روه)) کې یې له سريزې وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلکې راټولې کړي دي. د یو شمېر نورو کتابونو لیکوال هم دي.

هنري والتر بيلي: په ۱۸۳۴م. کال په هند کې زېږيدلی دي. د پښتو او پښتنو په اړه یې زيات آثار ليکلي دي. ((پښتو ګرامر) او ((پښتو ډکشنري)) یې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر آثار یې هم ليکلي دي.

تور برن: تور برن په بنو کې د برтанوي هند د حکومت د یو مامور په توګه کار کاوه. وروسته یې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کيسو او سندرو سره خانګړې مينه پیدا شو، هغه یې راټول او په ۱۸۷۶م. کال کې یې د ((بنو- زموږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او چپور کړ.

جيمز ڈارمسټېر: دغه نوميالي ختيچپوه او پښتو پوه په ۱۸۴۹م. کال کې په فرانسه کې زېږيدلی دي. په پاريس کې یې په اديباتو کې تر دکتورا پوري زده کړي وکړي. په ۱۸۸۶ - ۱۸۸۷م. کلونو کې په هند کې د ژينيو پلتنه دنده وروسپارل شو. په بمبي، پښور او هزاره کې یې څېړني ترسره کړي.
دنوموري مهم اثر ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار) نومېري چې د انگرېزانو په وړاندې

د پښتو د ولسي شاعرانو حماسي او تارخي سندري او چاريتي پي پکي راټولي کړي دي. د دارمسټير دغه اثر او د پښتو په اړه د هغه نور ارزښتمن آثار او خپرني د زيات قدر وړ دي. په ختیځپوهانو کې دارمسټير هغه خپرونکي دي، چې د مقاييسوي خپرنو له مخې دي پايلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آريایي ژيو په لويديزه يا آرياني خانګه پوري اړه لري.

پروفيسر مارگن ستيرن: په ۱۸۹۲م. کال کې په ناروې کې زېږبدلى او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې يې د هندو اروپا يې ژيو د تدریس چارې پرمخ بیولی. د پښتو ژې د خپرني لپاره يې پښتونخوا او افغانستان ته سفرونه وکړل او د دې ژې په اړه يې ډېرې په زړه پوري خپرني خپرې کړي. نوموري په اروپا کې د پښتو ژې د معاصر او نوي تحقیق او تدریس له سترو استادانو خڅه، د پښتو ژې او ګرامر په اړه خورا مهم آثار لري.
ديو شمېر نورو پښتو پوهانو به یوازې په نومونو بسنې وکړو:

جان ګوردن لاريمېر، ډیود لاريمېر، روس کیل، هاول (څلور واړه د انګلستان)، پروفيسر اسلانوف (د پخوانۍ شورووي اتحاد)، ډاکټر پنzel (اتريشی)، ډاکټر برژي بيچکا (د چک جمهوریت)، پروفيسر لیسيدیف، پروفيسور دوريانکوف، مېرمن کالینینا، مېرمن ګراسیمووا، و. کوشیف، گ. ف. ګیرس (تول د پخوانۍ شورووي اتحاد او اوستني روسيې) ډاکټر میکنڑي (د انګلستان)، منو هرسنګه بترا (د هندوستان) صولت شاه مېرگن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالحفيظ غني یف (د ازبکستان) جونز انيوالدیسن او فين تیسيين (د ډنمارک)، ژاك لوتس (د جرمني)، سیسیستیان هاینه (د جرمني خوان پښتو پوه) او یو زیات شمېر نور...

د متن لنډیز:

د نړۍ په ګوت ګوت او په تېره بیا په لوېدیزه نړۍ کې یو شمېر داسې پوهان وو، يا اوس هم شته چې د پښتو د تاريخ، ګلتور، جغرافيې او د پښتو ژې په اړه يې خپرني

کړي دي. د بېلاپلوا اپتیاواو او موخوا له مخې دوى دغه کار ته مخه کړي ده. د دوى علمي کار مور ته له خواړخونو څخه زیات ارزښت لري:

- ۱_ دوى د پښتو ژوند، ګلتور، ژيه او ادب نړیوالو ته د هغوي په ژيه معرفي کړي دي.
- ۲_ د پښتو ځینې غنيمت قلمي آثارې له ورکړدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفوظو ګتابتونونو کې یې خوندي کړي دي، کنه له مور څخه به له بدھ مرغه لکه د نورو ډپرو غنيمت آثارو په خېر ضایع شوي او له منځه تللي وای.
- ۳_ د پښتو ادب ډېره ولسي پانګه یې له مرګه ژغورلي دي.
- ۴_ د پښتو او پښتنو په اړه ېې ځینې داسې مهم آثار لیکلی دي چې ساري ېې تر او سه پوري نه دي ليدل شوي.

rossi خاران: خار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورني سلسله ېې د خارانو په نامه یادېږي. (خار) د (تزار) په نامه هم یاد شوي، خو اصلی بنه ېې په روسي ژبه کې (خار) دي.

د هند شرقی کمپنۍ: په هندوستان کې د انګریزانو د استعماری نفوذ او اغېز لوړنې بنه په تجارتی توګه د هند شرقی کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د بنکپلاک دغه کمپنۍ په پیل کې هندوستان ته د آبادی په نوم رانټوله.

ستراتېزیکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سيمو ته کارول کېږي چې د جغرافيائي موقعیت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعیت ته له جغرافيائي پلوه، څکه د ستراتېزیک موقعیت سيمه ويل کېږي چې د هندوستان _ منځنی آسيا او چين ترمنځ پرته ده. دغه سيمه څکه تل د زیر څوکونو له ګواښ سره مخامنځ و او دغه راز دې سيمې دوى ته څانګړي ارزښت هم لاره.

ستره لوبه: دروسانو او انگریزانو ترمنج زمور په سيمه کې د سیالی هخې چې د رقابت اورنيو پړاوونو ته هم رسپدلي دي، د ستري لوبې په نوم يادېږي. د هغه وخت دوه زبر خواکه (روس او انگلیس) وو او دلته بې د خپلو ګټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لوبه پیل کړي وه. په معاصر دوران کې هم د نويو زبر خواکونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سياسي مفهوم کارول کېږي.

فعاليتونه

- ۱- زدهکوونکي دي یو څل په خپل خپل نوبت په لور غږ د دي متن یو یو پراګراف ولولي او نور دي غور ورته کېږدي.
- ۲- د متن له دقیقې لوستنې او اورپلنې وروسته دي او س زدهکوونکي دغو پونښنو ته بشپړ خوابونه ورکړي:
 - د لويديزوالو له خواختیغ پوهنه او پښتو پوهنه په پیل کې د کومو هدفونو لپاره پیل شووه؟
 - ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړي او لوړۍ یې په کوم څای کې چاپ کړي دي؟
 - د پښتو او پښتنو په اړه د ختیغ پوهانو کارونه موبه ته کوم کوم ارزښتونه لري؟
- ۳- د ټولګي ټول زدهکوونکي دي په دوو ډلو ووپشل شي. له متن خخه دي د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره ولیکي. هره ډله دي له بلې ډله خخه د یو یو پښتوبو نوم اخلي او سیاله ډله دي د دغه پښتو پوه د هپواد نوم ورته ولې. بیا دي سیاله ډله له هغې بلې ډله خخه همدا ډول پونښنې کوي. بنوونکي به په پاڼ کې بریالی یا زیاته بریالی ډله اعلان کړي.

٤- یو یو شاگرد د ټولگي تختې ته راجګېري او له دغۇلغۇنۇ خخە دې یو یو لىكى:

ناویات، مستشرقین، قرینه، مقاييسوی

زدە كۈونكى دې پە خىپله خوبىنە د دغۇلغۇنۇ معناكوي او يو خە خبى دې ھم پېرى
كوي. بل زدە كۈونكى دې پە خىپلە وار ھەمدەغە كار تکرار كېرى. لغۇنە دكتاب پە پائى كېپى
معنا شوي، خۇ لازىمە دە چې يو خە خبى ھم پېرى وشى.

زدە كۈونكى دې پە خىپلە كۈرونۇ كې يو خىل بىا دغە لۇست پە غور سره ولولى، پە دې
ھكىلە يې كە نور معلومات ھم چېرتە لۇستى يا اورېدىلى وي، بىنه تىربىە، كەنە د ھەمدەغە لۇست
عمومىي مفهوم دې پە شلو كىربىنۇ كې پە خىپلە عبارت ولېكى.

خدای دې نە كا چا تە وازى د آزار خولى
دغە خولى دې پە معناكې د بىamar خولى
د يىسى خولى لە آزارە ووبىرىزە
كە پە عمر دې دعا كاندى ھزار خولى
چې پىرى راشىي د مظلوم د آه سىلى
كالە خاورو ايرو ڈكې د مىدار خولى
چې خپېرى د مظلوم د آزار و خورى
د دېوال تە سۈرپى پۇچې كادكار خولى
(حەمید مومند)

الف جانه خټک

— د خو تنو بسخينه شاعرانو نومونه پېژنی؟

— د کومې بسخينه شاعري شعر مویاد دی؟

د پښتو ادب په تاریخي خېړنه کې د نارینه وو تر خنګ د بسخو ادبی هلې خلې د هېرولو نه دي. په پښتو ادبیاتو کې هم په ولسي برخه کې د بسخو ونډه که له نارینه وو زیاته نه وي، په هېڅ دول کمه نه ده. د دې په خنګ کې په لرغونی ادب او اوسنی ادب کې هم د بسخو ونډه د پام ور ده. تاسو د کلاسيکو ادبیاتو او اوسنی ادب د خینو بسخينه خېړو په اړه په بېلاښلو ټولګیو کې یو خه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د یوې داسې معاصرې شاعري په اړه غږېړو چې دېره مشهوره نه ده، خود شمېر له مځې لېر شعرونه یې دېر په زړه پورې دي. شعرونو ته یې، خکه څانګړې پاملنې وکړئ چې زموږ د ټولنې او سنیو بدمرغیو ته هم پکې اشاره شوې ده، د ګلونو هغه پخوانی خبرې او سن هم زموږ د ټولنې لپاره دېرې نوې دي او داسې بسکاري چې زموږ ټولنې د ذهنیت او فکر له پلوه له بدہ مرغه په نژدې اتیا کالو کې د بسخو په برخه کې هېڅ پرمختګ نه دی کړي.

د پښتو په اوسيئو بنخينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستایلو وړ دی. هغه په ۲۷ ۱۹۳۱م. کال د پښتونخوا د کوهات په احمدی بانليه کې زېربېدلې ده. تر اتم ټولګي پوري یې زده کړي وکړي او نوري منظمې زده کړي ترې نيمګري پاتې شوې. وروسته یې په شخصي توګه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماستهړي پوري یې زده کړي وکړي. ډپره موده په خپل کلې کې د نجتونو په یوه بنوونځي کې بنوونکې ووه.

الف جانه خټک د وخت له سیاسي او ملي موضوع ګانو سره هم پوره بلده ده او خپله یې هم ونليه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنګ يا د پاچا خان له خدائي خدمتګار تحریک سره له نظری پلوه ملګري ووه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم یو کتاب لیکلې او په دغه کتاب کې ېږي د مېرمن الف جانې په اړه داسې لیکلې دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره له مینې او محبت خخه ډک دی. د پښتو د زيون حالی او بې علمي ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسماندې ګي، له علم نه د دوي بې خبرې ګني. د خپل پښتون قام ترقۍ یې د زړه له کومي اواز دی او دا یې لویه آرزو د چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقۍ یافته قامونو د ترقۍ هغه لوی معراج ته ورسی چې د نړۍ نور ترقۍ یافته قامونه ورته رسپدلي دي.

الف جانه خټک پښتون قام د غفلت له حوب خخه راويسنوي او د پرمختګ او ترقۍ په بهير کې د برابري برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دارنګ خرګندوي:

پښتونه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بیا په دنیا کې د پرپوتی پښتون نام پورته کړه
بیا په دنیا کې د قامونو انجمن جو پېږي
دي انجمن کې د ګمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقۍ د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معیار بیا د خپل قام پورته کړه

پرېوتي قام له ترقى بويه د برق په رفتار
 د هر سحر په مقابل کې خپل مابنام پورته کړه
 د یو خوکسو ترقى ته ترقى مه ګنه
 که ترقى غواړي د قام هر خاص و عام پورته کړه
 فخر افغان نه مې پیغام د ترقى راوري
 په دواړو لاسو دا پیغام په احترام پورته کړه
 د جهالت الزام په تا باندې په ځای لګېږي
 د خپل تعليم انتظام وکړه دا الزام پورته کړه
 د خپلې ژې ترقى دې چې هم هېره نه شي
 د انګرېزی په شان معیار د خپل کلام پورته کړه
 نرکه دماغ وي ستا د قام بنځې يې زړه وګنه
 که ترقى دې وي مقصد د دې مقام پورته کړه

په دغه نظم کې چې اوس يې تاسو لویئ، الف جانې خټک د خپلې ټولنې یوې ستري
 نيمګړتیا ته اشاره کړې ده.

دا مې مطلب نه دې چې ظلم د خپل پلار وبنایم	زپونه وريته د خپلو خویندو په انګار وبنایم
زړه مې دا غواړي چې راندہ سماج ته لار وبنایم	د رواجې پردي نقصونه تار په تار وبنایم
خدایه د ژې طاقت د زړه طاقت راکړې	
که په غلطه لاره څم ته هدایت راکړې	
صافې اویه تازه هوا ده د هر چا د پاره	نه چې یوازې پیدا کړي خدای دې ستا د پاره
دواړه خیزونه دې وپریا شاه و ګدا د پاره	تا پابندې پرې لګولې ده زما د پاره

ته در حمن په خزانو دومره بخیل ولې يې؟

مېخ اړوونکي له قرآن، تورات، انجيل ولې يې؟

لار شه په جيل کې ته د سپنسن د فاتلاتو هغه طوق هغه بېړي وګوره
کورکې د خپلې بشخې حال یو ګړي وګوره تنگ نغری، شلپدلي کت ماته پېړي وګوره

وايې ستا بشخې هم د قتل ارتکاب کړي دي

يادې خان خپل په مجرمانو کې حساب کړي دي

داسي پرده د زنانه زنانه پن زياتوي خوشې تعداد د تيار خورو په وطن زياتوي

ستا او زما په شان بیمار لونه زامن زياتوي ضعف د بدن زياتوي وېره د دبمن زياتوي

ن دیسکارو خلکو خای په مېخ د مزکې نشه

دي بجلې ګر ته ضرورت د اور بلکې نشه

ياد لره ستا یو وزر مات دی الوتلې نه شې پښه دې د ګوډه د ترقى په بام ختلې نه شې

قافلي لارې ورپسي ته رسبدلي نه شې شرم اخیستي يې په خای پاتې کېدلې نه شې

په سمه لاره کې ولار حیران پښمان ولې يې؟

ستاخپل عمل دی درته ور اندي، او س ګربان ولې يې؟

ته د مذهب په نوم په ما خومره ظلمونه کوي

خدای او رسول باندې د غیر اعتراضونه کوي دین د اسلام بدnamوي ټول رواجونه کوي

راشه چې زه درته د خپل دين حقیقت و بنایم

هسې د خولې خبرې نه حدیث آیت و بنایم

خلاص کړه قرآن او د قرآن سوره نور وګوره

سرسری مه ګوره په عقل په شعور وګوره پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وګوره

ستا په عمل کې له آیت نه تجاوز ولې دي؟

د خدای رسول پر خای داستا حکم نافذ ولې دي؟

د متن لندیز:

زموره په ادب کې د بسخو ونليه په پوره توګه د پام ور ده. په ولسي ادب کې که د بسخو ونليه له نارينه وو زياته نه وي، لبره هم نه ده. د دي په خنگ کې په لرغوني او اوستني ادب کې هم مورديو شمېر نوميالي ليكوالې او شاعرانې لرو. په اوستني پښتو ادب کې الف جانه خټک يوه تکره شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهات کې زېربدلې او د خپل وخت د ملي - اصلاحی حرکت (خدایي خدمتگار) ملګري ووه. په پښتنې ټولنه کې د بسخو د بې قدری او د زده کړو او تعليم له انساني او اسلامي حق خڅه د هغوي د منع کولو په اړه یې دغه شعر د زیات ارزښت او پاملنې ور دی. په دي شعر کې چې د (ترکیب بند) په بهه دی، الف جانه خټکه د هر اورېدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتنې ټولنې د نجونو او بسخو د ژوند هنداره نيسې او ورته وايې چې اوس نو ته انصاف وکړه او د دغه نارواوو، نادوو او ظلمونو خواب ووایه. موره ټولو ته د دي شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

خرگندونه

وبنایم: د ژې د اصولو په پام کې ساتلو سره یې اصلی بنې (وبنایم) لیکل کېږي، خودلته د الف جانې خټک په دي نظم کې د شعری اړتیاوو له مخې (وبنایم) راغلی دی.

فعاليتونه

۱- زده کوونکي دي د مېرمن الف جانې خټک د دغه نظم (ترکیب بند) یو یو بند په وار سره لولي او د بل کتاري یو یو تن زده کوونکي دي په وار سره د دغه بند په اړه دوه دقیقې خبرې کوي.

۲- ټول زده کوونکی دې پر بنسخو ډلو ووپشل شي، هره ډله دې له دغو موضوع گانو یوه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دې خبرې پرې وکړي. هره ډله دې خپل استازۍ وټاکۍ او بیا دې پر خپله موضوع ټولګیواله معلومات وړاندې کړي.

- په ټولنه کې د بنسخو ونډه
- په زده کړو کې د بنسخو او نارینه وو برابره ونډه
- خدایي خدمتگار حرکت
- په پښتنې ټولنه کې د بنسخو په اړه ناوړه دودونه کوم کوم دي؟
- الف جانه خټک خه ډول شاعره ده؟

۳- یو یو تن زده کوونکی دې د الف جانې خټک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه یو،
یو په داسې جمله کې وکاروی چې زموږ په ټولنه کې د بنسخو له ژوند سره اړه لري:
ترقې یافته، ظلم، رواج، پابندۍ، پنجره، هدیره، ونډه.

کورنی دنده

زده کوونکی دې د خپلو ستړګو د ليدلو حالاتو یا په خپل کلې - کور کې د اورپدو له
مخې پر نجونو او بنسخو د ظلمونو او نادودو یوه یوه کيسه ډوله لیکنه وکړي.

بنه سړۍ د چا په بدلو نظر نه کا
که خوک بد ورسره کاندې دی به بنه کا
په بارداره ونډه تل وربېري کانېي
ورته ګوره چې بارداره ونډه خه کا
په کينه په حسد هېڅ د چا ونډه شي
هر سړې چې حسد کاندې خان اویه کا
(خوشحال خان خټک)

کيسه او ژوند

— کومې کومې کيسې مو لوستي دي؟

— آيا کومه ولسي يا فولکلوري کيسه مو زده ده؟

— له کيسو سره مو ولې مينه ده؟

خامخا به مو خينې کيسې لوستي يا اورېدلې وي. بنائي په کورکې مو له نيا، نیکه
يا مور و پلار خخه کيسې اورېدلې وي. دکلي له کومې بودې بنځې يا بودا خخه به
مو هم کيسې اورېدلې وي. دغه راز تاسو په تپرو ټولګيوکې خينې کيسې لوستي او د
کيسو په اړه مو خينې معلومات ترلاسه کړي دي.

په دې لوست کې هم د کيسو په اړه خبرې لرو. دا چې کيسې له ژوند سره خه
اړه لري؟ يا دا چې کيسې خنګه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې
دي؟

د کیسپی او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کيسه ژوند دی او ژوند کيسه. د دې خبرې معنا دا ده چې کيسه د ژوند له پېښو سره ترلې ده او د ژوند د پېښو لړې په حقیقت کې د ژوند د کیسپی جريان او تسلسل دی. د دې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بيان او یاد ژوند د پېښوکت مټ لیکل، دانو کيسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو یو داسې پرله پسپی تسلسل دی چې د کيسو لپاره ترې پېښې چان او انتخابېري.
د ژوند د عادي جريان او کیسپی په اړه یو لیکوال وايي.

ژوند بنایي بې نظمه، بې ترتیبه او کله هم بنایي بې هدفه وي. پېښې په پاشلي ډول واقع کېږي. دا د ژوند په واقعيتونو پوري ترلې خبرې دي. که دغه شيان لکه هماګسي چې دي، تقليد شي، بنایي هېڅ ډول ټولنیز او هنري ارزښت ونه لري، خکه خو نه شو ويلاي چې کيسه د ژوند ټکي پر ټکي تقليد دي، بلکې کيسه باید د ژوند داسې تقليد وي چې د کيسه لیکونکي فکر او عاطفه ورسره ملګري شوي وي او یو بل ډول بدلون یې پیداکړي وي.
کيسه د ژوند یوه هنرمندانه طرحه ده. د کیسپی تاريخ دومره زور دي، لکه د ژوند تاريخ کيسه له انساني ژوند سره په یوه موازي کربنه کې روانه ده او همداسې به روانه وي. هلته چې انسان و، کيسه هم و، هلته چې ژوند و، کيسه هم و. ژوند په تشه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلا کې ژوند نه شي کولۍ او کیسپی هم په خلا کې نه شي ايجادېدلې.

لرغونې انسانان چې د طبیعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوبنتل یې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسبری پیداکړي. زیاتې هيلې او غوبنتې یې لرلې. غوبنتل یې چې والوخي، لري او ناپېژندل شوي سيمې او خمکې وګوري، د غرونو خوکو ته وختنلى شي او د سيندونو تل ته ځانونه ورسوي، خرنګه چې د دغو کارونو له سرتنه رسولو څخه بې وسه وو، خيال ته یې پناه ورلې. داسې افساني یې جورولې چې وکولۍ شي خپلې دغه ډول هيلې پکې تسکین کړي.

په لوړي سر کې افساني سختې خيالي او له عجایبو ډکې وي. بنایپریو او دیوانو ته یې پناه ورلې، خو انساناںو ورو ورو په کيسو کې په خپل فکري او ذهنې توان تکيه وکړه.

کیسه د افسانې، نکل، حکایت، داستان او په نورو نومونو هم یادېږي او اوس دغه نومونه هر یو د جلا مفاهیمو لرونکي دي. په کیسه، داستان او نکل کې که له یوې خوا د ژوند تصویر او انعکاس پروت دي، له بلې خوا د کیسو تاریخي سير ته پاملننه هم ډېره په زړه پوري ده. دا چې کیسو خنګه دوام کړي او خه بدلونونه پکې راغلي دي؟ یو لیکوال لیکي:

دنپري ډېر خېرونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشرې د وګرو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشرې خرک لګېدلی دي، هله د افسانې خرک هم لګېدلی دي. مور د ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاریخي دور څخه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و، ځکه خو مور ویلی شو چې له تاریخ څخه په مخکې دوره کې هم افسانې له ډولونو څخه په یو ډول وي، په دغه دوره کې به هم انساننو له ډولونو څخه په یو ډول د خپل خیال اظهار کاوه.

دنپري لرغونې ولسونه، تمدنونه او فرهنگونه د لرغونو کیسو جوړونکي، ويونکي او بیا لیکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې مور وکولی شو، لومړنۍ افسانې او کيسې پیدا کړو، ځکه چې د زمان پېړيلو د کیسو د تاریخ پر پابو هم ګردونه وراچولي دي. خیال بخاري په دې اړه وايې:

انسانې ژوند ډېر زور دي. د دې په مقابله کې د لیک لوست چل بنې آدم ډېر وروسته زده کړي دي. هسي خوکيسې له انساني ژوند سره سمې راروانې دي او په هر ملک او هر قام کې موجودې دي، ولې که یو خوک د کيسې لغون په ماضي کې کول غواړي، نو د یو خو زرو کلونو هغه خوا به بالکل تiarه ومومي او د تاریخ پانې به ورته بالکل سپینې بنکاره شي. هر کله چې کیسه د تاریخ رناته راوټي ده، په دې کې له زړو نه زور پادداشت د مصر، هند او یونان دي.

د مصر کيسې له میلاده مخکې نژدي ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کيسې زیاتره د جادو او ټوټکو په اړه دي. د یونان په پخوانیو کیسو کې د حکیم اسیپ (لقمان حکیم) کيسې

ڇپري مشهوري او لرغوني دي. د هند حماسي او رزمي پخوانى كيسپي هم د زييات شهرت لرونکي دي.

د كيسو په تاريخي بهير کي د زمانې په تېرپلوا سره د بيو او محتوا (موضوع) له مخې بېلاپل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له ودي سره د خلکو په فکري وده کي هم بدلون راغلي. ادبیاتو او ادبی روایتونو هم لازم بدلون موندلی دي. له همدي کبله هغه کيسپي او افسانې چې په ڇپرو لرغونو زمانو کي ويبل شوي او يا ليکل شوي دي، د نن له کيسو سره خرگند توپيرونه لري.

په پښتو ژبه کي کيسپي او افسانې ڇپرو لرغونو زمانو ته رسپوري. په پښتنې ټولنه کي په ګلیو، بانډو، کورونو، ڇپرو او حجره کي له کيسو سره د عام ولس مينه دا خرگندوي چې زموږ په ټولنه کي له کيسو سره مينه ڇپره پخوانى ده.

په دي اړه د تاريخي مطالعې په څې کي کله د افسانې، کيسپي او نکل يا داستان له بېلاپلوا اصطلاحاتو سره مخامنځ کېپرو او کله کله د یوې پر خاي بله اصطلاح هم کارول کېپري او آن چې د څېرځونکو ترمنځ هم پکې اختلاف ليدل کېپري. کله چې موره د افسانې نوم اخلو، نو باید دي تکي ته پام وکرو چې افسانې اوس یو خاص مفهوم پیداکري دي. په افسانه کي هر څه په خيالي پېښو او څېر او شيانو پوري تړل شوي دي. مهال پکې چندانې اهميت نه لري. له یو کال خخه تر زرو کالو پوري وخت پکې انتخابېپري. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنګ خوکاله هم دوام کوي. د افسانې د جنګ میدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېداي شي، کولي شي د وینو رو دونه و بهوي. خپل قهرمانان د نړۍ له یو سر خخه بل سر ته په یوه ګړي کي ورسوي.

افسانه یوازې د خيالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ خرخې، خونکل بيا داسې نه دي. نکل ته پښتو ولسي کيسپي يا پښتو ملي کيسپي هم وايو. د افسانو او داستان دواړو خانګرېنې لري. له افسانې سره یې توپير دا دي چې نکل تر ڇپره ځایه پوري د چاپېریال او ټولنې له مسایلوا سره اړخ لګوي او له داستان يا کيسپي سره یې توپير دا دي چې هغه د چاپېریال مسایل، قهرمانان او زمان يا مکان په یو خه مجرده بنه راوري.

د دې خبرې معنا دا ده چې نکل ولسي بنه لري، مورد ورته ولسي کيسې هم وايو او مجردي مو ئىكەنگىلىقى چې كله كله د زمان، مكان، قهرمان او كركتەر، ټولنى او چاپېرىال ترمنځ منطقى اريکې نه ليدل كېرى او يَا كمې ليدل كېرى.

داستان او کيسې سره ورته مفاهيم دي. دلتە ټولنه او ياكى كركتەرنە په هر اړخیزه توګه تshireح كېرى. داستان ليكونكى خپل اتلان له ټولنى خخه تاکي، په ټولنه کې ژوند پرې كوي او د ټولنى تودې سرې پرې گوري او هري لوپې ژوري ته چې مخامنځ كېرى، ديو عادي انسان په توګه ورسره لاس او پنجه نرموي، يا په ډېر لبره (او ممکنه) فوق العاده گى ورسره چلندا کوي.

کيسې د ټولنيز ژوند منعکسونكى او خرگندوونكى هنداري دي او مورد كولي شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټيز مسائل په کيسو کې ولتوو.

د متن لنډيز:

کيسه د ژوند له پېښو سره تړې ده او د ژوند پېښې په حقیقت کې لکه کيسه داسې ده. د کيسې تاریخ دومره زور دی، لکه: د ژوند تاریخ. کيسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره کربنه کې راروان دي، چېرته چې د ژوند خرک شته دي، کيسه هم شته. په پښتو ژې کې هم کيسې او افساني ډېرې لرغونې زمانې ته رسپېرى. له کيسو سره د پښتنو په کليو، بانلو، جونګرو، ډبوا او حجره کې مينه، د ډېرې پخوانۍ لپواليما خرگندونه کوي. افساني زياتره په خيالي پېښو، خيالي څېرو او خيالي خېزونو پورې تړې وي. نکل ته مورد پښتو ولسي کيسې يا ملي کيسې هم وايو. د خپلې ټولنى او چاپېرىال پېښې را اخلي، خو كله كله يې رنگ افسانوي کېرى. په داستان ياكى سه کې ټولنه او كركتەرنە په هر اړخیزه توګه تshireح كېرى، اتلان له ټولنى خخه تاکل كېرى. کيسې د ټولنيز ژوند منعکسونكى هنداري دي.

عاطفه: په ادبیاتو کې او په تېره بیا په کيسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عطوفت)) ((عاطفي بيان)) ((عاطفي چلنده)) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. موبد کولی شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معناکرو: مينه، محبت، احساس، مهرباني او نور... خرنګه چې دا په اروپوهنې پوري اړونده اصطلاح ده، نو له اروايي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندای شو:

عاطفه هغه روانی اغېز یا غبرګون دی چې له بهرنیو خیزونو، چارو او پېښو سره د مخامنځ ټکلوا په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي، لکه: محبت، شوق، کینه، قهر او نور...

له تاریخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې لیک یا خط نه و ایجاد شوي. په تاریخي خپنو کې د دغې دورې خپل، څکه ډېر اهمیت لري او ستونزمن کار دی چې لیکلې اسناد یې نشته. د لرغونپوهنې په خپنو کې د لرغونو دورو د نښو نبانو له مخې د بېلاښلو دورو او ځانګړیاوو خرگندونه کېږي.

خيال بخاري: اروابناد خيال بخاري د پښتو تکره ليکوال و د پېښور د پښتو اکيلهيمى له نومياليو خپرونکو خخه و د زينيو او ګرامري خپنو په برخه کې یې ډېر کار کړي او یو شمېر لرغونو او ادبی متنونو په اړه یې هم خپنې کړي دي.

- ۱- بپلابل زدهکوونکی دې له دې لوست خخه په گټه د کیسې او ژوند د اړیکې په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي.
- ۲- د دغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زدهکوونکی خبرې وکړي.
 - له کیسو سره د خلکو مینه څکه زیاته د چې
 - د پخوانیو او او سنیو کیسو یو خو توپیرونه
 - په کیسو کې (عاطفی بیان) خه ډول دی؟
- ۳- زدهکوونکی دې دغو پوښتنو ته څواب ووایي:
 - الف: آیا کیسه د ژوند تقليد دی؟ که نه، نو له ژوند سره یې خه اړیکه ده؟
 - ب: د کومو هپوادونو یا تمدنونو لرغونې کیسې دېږي مشهورې دی؟
 - ج: د افسانې، نکل او داستان یا کیسې توپیرونه کوم کوم دی؟
- ۴- په ټولګي کې دې دوه تنه زدهکوونکی په خپله خوبنې یوه یوه کیسه او یا حکایت په لنډیز سره واوروی چې یا یې چېرته لوستی یا یې له چا اورېدلې وي. یو یو تن زدهکوونکی دې د دغې کیسې د ټولنیز ارزښت یا له ژوند سره دې کیسې په اړه لنډې لنډې خرګندونې وکړي.

- هر زدهکوونکی دې یوه یوه کیسه له خپله خانه په کتابچه کې ولیکي. کیسه یې باید دغه شرایط ولري:
- ۱- کیسه باید له خپل خانه ولیکي.
 - ۲- د یوې داسې پېښې په اړه یا د یو داسې چا په اړه دې یې ولیکي چې د هغه په اړه بنه معلومات ولري.

- ۳- پېښه یا هغه شخص یا کرکەر د کىسە لىكىپى ازىزىت ولرى.
- ۴- كېدای شي دا پېښه يې خېلە لىدىلىپى وي، كە ھېخ داسې پېښه يې نە وە لىدىلىپى، بىا دې يې د داسې يو چا يا پېښې پە ارە ولېكى چې لە چا يې اورېدىلىپى وي، خوتاسو تە پكىپورە معلومات تىلاسە شوي وي.

يادونە:

كىسىپى بە پە پرلە پىپى توگە پە تۈلگىي كې اورول كېرىي او درې غورە كىسىپى بە ترىپى انتخابېرىي او دغە درې كىسىپى بە د بىنۇ كىيسو پە توگە د تۈلۈ لە خوا ستايىل كېرىي او بىا بە د لېپىپە دىوالىي جرىيده او يا چاپىي جرىيده او مجلە كې چاپېرىي.

تۇرته ئىمە سپىين تە ئىمە زېر تە ئىمە
د جانان د كۆر پوبىتنە تىرىپى كومە
ھرىي و ماتە در د خېلىپى لىلىپى بنايى
او س پە منئە لار كې ناست كرم ربىمە

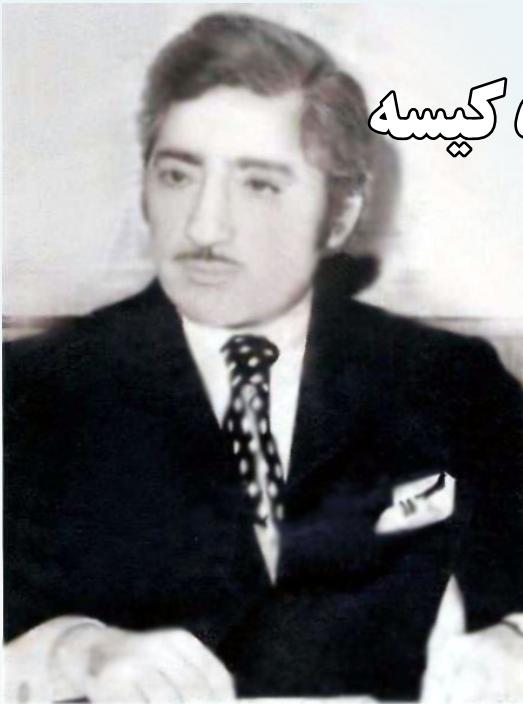
* * *

دا د ژونىد كېرىي وىرىپى او او بىدىپى لارې
چېپە هەرقىدمكې دېرىپى خەطىرىپى دى
خو چې مخامىخ دېت، مىنىپى منزىل وي
نولە تۈلۈ شېرىنىيونە خە وىرىپى دى
اجمل خېتك

شېقى

او پېنستو لنىپە كىسىكە

— د پېنستو د كومو ليكوالو لنىپە كىسىكە مو لوسىي دى ؟

— پە پېنستو ژىه مو د لنىپە كىسىو كوم كوم كتابونه لوسىي دى او يايىپە نومونە پېزنى ؟

د پېنستو د اوسنى يا معاصر ادب پە عمومي مطالعە كې تاسو د محمد موسى شفيق

نوم اور بىللى دى. شفيق د پېنستو كىسىكە لىكىپە پە لر كې هم د يادۇپى كار كىرى دى او د دې

پە خىنگ كې چى شاعرى يې كىرى دە، پە زەھ پورپە لنىپە كىسىكە يې هم ليكلىپى دى.

د تېرو ۋولگىي پە لوسىتونو كې مو د پېنستو لنىپە كىسىكە پر تارىخچە هم عمومي

معلومات ترلاسە كىرى دى. راخى چى پە دې لوسىت كې د خېل دغە پياورپى ليكوال

(محمد موسى شفيق) د لنىپە كىسىو پە اره بشپىر معلومات ترلاسە كىرو.

د دېرشمۇ ھجري شىمىي كلونو پە بەھير كې (د شلمى پېرى پە درېمە لسىزە كې) پە ھپواد كې خۇ داسې لىكوال راميدان تە شول چې د پىنتو لندىپى كىسىپە بىرخە كې يې يو خە اساسىي كارونە وکرل. پە دوى كې يو شمېرىپى دنرى لە داستانىي ادب سره زيات او يو خە يې تريو حىدە اشنا وو. دوى د پىنتو كىسە لىكىنىپە بىرخە كې نوي گامونە اوچت كرل.

محمد موسى شفيق پە همدغە دلە لىكوالو كې شمېرل كېرى. سره لە دې چې ھغە ھم يازياتىپى لندىپى كىسىپە ونە لىكلىپى او ييا يې موربە تە تولىپى لندىپى كىسىپە راونە رسېدىلىپى، خۇ ھغە چەپى ترىپە راپاتىپى شوي او نن زموربە لاس كېدى، د خېل وخت د چېل بىنۇ آثارو پە توگە بە تەل خېل ارزىست وساتى.

د شفيق د لندىو كىسو يوه ۋۆلگە د ((عقبريان)) پە نوم پە ١٣٤٦ھـ. شـ. كال پە كابل كې خېرە شوي دـ. پە دغە مجموعە كېپە دري ژىھە د ھغە يوه لندىه كىسە د ((عقبريان)) تر سرلىك لاندىپى او دغە نورى خلور پىنتو لندىپى كىسىپە خېرە شوي دـ: ((ھفتە كودك))، ((داكتىر صاحب))، ((د تىپى كاروان)) او ((بركت)) دغە تولىپى كىسىپە ھغە پە ١٣٣٨ او ١٣٣٩ھـ. شـ. كلونو كې لىكلىپى دـ.

دا ھغە وخت و چې زموربە لندىه كىسە د خېل يون پە چېل لومنىو پراونونو كې وـ. شفيق او د دغە وخت يو شمېر نورو لىكوالو د پىنتو لندىپى كىسىپە د بەھير يون تە نوپى ولوپى وركىپى. د شفيق دغە كىسىپە داسې وخت كې لىكلىپى شوي چې نومورپى پە مصر او بىا وروستە پە اميرىكا كې زدە كېرى ترسە كېرى. دنرىپى بېلاپلىپى بىرخې يې ولىدىپى. لە عربى او انگلېسيي اديباتو سره اشنا شو او دغە اشنايى بە ھم د ھغە د آثارو پە پىاپىتىا كې لاس لرلى ويـ. د محمد موسى شفيق د دغۇ لندىو كىسو د خانگەرتىياوو پە ارە بايد دغە تىكىپە نظر كې ولرو:

1_ د ھغە وخت د چېل پىنتو لىكوالو پە تناسب او پرتلە، د شفيق د كىسو نشر پە زرەپورپى او داستانىي دـ. د ھغە وخت د يو شمېر كىسو د (پە اصطلاح) دېر رسمي او مطبوعاتىي نشر اغېز پېرى نشته چې د ژىارپى شوي نشگومان دـ پېرى وشىـ.

۲_ طنز، د شفیق د لنیو کیسو یوه مهمه برخه ده. د طنز مالگه د هغه په ټولو کیسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالگه د هغه کیسو ته لا په زړه پوري بنه ورکړي ده.

د ((ډاکټر صاحب)) په نوم د هغه د کیسې څینو برخو ته په دې اړه پاملننه کوو: ((دی لا په همدي چورت کې و او د خپلې آينده وېږي اخیستي و چې ناخاپه ورنه د هوسي ترور پوبنتنه وکړه:

ـ ډاکټر صاحب! ستا معاینه خانه چېرته ده؟

او چې ډاکټر صاحب خان څواب ته جوړاوه، هغې تري بې واره پوبنتني وکړي:

ـ دورځې خو مریضان درته راخي؟ یعنې دورځې ګنه دې خومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکري يې؟

ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولی شول چې د هوسي د ترور له یوې وقفي نه استفاده وکړي او ووایي:

ـ صاحب ویښی زه د طب ډاکټر نه یم.

ـ ماته خو ټولو ویلي وو چې ته ډاکټريې!

ـ ډاکټر یم، مګر د طب نه.

ـ یعنې اشنایان دې درته هسې په ټوکو ډاکټر وايي؟

ـ نه زه د ډاکټري شهادت نامه لرم.

ـ نو خنګه ډاکټريې چې معاینه خانه دې نشته او د ډاکټري شهادتname لري؟

ـ زه د ادبیاتو ډاکټر یم.

ـ یعنې چې خوک په ادبیاتو باندې پوهېږي او زموږ د دې سندرغارې غوندې بنه بنه شعرونه بې ياد وي، یوازې د هغوي ډاکټري کوي او د بل چانه؟

ـ نه صاحب، زه په ادبیاتو کې د ډاکټري شهادت نامه لرم.

دلته هوسي مداخله وکړه او خپلې ترور ته يې د ادبیاتو د ډاکټري د امکان په اړه توضیحات ورکړل او ورته يې وویل: په نوره دنیا کې د نورو شیانو ډاکټران هم شته.

د هوسي ترور هماخسي په تعجب کې ووه، غتې جېکه يې خورلې ووه، مګر له ډاکټر نه
يې بیا هم پوښته وکړه:
_ بنه خو کاله سبق دي ویلى دي؟
_ تقریباً شل کاله.
_ خو کاله په یورب کې وي؟
_ انه کاله.
_ اوس دلته خه منصب لري؟
_ استاد یم.
_ استاد یعنې معلم يې؟
_ هو!

د هوسي ترور په یو داسې عصباتي حرکت له حلقي نه پاخېده چې پقول يې ګران کار
و(...))

داکيسه په همدي توګه دوام لري او د هغه وخت په بناري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي
ارزښتونو او ناوړه کرو ورو انځورګري پکې د خندا او ټوکو په بنه شوي ده. په حقیقت کې
د بناري ټولنې کمزوری او نیمگړتیاوي په ژوره توګه خود طنز او ټوکو ټکالو له مالګې سره
يوخای او په زړه پوري کوي.

۳_ په دغو لنډو کيسو کې د هغه وخت د افغانی ټولنې د ژوند د څینو حالاتو دقیقه
څېرنه شوې ده. پر ډېرو اړخونو یې انتقاد شوی دی او دغه برخې د ععظ او نصیحت یا وچ
اجتماعي انتقاد په توګه نه دي راغلي، د داستاني بياني اړخونو ته هم تر ډېره حده پاملننه
شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کيسه کې يې ديو شمېر افغانی روښانګر انو او تعلیم یافتله
وو (لوستوکسانو) پر ذهن د پرديتوب زیاته غلبه او اغېز ډېر سنه تصویر کړي دي:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه اوس زیات و کم درې میاشتې تېږي شوې
دي. چې په یورب کې ونو د خپلو وروستیو پنځو کلونو په استوګه کې ورته دا ضرورت ډېر
زیات محسوس شوی و چې باید د خپل هېواد له ثقافت شخه پوره خبر وي. ده هلتہ ولیدل

چې په خلکو دې خبرې چندان تاثیر نه کاوه چې ده به ورته د فرانسي د لوی انقلاب په باره کې خه ويلی شول، يا به یې ورته د يورپ د فلاسفه وو نومونه صحيح تلفظ کولي شول او د هغوي په اړه به یې ورته صحيح معلومات ورکولي شول. دا خبرې هغوي ته له د خخه بنې يادې وي. هغوي غوبنتل چې د ده د وطن د تاريخ، جغرافيې، حقوقو، د فکر طرز او د ژوندانه د فلسفې په اړه، د خپلو معلوماتو خزانه زیاته کري. هغوي د لامارتين له قصیدو خخه پوره خبر وو، مګر د جامي او خوشحال خان په اړه یې دومره خه نه وو اورېدلې چې تندله یې پې ماته شي.

هلته ډاکټر صاحب (د هغه وخت شاگرد) په دې پښېمانه شو چې ولې یې د پښتو او دينياتو معلم صاحبانو ته هغومره غور نه و اينې چې د غرب د فلسفې بنوونکي مستير او پروفيسور ته یې اينسود. د ډاکټر صاحب بنه په ياد دي، یوه ورڅي له خپلو همزولو او ملګرو سره په پوهنځي کې خبرې کولي او خبره په وارداتو او صادراتو راغله. ده د انګلستان صادرات او واردات چُست وښودل، مګر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو کې مانده او پخ راغي او چې بحث په بnarونو شو، نو د يورپ مشهور بندرونه او بnarونه یې په یوه سا حساب کړل، مګر د خپل ملک ورته فقط یو خو مشهور مشهور معلوم وو او نوريې خه ونشوویلی. د دې نيمګړتیاوو د پوره کولو لپاره ډاکټر صاحب د يورپ په کتابخانو کې د خپل وطن په باب مطالعه وکړه او ګویا د لاس غوړي یې په خوله ايله کوله...)

دا زموږ د یو شمېر روښانګړو او تعليم کړو څوانانو د ژوند او فکر هغه موضوع ده چې بنایي په هغه وخت کې به ورته له شفیق پرته ډېر لړکسان متوجه وو.

۴_ کوم بل ټکي چې د شفیق په کيسو کې خپل خان بنکاره کوي، هغه د کيسو توصيفي اړخ دي. هغه د خپلو کيسو خېږي (کرکټرونې)، پښې، فضا او چاپېریال په ډېره بنه توګه توصيفوي. د توصيف له پلوه دغه کيسې خاص ارزښت لري.

ديوې نمونې لپاره ((د تمې کاروان)) په نوم د کيسې یوې برخې ته پام را اړوو: ((ديوې وړې کوتني نمر خانه کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی چې تقریباً د کوتې

دریمه برخه بې نیولې ده. نمر پربواته او قطبي خواووه ته بې د دیواله پوري يو خوداسې سرې چوکى پرتې دی چې د خرمونې پوبن او د نرو لرگو بازوگان لري. د چوکى د ناستې ئای بوت راوتلى او د اوسپې د سیخونو نېبې د خرمون لاندې اوچته بنكاره كېري.

د مېز پر سر باندې د بانجاني ورپو يوه شابلە توتە غورپىلې او د هېزې د پاسه يو دیوات، يو قلم، يو جاذب، يو تېلفون او يوه جنتري پرته ده. د ميز شاتە په يوه پراخه بازوداره چوکى باندې يو زور سرې ناست دی چې يوه عمودي شان خندا بې په ببرو شونپو باندې لکه د کانې د كربنې بنكىل ده. د سرې پر سر توره پېگرى د چې د يوپى تورې بحملې خولى نه بنويه تاوه شوې او د تندى د منځ په برابرې د گلاپ د يو دوه ورخنى غورپىلې گل هومره شمله پريسبې ده. د زاره سرې په غاره باندې يو سپين کميس دی چې خيرنې ژى بې د گونجي گونجي ورمېر په غاره له ورایه بنكارى ...)

داسې انھوريز نثر د اروابناد محمد موسى شفيق د لنډو كيسو نثر ته ئانگپى بنكلا ورکوي.

۵_ د شفيق د كيسو بله ئانگرنه دا ده چې د كيسو د اتلاتو او كركتەرونو د روانى حالاتو شرگندولو ته بې هم بنه پاملنە كې ده. دې خبرې او پاملنې د هغه كيسې هم زوري كې دى او هم بې د لوستلو په وخت كې لوستونكى د كركتەر او خېرو له دننە حالاتو (روانى حالاتو) سره دلچسپى پيدا كوي.

د شفيق كيسې او د هغه د كيسو موضوعات زمور د لنډې كيسې د تاريخي بهير يوه چېرە په زړه پوري برخه ده. شفيق د پښتو لنډې كيسې له مخکښو ليکوالو خخه دى. هغه نه يوازې داسې ليکوال دی چې زمور د كيسه ليکنې د تاريخ په لومړنيو کسانو كې رائى، بلکې يو داسې ليكونكى دی چې پښتو كيسه بې پر خپل خواوه نثر او پاخه قلم خلولي او بنكلي كې د هم ده.

د متن لنایز:

محمد موسی شفیق د پښتو لنډي کيسې يوه مخکنېه خېره ده. د (عبدربان) په نوم د لنډو کيسو يوه ټولګه يې خېره شوې ده. په دغه داستاني ټولګه کې راغلې کيسې د کيسه لیکنې د هنري معیارونو له مخې په تول پوره کيسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کيسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني څولی کې رانغارې. د موسی شفیق د لنډو کيسو په څانګړتیاوه کې دغو څانګړنو ته تم کېدای شو:
۱- په زړه پوري داستاني نشر. ۲- د طنز او خندا په بنې د ژورو موضوع ګانو څایول.
۳- د افغانی ټولنې د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ۴- کيسې يې دقیق داستاني تصویرونه جوروي. ۵- د کيسو د اتلانو او کرکټرونو د روانی حالاتو خرګندونه.

محمد موسی شفیق: د افغانستان نومیالی عالم، لیکوال، سیاستوال، سیاستپوه او شاعر و. د ننګرहار د کامې اصلی او سپدونکۍ و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږيدلې دی. له لوړنیو او ثانوی زده کړو وروسته يې په شرعیاتو، حقوقو او سیاسي علومو کې په مصر او امریکا کې د ماسټری تر درجې لورې زده کړي وکړي. په بېلاړلولو لورو خوکیو يې کار وکړ او د معین، سفیر، وزیر او صدر اعظم دندې يې ترسه کړي. د ۱۳۵۷ هـ. ش. کال د ثور په کودتا کې شهید کړاي شو.

دغه آثار يې چاپ شوي دي:

- ۱- پیغام (د شعرونو ټولګه).
- ۲- عبدربان (د لنډو کيسو ټولګه).
- ۳- د ننګرہار شاعران.

جامی: په افغانستان کې د دري ژې د کلاسيکو ادبیاتو نوميالي خپره ده. بشپړ نوم ېې نورالدين عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږيدلی او د ژوند دوران ېې له (۸۱۷ خخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پوري دی. په آثارو کې ېې د شعرونو پر ديوان سربېره بهارستان زيات شهرت لري.

رواني حالات: په کيسه لیکنه کې د کرکټر د روانی اړخ راسپړنه ده. په یو خاص موقعیت او چاپېریال کې د یو کرکټر د ځانګړي روانی او روحياتي حالت خرګندونه په ادبی - داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

- ۱- هر زدهکوونکي دې د دې لوست یو یو پرآگراف په لور غړولولي.
- ۲- زدهکوونکي دې دغو پونتنو ته څواب ووایي:

 - په پښتو لنډه کيسه کې محمد موسى شفیق د کوم دریغ او مقام لرونکی دی؟
 - په عبقریان نومي کتاب کې د شفیق خومره کيسې راغلي دی؟
 - له محمد موسى شفیق پرته مو د کومو لیکوالو لنډې کيسې لوستي دی؟ د لیکوال نوم او د کيسونومونه ېې واخلی.

- ۳- یو یو زدهکوونکي دې د شفیق د لنډو کيسو یوه یوه ځانګړنې تشریح کړي، پنځه تنه زدهکوونکي به پنځه ځانګړنې ووایي، که کومه برخه ترې پاتې شوې وه، بل زدهکوونکي به نوبت اخلي او پاتې برخه به ېې ووایي.

٤_ محمد موسی شفیق د دې په خنگ کې چې نومیالی شاعر او لیکوال و، دغه لورې دندې یې هم ترسره کړي: (سم څواب په نښه کړئ):

الف: د افغانستان سفير، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.

ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.

ج: صدر اعظم، سفير او بیا د مالیې وزیر و.

٥_ موسی شفیق د دغو کتابونو لیکوال دی: (یو څواب سم دی، هغه په نښه کړئ):

الف: منتخب نشوونه، عقریان، د ننګرهار شاعران.

ب: پیغام، عقریان، د ننګرهار شاعران.

ج: راز، ادبی بحثونه، عقریان.

د: د ننګرهار شاعران، عقریان، د زړه خواه، شرنګ.

٦_ ګرامري برخه:

جمله خه ته وايي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعې او ټولګې ته وايي او د الفاظو او کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم خرګندي. جمله دوه برخې لري: مبتدا او خبر.

الف: په دې جملو کې مبتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنۍ:

• د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.

• طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.

• د یوې وړې کوتې نمر خاته کونج کې یو اورد او پلن مېز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبې جملې سره بېلې کړئ:

• د زاره سپې په غاره باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاره له ورایه بنکاري.

- شفیق د پنټو کیسپی له مخکښو لیکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای بوت راوتلی او د اوسبې د سیخونو نښې تر خرمنو لاندې اوچته بشکاري.

کورني دنده

دغه ټول لوست یو څل بیا ولولی او د محمد موسی شفیق او د هغه د کیسو په هکله یوه
مقاله ولیکې چې له یوه مخه کمه نه وي.

د موسى شفیق دوه څلوریزې:

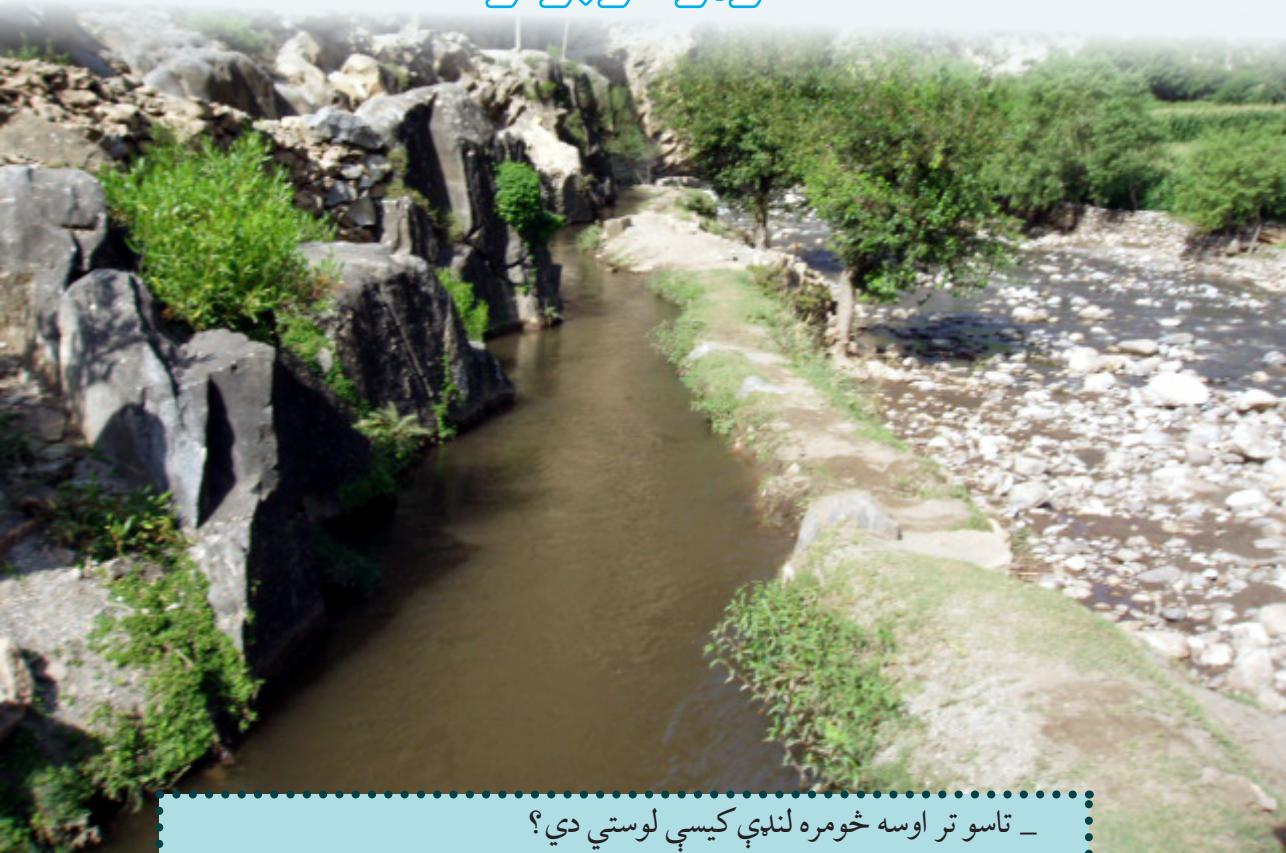
پاکې کړئ لارې د خپل قوم خادمانو لره
د وفا لاس ورکړئ د صدق خاوندانو لره
د نوي عصر نیرنګونو بل افسون راوړی
سترګې په برید پرانیستې بنایی افغانانو لره

✿ ✿ ✿

که دا یو چې په همدي شانې او سېبرو
نو په مړو او معدهمو به شمېږرو
راخئه هلئ چې لاسونه سره ورکړو
ګوندي دا سیلاپ چې راغۍ لاهو کېرو

ک دنی اوپو ون

- تاسو تر او سه خومره لنډي کيسې لوستي دي؟
- د پښتو د لنډو کيسو کوم کوم لیکوال او د کيسو کومې کومې ټولکې پېژني؟
- د لنډو کيسو کوم بهرنې لیکوال هم پېژني؟
- په دي لوست کې تاسو ته دا سې يوه ليکنه وړاندې کوو چې د اوپو د ارمان او په حقیقت کې د ژوند د ارمانونو يوه هنداره ده. دغه کيسه د هندوستان نامتو کيسه ليکونکي کرشن چندر ليکلې او قلندر مومند لنډه او پښتو کړې ده. لا نوره لنډه بنې پې او س ولولي.

زمور له کلی نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خاته طرف غرونه خو بالکل سور اړ دي او پکې د مالګې درنګ دي. لویديز طرف ته د غرونو پرمخ د کیکر او پلوڅې ونې دي. د دې غرونو کانې تک تور دي، خو د دې تورو کانوو ترمنځه د خوبو او بو دوه بنکلې چینې دي او د دې دواړو غرونو ترمنځه زمور کلی دي.

زمور د کلی او به ډېږي کمې دي. زه چې په بنه بد پوه شوي یم، نو اسمان مې تل له گرمی نه لوغرن ليدلى دي. زمور د کلی د کورونو او خواوشا د ځمکې رنګ بالکل خر دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره ټېږي، د هغې رنګ هم خر نه چې لا تور بخن دي. همدغه شان رنګ زمور د کلی د مزدورانو، دهقانانو او د هغوى د جامو دي. له وړوکتوب نه زما یادداشت هلهو له او بو نه شروع ټېږي. د او بو درد، د او بو موسکا، د او بو موندل، د او بو ورکېدل، غرض دا چې زما سينه د او بو د فراق له تمھيد او د وصال له تاثير نه ډکه ده.

زمما بنه یادېږي چې زه وړوکى وم، نو ادي سره به له کلی نه بنکته خور ته کوزېدم. ادي به مې چې نمری ووينڅل، نو ما به د چولو لپاره د خور پر غاره غورول. په خور کې لېږي او به وي، مرې مرې او به ېې وي، سپینې سپینې ورو ورو روانې وي، بس لکه زمور د ګاونلي پاينده خان لور، بانو. د دواړو موسکا خوره خوبه وه او د خوبو په قدر خو هم هغه پوهېږي چې د مالګې درنګ کې نوکري کوي.

زمما یاد دي چې دا خور به د کال شپږ میاشتې وچ و، چې د چیتر میاشت به په تېرېلوا شوه، نو خور به په وچېدو لاس پوري کړ او چې وساك به وتو، نو بس بالکل وچ شوي به او بيا به د ده په تل کې یا تش شنه کانې پاتې شول یا نرمه نرمه خټه. چې سړې به پرې ګرڅېدونو داسي به معلومېده لکه چې د وربېسمو په غالېچو قدم بردي. یو خو ورځې پس به د خور دا خټه هم وچه شوه او په مخ به ېې تش د درزونو او ګونځويو جال شان پاتې شو. ما ته بنه یاد دي چې ما په وړومبې حل د دې خور وچوبي ليدلى و، نو په هغه شپه مې له غمه سترګه نه وه پته کړي. ادي مې راته ډېږي کيسۍ وویلې، خو د ادي په غږ کې ماته ټوله شپه د خور په کانوو د او بو ورو ورو بنوېدل، د کانوو منځ کې تېرېدل او په خنګ تېرېدل وړاندې

وراندي کېدل، لکه چې کله بنه بانو له غوسې نه دکو خې د گوت پير نه په تېزى تاوه شوه، اوس دا اویه وچې وي. ماته چې دا خبرې رایادې شوې نو ادې نه مې پوبنته وکړه:

— ادي! دا زموږ خور چېرته لار؟

— څمکه کې ننټو بچې!

— ولې څمکه کې ننټو؟

— د لمد وپري.

— ادي دا خور له نمر نه ولې يېږدي؟ ها، لمد خو ډېر بنه وي کنه!

— لمريونه دې، بنه بچې! لمرونه دوه دې، یو د ژمي لمروي، بل د اوپي لمد. د ژمي لمد ډېر بنه او مهربانه وي او د اوپي لمد ډېر تېز او غوسه ناک وي، بچې. دا دواړه وار په وار زموږ کلې ته رائحي. د ژمي له لمد نه زموږ خور ډېر خوشحاله وي، خو چې د اوپي ظالم لمد راشي، نو زموږ له خور نه ورو ورو جامې وکښل شروع کړي...

ما له ادي نه بله پوبنته وکړه:

— ادي! دا درنګ اویه ولې تروې دي؟

— بچې دا لا بله کيسه ده.

— نو ووایه کنه ماته.

— نه بچې اوس ويده شه، ناوخته دې.

— نه نه، ماته ووایه کنه ژارم.

— بنه بنه نیکه! وايم یې درته، خو چغې مه ووه.

— بنه

— بنه نو، دا درنګ دې کنه، دا په پخوا زمانه کې بناپېرى وه او دغه د خوربو اویو د چینو غر اول دیو و، دا بناپېرى د دې دیو بنځه وه.

— نو بیا!

— نو بیا یو خل د دیوانو جنګ شو او د دې بنځې خاوند هم پکې لار برتی شو او بنځه

ترې پاتې شوه، ده ورته ويلی وو چې تر خو زه نه يم راغلى، ته کور ناسته او سه چېرته خه راچه مه. دې بنجې دېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند يې رانغى. آخر يوه ورخ يو سپين ديو راغى او په دې مين شو. سپين ديو ورته دېر دروغ مرؤاغ وویل چې ستا خاوند د دیوانو جنگ کې مړ شوي دى، نو هغې ورسه واده ومانه... بيا يوه ورخ هغه بودا ديو راغى او چې دوى دواړه يې ولیدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه يې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغۇ دواړو غرۇنو ته ازار شوي دى او دا دواړه شنه کاني شوي دى. د هغه مخامنځ غر او بهه خکه خوبې وي چې هغه خپلې بنجې سره د ربنتيانو مينه کوله او د دې بل غر دا او بهه خکه تروې دی چې دا د هغې بنجې اوښکې دی چې هر وخت ژاري او چې دا اوښکې وچې شي نو مالګه ترې جوره شي.

کيسى ختمه شوه او زه ويله شوم، ما به په خوب کې هغه درنگ ليده چې پلار مې پکې مزدورې کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته ډودۍ ورلله، نو پلار به مې د مالګين تالاو پر غاره ناست اکثر دا ويل:

- یره! دلته گوره خومره او به دی، خو بيا هم چرته او به نشته. زړه مې وايي چې چرته د خوبو او بيو تالاو ولټوم او پکې بنې غوښې ووهم چې دا ټوله مالګه مې له وجود نه لري شي.

- او به... او به!!

خلکو او بيو پسې فرياد کاوه، خو او به نه وي او که وي هم نويابه په پوري غاره غر کې وي او يابه خور کې، خو دا خور هم شپر مياشتې وچ او بيا يوه ورخ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلميتوب واقعه ده. زمور له کلي نه دېر لري هغه د زرگونو جريبو جاګير خاوند اکبر علي زمور د کليوالو د خوبنې خلاف د خور مخه بدله کړه، خپل پتني يې پرې خرڅوب کړل او زمور او د خواوشانور کلي يې تندې ته پربېسوندل. د کلي خلک داسې او تر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خور مړ شو او د هغه او به هم او مور تریته شو. زما بنه په ياد دی چې د کلي خلکو سرکار کې په اکبر علي عريضې وکړې،

خو اکبر علی د هغه ئای تر پولو لوی خان و. د مالگی تیکه هم د هغه وه، نو نتیجه يې دا
شوه چې د کلو خلکو خور خورایا نه کرو، خود مالگی مزدوری يې بایلودې.
زه چې وړوکۍ و م نو په دغه مخامنځ غره کې ایکي يوه چينه وه، خولو چې لوی شوم،
دغلته يوه بله چينه هم و خوتکېده. دا هم يوه په زړه پوري کيسه لري چې زما پلار د کلي د
خلکو په تینګار د چینې په لټون پسې ووت او چې کله يې بله چينه پیدا کړه نو د خلکو د
ګډاګانو او سندرو یو سور جوړ شو.

زه هم په درنګ کې مزدور شوم، مابنام به ستپی ستومانه کور ته راغلم، وده به شوم
او چې لمړ به خړیکه وهله نو زه به په درنګ ورننوټي و. له خو شپو راسې مې بانو نه وه
لیدلې. يوه ورڅه مابنام چې له کار نه راتلم، نو بانو مې په لاره ولیده. راته يې وویل:
— نن راشه بنه، کار مې دی درسره.

— زه ډېر ستپی یم نشم درتلی.

— نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه بنه.

او چې زه له پیشتمي نه مخکې چینې ته ورسپدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه
هم چوپ وم، خو ما زړه تینګ نه کړای شو.

— خه چل دی آخر، وايه کنه!

— زه درنه روانه یم!

— زما زړه درز پړپوتو. ما ویل که چينه وچه شوه، زما مری خپه شوې وه. ما په سخته
وویل:

— چرته؟

— زما واده دی.

زه بې اختياره شوم:

— ستا واده؟

— هو! ما د تره زوي ته ودوي. هغه له کalam نه راغلی دی. کوهاتپ کې دی، صوبه دار

دى. هغى دا تولې خبى په يوه سا وکرپى. زه غوسه شوم. هغه چوب شوه. زه سوچونو په سر واخىستم. بانو بىا ووبل:

– دا رىتىيا دى چې وايى چې كوهابت کې ڈېرى تېرى او به دى. خو خو چىنې دى پكې.
بىمې دى پكې، چې كله دې زره غوارپى، تاوې كرە او منگى ڈك كرە، هە...
د هغى اواز لە خوشحالى نە رىپدە. زه ورته ورنزدى شوم. سترگو تە مې يې وكتل. د هغى
په سترگو كې زما لە مينې نە انكار نە و، دا و چې پكې د اوپۇ اقرار و، ما داسې محسوسە
كرە چې مىنه يوازىي صداقت، اخلاص او جذبه نە غوارپى، لېرى لېرى او به ھم غوارپى. مور
دواپە چوب وو. بانو منگى ڈكولو، منگى يې ڈك كرە او لارە.

پە كومە شپە چې د بانو وادە و، نۇ ما خوب ولید چې زمۇر خوب بىا ڈك ڈك راغلى دى.
د مالگې غر كې ھم د خورۇ اوپۇ چىنې راخۇتكېدىلى دى او زمۇر دكلى پە منئۇ منئۇ كې
يوه لويه ونه دە. دا ونه تولە لە رۇپۇ اوپۇ نە جورە دە. د ونى جرپى، بناخونە، گلۇنە، مېۋە او
پانې تۈپى د اوپۇ دى او لە دې بناخونو او پانو نە د اوپۇ يالىپى روانى دى او پە دې اوپۇ دكلى
خەمكې خروب شوي دى. خلک، لگىا دى، كروندى كرى، بىئەنلىقى نەزەرە ئەنەنلىقى. ماشومان
د گلۇنۇ امیلو نە پە لاس لە ونى نە گرچاپىر گلېپىرى. بانو پاكې جامې اغۇستى او ما تە وايى:
– اوس خو زمۇر دكلى كې د رۇپۇ اوپۇ ونه راتپوكېدىلى دە كنە، اوس خو درنە زە ھېچرتە نە
ئىم. خومە بىنە خوب و، خو چې ما مې پلاز تە ووايى، نۇ هغە رائە ووبل:

– بل چا تە خو دې نە دى وىلى؟

– نە بابا دا خو خوب دى، تاسې ولې وېرپېرى!

– خوب دى، خو عجىبە خوب دى!

– نە بابا! ما خو چې خوب كې كومە ونە لىدلې وە، هغە خو سرە نە وە، د هغى رنگ خو
لكە د اوپۇ پە شان و، خو دا دە چې پكې د مېۋى پە خاي دگلابۇ سرى كوزې غوندى
بنكارپى چې لە هغى نە او به بەپدى.

– ھەر خە چې دى، خو دا ڈېر خراب خوب دى، كە پوليس واورپەدو، نۇ تابە ھم داسې

بوخی لکه چې هغه مزدوران پې بوتلي وو.
زما بنه ياد دي چې د پلار له وېري ما خو ورځي دا خوب چاته ونه وايه. ما چې د درنګ
مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هفوی وختنل:

_ دا خوب، خودله ډپرو کسانو ليدلى دي! دا خوب به رښتیا کېږي که خدای کول! ما
خو وړومبی د دوی په خبرو یقین نه کولو خو اوس په دې پوه شوي یم چې زموږ دا خوب
به خامخا رښتیا کېږي. یوه ورڅ به د اویو دا ونه زموږ په کلې کې زرغونېږي، تشن جامونه به
پکېږي، خیرن نمری به وينڅل کېږي، جل وهلي زرونه به تازه کېږي او ټولې شارې څمکې
به ودانېږي.

فعاليتونه

- ۱_ د کيسې یوه یوه برخه دي زده کوونکي یو خل بیا په وار سره ولولي.
- ۲_ په کيسه کې د غه پنځه لغتونه دي یو یو زده کوونکي معنا کړي؟ بیا دي نور زده کوونکي
له کيسې خخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو ټولګیوالو دي یې معنا ویښتی.
لاغړن، باجره، جرړې، نمری، خور
- ۳_ زده کوونکي دي په دریو برخو ووېشل شي، یوه برخه دي د د کيسې نومونه له
خانه سره په کتابچو کې وليکي، دویمه ډله صفتونه او دريمه فعلونه. بیا دي ټول خپل لستونه
ټولګیوالو ته ولولي.
- ۴_ یو تن زده کوونکي دي په خپله خوبنې او یو زده کوونکي دي د بنوونکي په خوبنې د
دي کيسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توګه خپلو ټولګیوالو ته خرگند کړي.

هر زده کونکی دی د خپل کلی یا خپل بشار اووند یوه په زره پوري پېښه د لنډي کيسې
په توګه ولیکي. د مخونو شمېر دی له دوو مخونو خخه نیولي تر خلورو مخونو پوري وي.

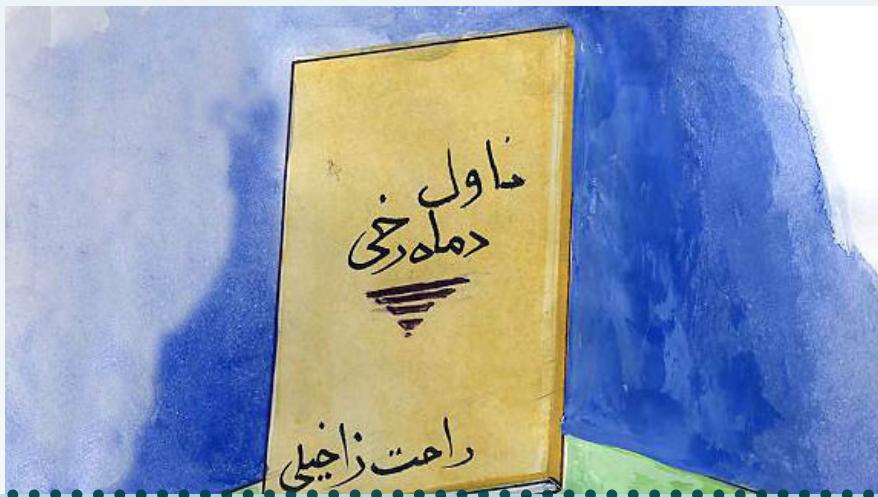
شپېلى

د غره په ذهن کې خوره شوه شپېلى
په سرو ممانو مېلمنه شوه شپېلى
دا د کېږدي پلو خو واروئ لبر
تللي کوچۍ وه راستنه شوه شپېلى
وري زلمي شول، اوښې پېغله شولې
لكه خبرې په غرونو شنه شوه شپېلى
ستورو جامې د اټن واغوستلي
د هسک د دبنتو ترانه شوه شپېلى
((اسحاق ننگیال))

طامع هميشه وي په انتظار کې
آب يې د مخ ئې په هر ديار کې
گنج چې د صبر پير محمد بياموند
توانګر باله شي په دا ديار کې
((پير محمد کاکړ))

په پښتو کې ناول لیکنه

— تاسو تر او سه کوم ناولونه لوستي دي؟

— کوم ناول مو دېر خوبن شوي او ولې؟

— د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډي خبرې وکړو.
ناول انګليسي کلمه ده او ویل کېږي چې له ایتالیایي (نوویلا) خخنه اخیستل شوې چې د (نوی
یا کوچني) په معنا دی، خو په نورو اروپا يې ژوکې د ناول پر څای د رومان اصطلاح کاروله
کېږي. موږ دله د (ناول) او (رومأن) دواړه اصطلاح ګانې د واحد داستاني اثر لپاره کاروو. ناول
يا رومان په حقیقت کې یو نسبتاً او برد داستاني روایت دی. په دغه روایت کې شخصیتونه (ريا
شخصیت) د پښتو په یوه پرله پسې لړي کې انځورېږي. د رومان د اوږدوالي او حجم په اړه
بېلاړل نظرونه ورکړل شوي دي. له دېرش خخنه تر خلوېښت او پنځوس زره کلمو پوريې پې
ورته کم حد تاکلی او تر دي هر خومره زیتابدلي شي. هر ناول او رومان د ژوند د پښتو روایت
دي او په هغو کې کرکټروننه، د پښتو کړکېچ، صحنه، اړیکې او نور شامل دي. د خپرونکو په
نظر: ناول هغه خلاق منثور روایت دی چې په لازمه توګه د پښتو تسلسل ته پاملننه کوي. په
ناول کې یو شمېر شخصیتونه (کرکټروننه) په څانګړو صحنو او پښتو کې ګلیون لري. که لنډه
کيسه یوازې یو ساز ته ورته وي (د ساز یوې آلي ته)، نو ناول او رومان یوه سمفونۍ يا ارکسترا
او د سازونو یوه ټولګه ده.

ناول لومړی زموږ ادبیاتو ته د ژیارې په بنه راغلی دي. مخکې تر دي چې په پښتو ژیه ناول ولیکل شي، له اردو ژې خخه پښتو ته ځینې ناولونه راوړیارپل شول.
په دي لپکې دوه لومړني ژیارپل شوي ناولونه د یادولو وړ دي: نقش نګین يا ((مراة العروس)) او ((توبية النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نومیالی لیکوال او شاعر ډپتی نذیر احمد خان په قلم لیکل شوي دي. مرآة العروس د ((نقش نګین)) په نامه د اروابناد میا حسیب ګل کاکاخپل له خوا او توبية النصوح د اروابناد میا محمد یوسف کاکاخیل له خوا په پښتو ژیارپل شوي دي.

ډپتی نذیر احمد خان د هند د نیمې وچې له مخکښو ادبی شخصیتونو خخه ګټل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولیز انتقاد روح ډېر پیاوړی دی او د اردو ژې لومړني ناول لیکونکي ګټل کېږي.

د ډپتی نذیر احمد خان دغه یاد شوي ناولونه په پښتو ژیه لومړني ژیارپل شوي ناولونه دي. نقش نګین له ۱۸۷۷م. کال خخه مخکې له اردو خخه په پښتو ژیارپل شوي، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پښورکې چاپ او خپور شوي دي، خو توبية النصوح په ۱۹۰۴م. کال کې په پښتو ژیارپل شوي او پر همدغه کال چاپ شوي دي.

په پښتو ژیه لومړني لیکل شوي ناول د پیاوړی لیکوال سید راحت زاخیلي په قلم د ((نتیجه عشق)) یا ((ناول د ماہ رخې)) په نوم کښل شوي او په ۱۹۱۰م. کال کې په پښور کې چاپ شوي دي.

له دغه لومړني ناول خخه وروسته تر ډېر و کلونو پوري په کوزه پښتونخواکې د کوم ناول د لیکلو پته نشه. بیا نو په بېلاپلې وختونو کې دغه ناولونه ولیکل شول:

— په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد ادریس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.
— په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف درانی لیکلی ناول د ((زرکې ستړګې)) په نوم خپور شو.

— په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شینواری ((نوې چې)) نومې ناول چاپ شو.
له دغو خو لومړنيو ناولونو سره سم او ترې راوروسته دغه نور پښتو ناولونه هم چاپ

شوي دي:

- د رشید علي دهقان: ((د سرو تعويذ))
- د محمد ابراهيم شبنم (خوابې او نبورو)
- د سيد رسول رسا دغه پنځه ناولونه: مفرور، شمۍ، خودکشي، مامونی او میخانه.
- د ډاکټر شير زمان غمن طایزې دغه پنځه ناولونه: ګل خان، امانت، رحمان کورونه، غونډي او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخوا کې تر دي وروسته هم دغه لړي راروانه ده او اوس یو زیات شمېر ناولونه ليکل شوي او خچاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړي له ژيارې خڅه پیل شوي ده. هغه لوړنې ناول چې په افغانستان کې په پښتو ژبه ژبارل شوي دي، د فرانسي د نوميالي ليکوال ويكتور هوګو (بيوزلان) نومې ناول دي. دغه ناول د استاد عبدالحې حبېي په قلم ژبارل شوي او په ۱۳۱۰هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جريدي په پابو کې په پرله پسې توګه خپور شوي دي.

دلته په پښتو ژبه لوړنې ليکل شوي ناول د برهان الدين کشكکي په قلم ليکل شوي او په ۱۳۱۷هـ. ش. کال کې خپور شوي دي. سره له دي چې د دي ناول پر خنډه ليکل شوي چې اصلي موضوع يا سوژه يې له بهرنېو مطبوعاتو خڅه اخیستې ده، خو خپله د ليکوال په قلم ليکل شوي او ژياره نه ده. د نوموري ليکوال یو بل ژبارل ناول په همداغه وخت کې خپور شو چې ((په پته د پتو پلتې)) نومېږي، دا یو په زړه پوري پوليسي ناول دي.

تر دي وروسته په افغانستان کې د ډېرو ليکوالو ناولونه چاپ او خچاره شوي دي.

په افغانستان کې په وروستيو کلونو کې یو شمېر نور ناولونه هم ليکل شوي او اوس زمودر څوانو ليکوالو هم د هنري ادبیاتو دغې برخې يا ژانر ته خانګړې پاملنې کړي او په زړه پوري ناولونه يې ليکلې دي.

د متن لنهیز:

په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لوړنې ژیارل شوي ناولونه ((مرآة العروس)) یا ((نقش نگین)) او ((توبية النصوح)) دی. لوړنې ناول د سید راحت زاخيلي په قلم ۱۹۱۰ م. کې ليکل شوي او ((نتيجة عشق)) یا ((ناول د ماہ رخې)) نومېږي. په افغانستان کې لوړنې ژیارل شوي ناول د ويکتور هوګو (بېوزلان) دی. ليکل شوي پښتو ناول د برهان الدين کشكکي ((پته مينه)) ده. په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې تر دغوا لوړنېو آثارو وروسته ګن شمېر ناولونه ليکل شوي چې شمېرې په لسکونو ته رسېږي.

فعاليتونه

۱- زدهکونکي دې په وار سره د دې لوست یو یو پرآگراف ولولي او نور تولګیوال دې غوره ورته ونيسي.

۲- زدهکونکي دې دغه پښتنو ته ځواب ووایي:

- په افغانستان کې په پښتو ژبه لوړنې ناول کوم یو دی، ليکوال او ژیارونکي یې خوک دی؟
- په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لوړنې نالونه خه نومېږي، د ليکوال او ژیارونکو نومونه یې واخلي؟
- د سید راحت زاخيلي په قلم ليکل شوي لوړۍ پښتو ناول خه نومېږي؟
- د برهان الدين کشكکي د یو ليکلې او یو ژیارې ناول نومونه واخلي؟

۳_ خو تنه زدهکوننکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولگیوالو ته لنډ لنډ معلومات ورکړي:

الف: د ناول او رومان ترمنځ خه اړیکې دي؟

ب: په کوزه پښتونخواکې د ناول لیکنې تاریخي بهير

ج: په افغانستان کې د ناول لیکنې تاریخي بهير

۴_ زدهکوننکي دې په دوو ډلو ووبشل شي، لوړنې ډله دې په پښتو ژبه د ليکل شوو ناولونو ديويو نوم اخلي او د بلې ډلې یوتن دې د دغه ناول د ليکوال نوم يادوي. زدهکوننکي کولۍ شي چې په دې لوست کې د یادو شوو ناولونو نومونه واخلي او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته ياد وي يا یې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخیستلى شي.

زدهکوننکي دې د یو داسې ناول په اوه لنډ معلومات ولیکي چې لوستلي یې وي. دغه معلومات دې په دوو مخونوکې ولیکي او دغو ټکو ته یې پام ضرور دي:
۱_ د ناول لنډه پېژندنه، نوم، ليکوال، يا ژيارونکي، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲_ د ناول د کيسې یا موضوع لنډه معرفي.

۳_ په ناول کې یې خه شى خوبن شوي او کومه برخه یې نه د خوبنې شوي او ولې؟
په بله ورڅ دې یې خپلو ټولگیوالو ته واوروی او یا دې پري په ټولگې کې د خپلو یادېښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

حکایت

حاتم طایی چا و پوښته چې له خانه دې هم بلند همت خوک لیدلی دی،
يا دې اورېدلی دی؟

وې ویل: یوه ورخ مې خلوپښت اوښان ذبح کړي وو.
اسیران مې د عربو او فقیران بللي وو. ناګاه مې په صحراء یو خارکش
ولیده، د لرگیو ګېله په سر. ورته مې وویل چې په مهمانی د حاتم ولې نه ور
درومې؟ خلک پرې جمع شوي دي، دعوت یې عام کړي دی.

وې یې:

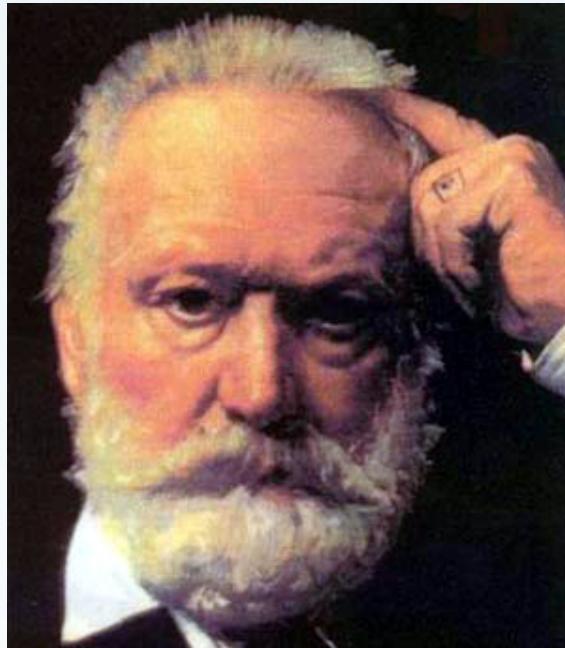
هر چې خوري د خپل منت روئي
څه به کاندي د حاتم د اوښن بوئي

هغه شخص مې په همت په جوانمردي ترخان هسک ولیده.
(ګلستانه)

اندېښه که په غره کښېږدي
غربه هم لکه وښته کا
خوار سړۍ ملامت نه دي
که په غم کې خان اویه کا
(خوشحال خان خټک)

ویکتور هوگو د فرانسی نومیالی لیکوال

- د نړۍ د خومره لیکوالو نومونه مو زده دي؟
- آيا د کومو نړیوالو لیکوالو کتابونه مو لوستي دي؟
- د ویکتور هوگو نوم مو اورېدلی، يا مو د هغه کوم کتاب لوستي دي؟
- د نړۍ د ادبی خپرو په لپ کې ویکتور هوگو خپل خانګرې خای لري. هغه په نولسمه پېړی کې د فرانسی او تولې نړۍ د سترو شاعرانو او لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.
- په دې لوست کې د نړۍ د دغه نومیالی شاعر او لیکوال په اړه معلومات ترلاسه کوي.

ویکتور هوگو په ۱۸۰۲م. کال د فرانسې په ختیئح (بیزانسون) کې وزېرېد. نیکه یې د یو داسې بزگر زوى و چې د (نانسي) په بنار کې یې ترکانې هم کوله. پلار یې په پوش کې خدمت غوره کړ او د ناپلیون په لښکر کې تر جنرالی ورسېد. د هوگو مور د یو بېری وان لور وه. هوگو په وروکتوب کې دېر کمزوری او ې خانه و. هېچا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ویکتور دې ګوندې ژوندې پاتې شي، خو هغه ژوندې پاتې شو او داسې ژوندې چې ژوندیتوب او د ژوند یادونو او ویارپونو یې تر مرګ وروسته هم دوام وکړ.

لومړۍ یې په پاریس کې زده کړې پیل کړې او خه وخت وروسته یې په ریاضي، شعر او لاتیني ژبه کې بې ساری پرمختګ وکړ او خپلې زده کړې یې بشپړې کړې. خرنګه چې د ویکتور هوگو پلار د جنرالی په دنده کې کله په یو خای او کله په بل خای کې و، نو د هوگو ژوند هم ټول يا زیاتره په سفرونو کې تېر شو. بېلاپل بنارونه او هپوادونه یې ولیدل. په پاي کې له خپلې کورنۍ سره یو خای پاریس ته لار او هلته یې استوګنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوگو پر ژوند او ذهن پوره اغېز وکړ.

په پاریس کې له استوګنې سره سم دوی له یوې بلې یو خای کورنۍ سره اړیکې پیدا کړلې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له یوې نجلې سره یې مینه پیدا شوه او په پاي کې یې ورسره واده وکړ.

هوگو د پاریس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدله یې خپل لومړني شعرونه ووبل. لومړنيو شعرونو یې د بنوونځي جایزه وګټله. د فرانسې د هغه وخت یو نومیالي شاعر او لیکوال ((شاتویریان)) هغه ته د یو (عالی ماشوم) نوم ورکړ.

له خپل ورور سره یې یو خای یوه پنڅلس ورخنې مجله خپره کړه. په دې مجله کې یې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبی او ان سیاسي محافلوا پام وړ شوې. نومورې د همدغې مجلې په پاڼو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دریار ستایې یې هم وکړې او د پاچا له لوري یې شعرونو ته جایزې هم ورکړل شوې او د دوو زرو فرانکو د تنخواه یوه دنده هم وروسپارل شوه.

له دې وروسته د هوگو ادبی هلې خلې زیاتېږي. په ادبی مجالسو کې له لیکوال او

شاعر انو سره اړیکې پیدا کوي او ادبی غونډلې هم جو روئي. تر ۲۵ کلنۍ پوري د دریار پلوی و. تر هغه وروسته یې ملاتې شکمن کېږي يا مشروطه بنه غوره کوي.

هغه ته د انظر پیدا کېږي چې د هپوادونو او ولسونو د پرمختګ او بریالیتوب لپاره آزادی دېره ضروري ده. د خپل همداغه نظر لپاره د ((کرمول)) په نوم یوه ډرامه او د ډرامې سریزه ليکي. دغه ډرامه او سریزه یې دومره اهمیت پیدا کوي چې په فرانسه کې د رومانتیزم د ادبی مکتب پیل گنېل کېږي.

ویکتور هوګو په خپل ژوند کې له زیاتو کړاوونو سره هم مخامنځ شو، اولادونه یې په پرله پسې توګه مړه شول او د یوې لور مرپنې دومره وڅوراوه چې خوکاله یې قلم له لاسه وغور خېد.

په ۱۸۴۱م. کال کې هوګو له درې خلې ماتي وروسته د فرانسي د اکادمي په غړیتوب ومنل شو. د فرانسي پاچا (فلیپ لوبي) له هوګو سره څانګړې دوستي لرله. د همداغې دوستي له کبله هغه خوڅله د انتصابي سناتور په توګه د مشرانو جرګي غړي شو.

په ۱۸۴۸م. کال په فرانسه کې کورنۍ اړو دور شروع شو. ولس د بدمرغې په لمبو کې سوزېلده. هوګو په همداغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سیاست ته ورودانګل. د هغه وخت یو بل نامتو شاعر ((لامارتین)) د هوګو په همکاري وړاندیز وکړ چې یو موقع حکومت دې جوړ شي او په موقع حکومت کې هغه د پوهنې د وزیر په خوکۍ وټاکل شو، خواړو دور روان و. هوګو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګري شو او له همدي نېټې خخه یې د فرانسي له پاچا ناپليون سره دې مني پیل شوه.

هوګو به د بې وزلو خلکو پلوی کوله، ویناوي به یې کولې او زيات محبویت یې پیدا کړ، کله چې ((لوبي ناپليون)) د فرانسي پاچاهي ته ورسپد، غښتنل یې چې د خپل واک د ټینګښت لپاره یو څواکمن ګوند جوړ کړي. په همدي وخت کې هوګو د ناپليون سخت مخالفت پیل کړ. ناپليون بریالي شو، د هوګو په ګډون ۸۴ تنه د عامه امنیت د تحریبونکو په نوم معرفي او د فرانسي له خاورې خخه تبعید شول. هغه لوړۍ بروکسل او یا انګلستان ته لار او هلتہ یې د ((ژرسی)) او ((کرنسي)) په جزирه کې د تبعید عمر تپراوه. د تبعید په

وخت کې بې خپل په زړه پوري آثار ولیکل.
په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعید وروسته فرانسې ته راستون شو، خو خله د
خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غږي په توګه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳
کالو په عمر مړ شو.

د ويکتور هوګو په لیکل شوو کتابونو کې ((بینوایان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر
زیات نړیوال شهرت لري، خویو شمېر نور مهم کتابونه بې دا دي:
هغه سړی چې خاندي، د خزان پانې، بدمرغان، مكافات، انتقام، سمندری کارگران او
يو شمېر نور...

((دیو محکوم سرگذشت)) د هوګو له وروستیو په زړه پوري آثارو خخه شمېرل کېږي.
په دې داستان کې دیو داسې انسان د محکومیت غړ اوږبدل کېږي چې په اعدام محکوم
شوي دی. هغه د زندان له تورتم خخه خپلې بنځې ته خپل سرگذشت لیکي. په دغه
ویر لړلې سرگذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځینې اړخونه او
واقعيتونه را تر سترګو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسي پر ضد لیکي، هوګو غواړي په
دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانیت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت
مخالف دی.

ویکتور هوګو نه یوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او لیکوال و، په خپله پېړی کې
د نړۍ د سترو لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدي کبله هغه ته د خپلې پېړی د
بنوونکي نوم هم ورکړل شوي دی.

د متن لنډیز:

د نړۍ د نومیالیو شاعرانو او لیکوالو په لړ کې ويکتور هوګو زیات شهرت لري. هغه
په ۱۹ مه پېړی کې د فرانسې نامتو لیکوال او شاعر دی. هغه د رومانتیزم د ادبی مکتب
له بنسته ایښودونکو خخه ګنل کېږي. د ځینو مشهور اثارو نومونه بې دادی:

بپنایان یا (بپوزلان)، کرمول، دیو محکوم سرگذشت، هغه سپی چې خاندی، مکافات، بدمرغان، انتقام، سمندری کارگران او یو شمېر نور... ویکتور هوګو د خپل ژوند ډپر کلونه له (ناپلیون) سره د مخالفت له کبله په تبعید کې تېر کړل.

د رومانتیزم ادبی مکتب: د نړۍ په ادبی مکتبونو کې ځینې مشهور یې دا دي: کلاسیسیزم، رومانتیزم، سمبلیزم، ریالیزم او نور... د رومانتیزم ادبی مکتب د اتلسمی پېړی په پای او د نولسمی پېړی په پیل کې په اروبا کې راخرګند شو. مخکنبان یې په انگلستان کې: ویلیام بليک او کالریج، په جرمني کې: ګویته او شیلر او په فرانسه کې ویکتور هوګو، شانو بریان او لامارتین دي. رومانتیزم په حقیقت کې یو انقلابی غورخنگ او شاعرونه یې تر ډېره حله د رونندي د دوران فلسفی او سیاسی بنه لري، د انسان د آزادو احساساتو بیان او د فردی حقوقو تأیید یې د شاعرونو لو مرپنی کربنې وي. دغه ادبی مکتب د کلاسیزم د ادبی مکتب د چوکاتیونو پر وړاندې د نوو افکارو د لرونکو لیکوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په توله اروپا او نړۍ کې خپور شو. دغه کلمه ځینو کسانو د رومانتیسیزم په بنه هم لیکلې ده چې دواړه د یو مفهوم لپاره کارول کېږي. رومانتیزم په حقیقت کې د کلاسیکو مدل شوو زړو ادبی قوانینو پر وړاندې د بغوات رنګ لري. د دوی په نظر د کلاسیزم د مکتب وچ او زاره چوکاتیونه نور د نوي عصر فلسفی او ادبی غوبښتو ته څواب نه شي ویلى. خېړونکو ۱۸۳۰ م. کال د ادبی انقلاب کال ګنلې دي. په دې کال کې ویکتور هوګو او ملګرو بې رومانتیزم د هنر او شخصیت د آزادی د مکتب په عنوان معرفی کړ. رومانتیک هنرمند او لیکوال د خپل روح غوبښتو او اپتیاوو ته زیات ارزښت ورکوي او خانګړی احساسات پکې خپل خای لري.

۱- زدهکوننکي دې په نوبت سره د لوست يو يو پرآگراف په لور غږ خپلو ټولګيوالو ته ولولي.

۲- زدهکوننکي دې دغۇپۇشتۇر ئەخواب ووايى:

- ويكتور هوگو پە كومەپېرى كې پە كومەبودكې اوسيله؟

- د هوگو د ژوند عملە او مهمى پېنى كومې دى؟

- ويكتور هوگو د كوم ادبى بىنۇنچى يامكىتب او لارې لە مەنكىبانو خەش شەپەل كېرى؟

۳- زدهکوننکي دې دغە خلور خوابەپۇشتە كې سەم خواب پە نىسە كېرى:

- ويكتور هوگو د دغۇكتابۇنۇيا آثارو لىكوالدى:

الف: بىنۇايان (يابېزلان)، ديو مەحکوم سرگىزىشت، هەغە سەرى چې خاندىي

ب: ديو مەحکوم سرگىزىشت، روميو او ژوليت، بىنۇايان (يابېزلان)

ج: هەغە سەرى چې خاندىي، گيتانجلىي، اتللو

د: بىنۇايان (يابېزلان)، جىڭرە او سولە، هەغە سەرى چې خاندىي.

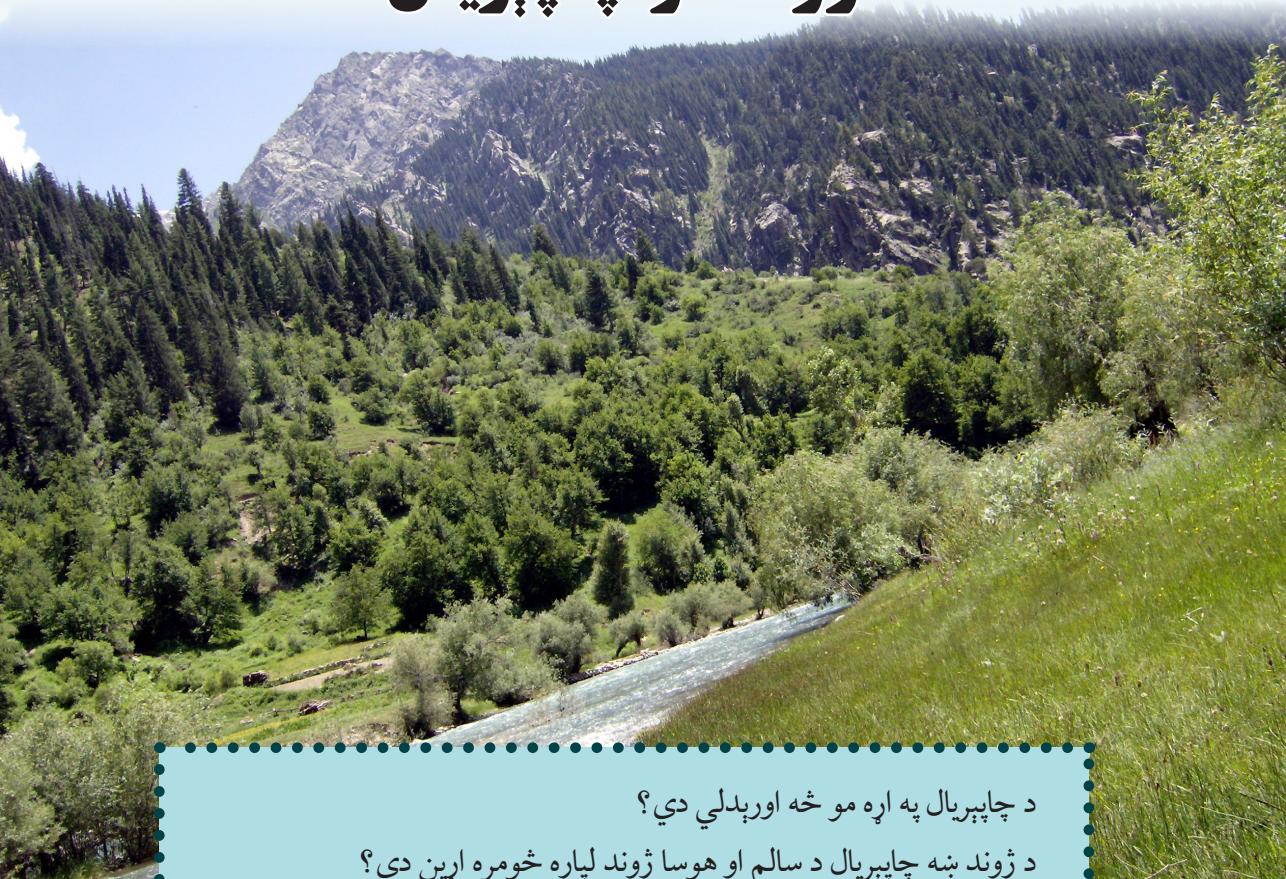
۴- خلور تە زدهکوننکي دې د لوست عملە ئەتكىي پە خپلو الفاظو كې خپلو ټولګيوالو تە ووايى.

زدهکوننکي دې د نېرى ديو داسې لىكوال ياشاعر پە اړه ياد هەغە د کوم اثر او ڪتاب پە اړه يو مخ لىكنه وکري چې پېشنى يې، كە يې د هەغە كوم ڪتاب لوستى وي، د ڪتاب پە اړه دې معلومات ولېكى او كە د شاعر او لىكوال پە اړه يې خە لوستى وي، هەغە دې پە خپل قلم ولېكى او پە راتلوننکي پېستو درسى ساعت كې دې يې ټولګيوالو تە واورووي.

ڙوند او چاپېریال

د چاپېریال په اړه مو خه اورېدلی دي؟

د ڙوند بنه چاپېریال د سالم او هوسا ڙوند لپاره خومره اړین دي؟

په دي لوست کې له تاسو سره د ڙوند او چاپېریال په اړه خبرې لرو. ڙوند پر چاپېریال

څه اثر لري؟ يا دا چې چاپېریال د ڙوند لپاره خومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوع

گانې زموږ او ستاسو د ڙوند لپاره ډېر اهمیت لري او باید جدي پام ورته وشي. په تېرو

لوستونوکې مود چاپېریال په اړه مطالب لوستي دي. په دي لوست کې په خانګرې توګه

د ڙوند او چاپېریال پر اړیکو تاسو ته ځینې مطالب وړاندې کوو.

ژوند او د ژوند چاپېریال په ډېرو برخو کې يوله بل سره نژدي اړیکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپېریال ژور اغېز لري او دغه راز چاپېریال هم د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخیز اثر غورخوي.

مورته لازمه د چې د خپل ژوند چاپېریال ته تل پام وکړو، دغه کارنه یوازې دا چې زمور د خان لپاره ګټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره ګټور دی. د چاپېریال د پاک ساتلو، د چاپېریال د ارزښت، د چاپېریال د اړتیاواو او نورو موضوع ګانو په اړه باید نه یوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته یې په پوهولو کې هم هله څلې وکړو.

که موب خپل چاپېریال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامنځ ګېرو، تر ټولو مهمه خبره دا د چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپېریال د ککرتیا له ستونزو سره لاس او ګربوان ده. هوا ککره شوې ده، او به ککرې شوې دی، په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالی له امله د خښنګ او خوراک د موادو د کمبنت په خنګ کې د ژوند چاپېریال هم له ګنو ګوابنونو سره مخامنځ دی. د چاپېریال او هوا ککرتیا پر افليم هم اغېز کړي دی. د ټولې نړۍ د تودو خې کچه د لوړوالی خوا ته درومي. له دې کبله د نړۍ د یخونو ستري سمندری زيرمي د ويلی کېدو په حال کې دی. دا ټولې نړۍ ته یو ستر ګوابن دی.

د هوا د ککرتیا له امله بېلاښل رنځونه راپیدا ګېږي، لکه: د وینې پرنډوالی، د تنفس بېلاښل ناروځي، حساسیتونه او نور... د دغې ککرتیا لاملونه ډېر زیات دی او هرې برخې ته یې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپېریال ته او د هوا او او بککرتیا ته ډېر ګوابنونه ور مخامنځ دی. له یوې خوا بېلاښل ګازونه او لوګي، د سون توکي او نور پر هوا ور ګاپېږي او د تنفس له لاري د انسانانو او حیواناتو سېرو ته ورداخېږي او دا د هغوي بدن ته سخت تاوان ور اړوی. ان چې پر نباتاتو، وبنو او سبو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هپوادونو کې د دغو لوګيو او ګازونو د تصفې لپاره لاري چارې نه دي لټول شوي او له همدي کبله یې نړۍ ته زیانونه په پرله پسې توګه مخ پر زیاتېدو دی.

او به د نړۍ لپاره ډېر اهمیت لري. د ټولو موجوداتو لپاره او به حیاتي ارزښت لري، یعنې

دا چې د ټولو موجوداتو ژوند ورپورې تړلی دي. ويل کېږي چې د نړۍ ۹۸ په سلوکې او به مالګینې او تروې دي، دوه په سلوکې خوردي او په سلوکې يوه برخه یې زموږ لپاره د ګتې وړ دي. انسانان نه يوازې د خبېلوا لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعالیتونو لپاره د اوږدو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسی ارزښت لري. اوس د نړۍ د اوږدو اساسی زیرمې ډېرې کمې شوې دي. د زېرمو د کمپډلو په څنګ کې له بدنه مرغه دغه او به د بېلاښلو عواملو له امله ککړې شوې دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړې دو او زیاتې دو له امله، د نفوسو د زیاتوالي له امله، د کانالیزاسیون د نه لرلو له امله، د روغتیایي نه مراقبت او خارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوږدو ناپاکې زیاتې شوې او او به ککړې شوې دي.

د خړې خایونه، څنګلونه، بنونه او چمنونه له ګواښونو سره مخامنځ دي. زیاتره خلک پر خپل سر څنګلونه وهی او خړ خایونه له منځه وړي، له همدي امله د باران کمبېست، د اوږدو لبروالی، د اقلیم تودو خه او د چاپېریال ککړتیا ناوړې پايلې رامنځته کوي. موبد باید دغه ټولو خواوو ته غور وکړو چې د ژوند چاپېریال مو له دې زیات خراب نه شي. زموږ خلک د کثافاتو او فاضله موادو د راټولولو، په یو خای کې د جمع کولو او یو مناسب خای ته د وړلو، بسخولو یا له منځه ورلو لپاره وړ امکانات او شونتیاوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناوړې پايلې لري، په تېره بیا زموږ بشارونه یې ډېر چېل کړي او له کثافاتو ډک کړي دي. د ګهونه ناروغیو لپاره دغه کثافات د مکروښونو او ناروغیو د زېرمو په توګه د پام وړ دي.

جنګونه نور هغه لاملونه دي چې د چاپېریال لپاره لوی ګواښن ګنډل کېږي. د باروتو خپرېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پربمانی او د ټانکونو، شوبلو او الوتکو لوګي او د تېلو لګښت چاپېریال سخت زیانمنوي او خطرناک رنځونه زېړوی. زموږ په ګران هېواد افغانستان کې له سېپېڅلې جهاد راوروسته کورنيو جګړو، نه يوازې دا چې هېواد پې لوټې لوټې کړي او انسانان یې وژلي، بله ستړه بدمرغې یې دا رامنځته کړي ده چې زموږ د ژوند چاپېریال ته یې ګن شمېر زیانونه اړولي دي. له همدي امله د سولې د کوتورو الوتل، د هېواد

د نیکمرغی او د ژوند د چاپېریال د نېکمرغی زیری هم له خانه سره لري.
اوسم نو راخو دي ته چې د چاپېریال د بې ساتنې لپاره باید مور او تاسو په گله خه
وکرو:

۱- په لوړي ګام کې باید د خپل خان، خپل کور، خپل کلې او بنار او په عمومي توګه
د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې څلې وکرو.

۲- د چاپېریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په اړه باید هم خپل خان وپوههو او هم
پې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کرو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړي همبېشني بهه
غوره کړي.

۳- مور باید د خپل چاپېریال په اړه بې پرواونه او سو او هر هغه خوک چې ګورو
خپل شاوخوا، خپله لار، سرک، کوڅه او نور چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته یې پام ور
وګرخوو.

۴- هر خوک باید خان د ټولې پر وړاندې مسؤول وګنو. له حکومتي چارواکو خخه
نیولي تريوکليوال پوري ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسؤوليت لري، باید مور په دغه
بهير کې خپل مسؤوليت سرته ورسوو.

د بنوونئي د شاګرداو لپاره په خانګرې توګه دي چاري ته غور په کار دي. زده کونکي
کولی شي چې هم د بنوونئي په چاپېریال کې، هم د خپل کور، کلې او بنار د پاک ساتلو
په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن څوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورو، وده او
پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپېریال په ساتنه او دغه
راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلې او بنار خلکو او په تېره بیا خپل همزولو او کشرانو ته
د دغې چاري د ترسره کولو په لاره کې لازمي مشوري ورکړي. د دي هېواد هرې برخه زموږ
د ګډکور یوه خنډه ده او مور ته یې پاک او سوتره ساتل یو ملي مسؤوليت دی.

- ۱_ دغه لوست دي په خلورو برخو ووبشل شي. خلور تنه زده کونکي به يوه يوه برخه ولولي، خود هر تن د متن له لوستلو وروسته به يو بل شاگرد په خپله خوبنه د متن د همدي برخجي په اړه خپل خپل نظر وايي، يا به خپله خپله تبصره وايي.
- ۲_ زده کونکي دي دغه پوبنتنوه خواب ووايي:
 - ژوند او چاپېریال خه اړیکې سره لري؟
 - که چاپېریال ته پام ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
 - د چاپېریال د ککرتیا عمده عوامل کوم کوم دي؟
 - اویه خنګه نایاکې یا ککرېږي؟
 - د ژوند پر چاپېریال جنګونه خه اغېز لري؟
 - د هوا د تودو خې لاملونه کوم دي؟
- ۳_ خلور تنه زده کونکي دي په نوبت سره دي پوبنتنې ته جلا جلا خواب ووايي چې مورد خپل چاپېریال د بنه ساتني لپاره باید خه وکړو؟
- ۴_ دوه تنه زده کونکي دي د دي لوست د جملو د جورېست په اړه خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

- زده کونکي دي (په خپله خپله خوبنه) د خپل کور، کلې یا بنار او یا هم د بنوونځي د چاپېریال په اړه یو مخ لیکنه وکړي، دا دي په نظر کې ولري چې:
 - ۱_ اوس یې چاپېریال خنګه دي؟
 - ۲_ خه باید وشي چې د ژوند او کار پر بنه چاپېریال بدل شي؟

- ٣_ مورد ته به د بنه چاپېریال گتھه خه وي؟
- ٤_ پر دې سربېره چې مورد به خپله په دې کار کې ونډه اخلو، په دې لړۍ کې نور کوم کوم مسؤولیتونه لرو؟
- ٥_ دا مو په نظر کې وي چې د خنګلونو پالل او د شنو سيمو پراخولو ته مو په ليکنه کې پوره پام کړي وي.

لورې ژوري مې په سترګو کې دی
 کندې کپري مې په سترګو کې دی
 ستا د نظر هرې ادا ته رسې
 داسې وزري مې په سترګو کې دی
 عشقه فطرت دې د نګهت راکړې
 ګنې کمرې مې په سترګو کې دی
 پاس چې اغييارراتنه کتلې نه شي
 جورې بمبرې مې په سترګو کې دی
 وايم په زډه کې ورنژڙدي به شمه
 شه لري لري مې په سترګو کې دی
 حمزه په طمع لري نه شوې چرې
 خه سترې سترې مې په سترګو کې دی
 ((امير حمزه شينواري))

مقاله څنګه ولیکو؟

تاسو د خه ډول مقالو له لوستلو سره مینه لرئ؟

تاسو خپله تر او سه کومه مقاله لیکلې ده؟ که مو نه وي لیکلې، غواړئ چې یو خه ولیکئ؟

او سنی زمانه د رسنیو او په تېره بیا د برښنایی رسنیو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورڅانو، جریدو او مجلو کې ډول ډول مقالې خپرېدلې. او س د دې په څنګ کې په رادیونې او تلویزیونې خپرونو سربېره په ویپانو او ویلاګونو کې هم ډول ډول لیکنې او مقالې خپرېږي. نورو ته د خپلو نظرونو، افکارو، هيلو او غښتنو تر ټولو نژدي لار د همدغو مقالو لیکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کې له خپلو نوو خپرنو او ګروپرنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغو ډول لیکنو او مقالو لیکل او خپرول دي. په تاسو کې کېدای شي څینې کسان د مقالو له لوستلو او لیکلوا سره مینه ولري. د دې لپاره چې تاسو د مقالو لیکلوا ته نوره هم ليواليا پیدا کړئ، مور به په دې لوست کې د مقالو په اړه درسره خبرې وکړو. دغه راز به د مقالو د لیکلوا لارې چارې د روښيو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د لیکلوا غوره لارښود مخې ته بردې. پوره دقت ورته وکړئ.

مقاله، لیکنې ته وايي، خو هغه لیکنه چې نسبتالنله وي. مقاله په نثر سره هغه لیکنه ده چې لیکونکي يې د یوې خانګرې موضوع او مطلب د خرګندولو لپاره لیکي. په مقاله کې لیکونکي د خپل نظر وړټکي بيانوي او غواړي چې نور خلک يې ولولي او د ده د نظر له ټکو خخه خبر شي.

مقاله له رسالې (يا کتابګوتي) سره له دوو اړخونو خخه توپير لري. لومړي دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه _ تنګه ده. بله خبره دا د چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبين او مينه وال زيات دی، څکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې خینې يې ډېرې عامې وي چې نژدي د ټولو لوستونکو لپاره لیکل کېږي، موضوع يې هم د انساني ژوند، ټولنې، روانو حالاتو او نورو ټولنیزو پېښو په اړه وي او ډېرې خانګرې يا تخصصي بنه نه لري. خینې مقالې بیا ډېرې خانګرې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زياتره مخاطبين د هماغې خانګې يا برخې مينه وال کسان وي، خو بیا هم عام لوستونکي ترې ګته اخیستلى شي.

موږ به تاسو ته خبره ډېرې ساده کرو. دووه ډوله مقالو لیکلو ته مو باید فکر وي: عادي يا اخباري مقاله: د دې مقالې لوستونکي زياتره عام مينه وال دي. په دغۇ مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د یوې موضوع په اړه عمومي لیکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مينه وال وي او بیا غواړئ دغه مقاله په کومه ورڅانه، جريده، مجله يا وېپاڼه کې خپره کړئ، نوله لیکلو مخکې باید دغۇ ټکو ته پام وکړئ:

۱_ یوه داسي موضوع وټاکۍ چې هم تاسو ته ډېرې مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب خخه باید باوري شئ چې یو خه به خلکو ته نوي هم وي.

۲_ د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ خان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ

د خپلی همدغې موضوع په لیکلو کې يې مطرح او خرگند کړئ. د دې موضوع له لیکنې مو خپل هدف باید څانته خرگند کړي وي. د هدف لپاره مو باید سندونه، فکټونه او حقایق له څانه سره یادداشت کړئ.

۳_ لومرې هڅه وکړئ چې له لیکلو مخکې خپلی مقالې ته يو چوکاټ وټاکۍ. په چوکاټ کې به په يو کاغذ کې د خپلی مقالې اصلې ټکي له څان سره لنډ لنډ ولیکې بیا به پرې فکر وکړئ او په لیکلو به يې پیل وکړئ.

۴_ موضوع ته اوږدي سریزې مه ورکوئ، مخامنځ خپل مطلب ته راشې، لومرې د خپلی موخي په اړه وغږېږي، بیا يې تفصیل ولیکې او په پای کې ترې پایله ترلاسه کړئ.

۵_ له يوې موضوع خڅه بلې او بیا بلې موضوع ته ټوپونه مه وهئ. یوازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدي موضوع سره بنه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولی شي بله موضوع ورسره یاده کړئ. له خپلی اصلې موضوع خڅه مه بهر کېږئ. بیا لوستونکې درسره تنګېږي او فکرې يې پاشرل کېږي.

۶_ خبرې باید ډېرې ژولوې او کړکېچنې نه وي. په هر خومره اسانې سره چې کولی شي، خپل مطلب بیان کړئ. خپله اصلې خبره، خپل اساسې مطلب په ساده او مخامنځ بنه بیان کړئ، خپلې موضوع ته دلایل راوري او داسې يې په پېچلې او ژولوې بنه مه مطرح کوئ چې لوستونکې ستاسو د اصلې مطلب او هدف د پیداکولو لپاره پر خپلوا مغزو فشار راوري او یا دې ته اړ شي چې بیا يې ولولي.

۷_ د خپلې موضوع تسلسل، د خپلې لیکنې او خبرو تسلسل درڅخه ګلیوډ نه شي. کوبنښ وکړئ چې هرڅه په ترتیب سره بیان کړئ.

۸_ په لیکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه ګرځئ. دې ته په ساده تکو کې لفاظي وايې او تاسو باید هڅه وکړئ چې له لفاظي خڅه څان وساتې. موضوع د بیان په ډول يا الفاظو کې داسې مه رانګاري چې وغوارې مقاله مو په اصطلاح ډېرې نغارېږي راشي. نه! په دغو مقالو کې غوڅه خبره غوره ده.

۹_ کله چې لیکنه موبشپرہ کړه، یو خل بیا یې په غور او دقت ولولی. لازم سمون پکې راولی، بیا یې هم د لوستونکي په توګه په انتقادی نظر ولولی او هر کله چې ډاډه شوئ چې په لیکنه کې مو خپل هدف ته رسپدلي یاست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسولي شئ، بیا یې نو د خپرېلدو نيت وکړئ.

علمی او خپرنیزه مقاله:

د علمي او خپرنیزه (تحقيقی) مقالو لپاره د یوې موضوع په اړه د ډېرو زیاتو معلوماتو لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي.

علمی او خپرنیزې مقالې زیاتره خانګړې او تخصصي بنه لري او له همدي امله یې د لیکلو او لوستلو ساحه خانګړې (یا تريوه حده محدوده) ده، د تخصص کسان یې لیکي او زیاتره یې له یوې خانګړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لپواله وي.

که تاسو هم کله غوبنېتل چې په یوه موضوع کې علمي او خپرنیزه مقاله ولیکي، نو لازمه د چې دغو تکو ته پام وکړئ:

۱_ له پرله پسې لوستلو (مطالعې) او لټون وروسته باید څانته داسې یوه موضوع وتاکئ چې ستاسو به نظر نوي وي او په دې برخه کې ډېرې خپرې نه وي شوي. که خپرې شوي دي، نيمګړتیاوې لري او تاسو غواړئ د دې موضوع په اړه نوي تکي خرګند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زیات لټون غوبنېنه کوي.

۲_ تول هغه کارونه چې د همدي موضوع په اړه تر تاسو د مخه ترسره شوي، په دقت سره ولولی او په لازمو برخو کې ترې یادښتونه واخلي. له دغو یادښتونو څخه به په خپله مقاله کې ګته اخلي. یادښتونه به په یو جلا کاغذ کې لیکي. پر پاس خنډه به د یادښت موضوع لیکي. بیا به یادښت لیکي او په پاي کې به یې د کتاب نوم، لیکوال، د چاپ کال او وخت او د یادښت د مخونو شمېره لیکي. دغه لیکنه، څکه په کار ده چې تاسو به بیا د خپلې مقالې په اخځونو او لمن لیکونو کې خپلې دغه د ګټې وړ منابع لیکي. د کتابونو په لټون پسې بېلابېلو کتابونونو ته لارې شئ او یا له هغو کسانو سره اړیکې پیدا کړئ چې د دې موضوع اړوند کتابونه لري او یا د منابعو او اخځونو په اړه لارښوونه درته کوي.

- ۳_ د یادبنتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته یو چوکاټ جوړ کړئ.
کوم کوم ټکي غواړئ چې په پرله پسې توګه یې بیان کړئ، د موضوع تسلسل ته لازم
غور وکړئ، پر چوکاټ بیا خلي نظر واچوي.
- ۴_ خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکئ.
- ۵_ خپله لیکنه بیا بیا ولوی، سمونه پکې وکړئ او هر کله چې پرخپله لیکنه ډاډه او
باوري شوئ نو مقاله د خپړېدو لپاره رسنیو ته وسپارئ.

د متن لنډیز:

مقالات د نشر په بنه هغه لیکنه ده چې د یوې څانګړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توګه لیکل
کېږي. مقاله له رسالې یا کتابګوټي او کتاب سره دا توپیر لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- د
مقالات موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو خه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي.
د مقالو په اړه باید ووایو چې په عمومي توګه په دوو برخو کې ورته غور لازم دي: لوړۍ
عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغون مقالو کې هڅه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب
وي. د داسې لیکنو مینه وال عام خلک دی. ډېر لوستونکي یې لولی او ډېره تخصصي او
څانګړې بنه نه لري.
علمي او تحقیقي مقالې، تخصصي لیکنې او خپرنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي
څانګه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر خپرنیز اړخ یې ټینګار کېږي.

وېپاڼه: د بربښاني رسنیو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي.
وېلاک: د څانګړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنی په توګه کار ورکوي. وېلاک داسې
وي، لکه: د یو څانګړې کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشيف.

۱- زدهکوننکي دې دغۇپوبىتنو تە خوابونە ووايى:

- مقالە خە تە وایى؟
- د مقالې او رسالې توپير پە خە كې دى؟
- د يوې اخبارى مقالې د لىكلو پە وخت كې مو بايد كوم تېكى پە پام كې وي؟
- علمى او خېرىزە مقالە خە ئانگرتىاۋى لرى؟

۲- پە اوسينيو اخبارونو، مجلو او وىپانو كې مو د كومو كومو ليكوالو مقالې تر او سە لوستى دى؟ يو يو زدهکوننکى دې د يو يو تن ليكوننکى نوم واخلى.

۳- دوه تە زدهکوننکى دې، پە دغە موضوع لندي خبىي وكتى:

- بنه مقالە هەغە دە چې
- د مقالې د چوكاپ جورول دغە گتە لرى چې

زدهکوننکى دې دغە لوست يو خل بىا پە كورونو كې ولولى او د ھمدى پە رىنا كې دې د خېل شاوخوا ياد دغۇ ورخۇ د يوې مهمى موضع پە اپە يوه لنەھ مقالە ولىكى. پە مقالە كې دې د لوست لاربىونبى پە پام كې وني يول شي.

پوهاند عبدالحی حبیبی لیکوال او خپرونکی

— د پښتو د معاصر ادب د کومو نومیالیو له نومونو سره اشنا ياست؟

— د پښتو کوم مشهور تاریخ لیکونکی او خپرونکی پېژنۍ؟

پوهاند عبدالحی حبیبی د افغانستان لوی لیکوال، مؤرخ او خپرونکی دی. د معاصر

افغانستان په محققینو او لیکوالو کې به ډېر لړ کسان له پوهاند حبیبی سره برابري وکړای شي.

هغه له یوې خوا د ګن شمېر ادبی تاریخي او علمي آثارو خښتن دی او له بلې خوا
يې لیکنې ډېرې پخې، هر اړخیزې او ژوري دی. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د
ژوند، کتابونو او علمي هلو څلوا په اړه رينا اچول کېږي.

د پښتو ادبیاتو په مخکنبو معاصرو خپرو کې د پوهاند عبدالحی حبیبی نوم لکه ستوري داسې څلپري. د پښتو د معاصر ادب د نومياليو ستورو په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دي. هغه هم شاعر دي، هم د نوي نثر له مخکنابو خخه دي، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د ګوتو له شمېره د کمو مؤرخينو په ډله کې مخکنېن خای لري، هم د ادبی، علمي څېرنو یوه پیاوړې خپره د.

عبدالحی حبیبی په ۱۲۹ هـ. ش. کال په کندهار بناړ کې زېږيدلی دي. د کندهار په بنوونځیو کې یې لوړنې زده کړې وکړې. بیا په کندهار کې د ((طلوع افغان)) جريدي په مرستيال او ورپسي د دې جريدي د مسؤول چلوونکي په توګه وټاکل شو. لس کاله یې دغه جريده وچلوله. په همدي وخت کې ((طلوع افغان)) بشپړه پښتو شو. د دې په خنګ کې چې له ژورنالیستیک اړخ خخه ډېره په زړه پورې وه، دې جريدي پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبیبی د ((طلوع افغان)) د مسؤول مدیر په حيث له دندې خخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل ریاست مرستيال او د پښتو ټولنې مشر شو. دلته یې د پښتو ژپې د ودې لپاره بنسټیز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځی له تاسیس سره سم یې نومورې لوړنې رئیس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷ هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرګې غږي شو او د وکالت دوره یې لا پای ته نه وه رسپدلي چې د وخت له حکومت سره د اخلاقافونو له کبله له هپواده بهر لار. خه موده یې په کراچی کې سیاسي، علمي او ادبی هلې څلې وکړې او بیا بېرته افغانستان ته راستون شو. خه موده د تاریخ ټولنې رئیس او د صدراعظم فرهنگي سلاکار و. څيلو علمي او ګلتوري هلو خلو ته یې د ژوند تر پای پورې دوام ورکړ.

پوهاند عبدالحی حبیبی له اوږدو ملي، علمي او ادبی خدمتونو وروسته د زړه د ناروځي له امله د ۱۳۶۳ هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترګې پټې کړي او په ((شهدای صالحین)) کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبیبی د خپل له ثمره ڈک ژوند په اوږدو کې ډېرې مقالې، رسالې او کتابونه

ولیکل. د افغانستان د تاریخ، کلتور، ادب او نورو بېلاپېلو اړخونو په سپړنې او خېړنې کې يې له نوبنته ډکې هلي خلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو یې زيات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دله یې د خینو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتنه شعرا (لومړۍ ټوک)، نومورکي مؤرخيں، جنبش مشروطیت در افغانستان، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، د افغانستان پېښلیک، تاریخ مختصر افغانستان اوګن شمېر نور...

د دې په خنګ کې پوهاند حبیبی شاعر او د ادبی- داستاني نشوونو لیکوال هم و د شعرونو د بېلګې په توګه یې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرلیک لاندې د یو نظم خینې برخې لولو:

ای مېړه نره سرداره	د پښتون بهار له تاوه
له خټک ترکندهاره	تا پښتو ده ژوندي کړې
ننګیالی بناغلی پلاړه	پښتنه تایادوينه
د پښتون د ننګې لاره	چې پر مرگ دي هېړه نه وه
تا ویل پس له مرګه هله تاسې بنځ کئ مړ خوشحال	تا ویل پس له مرګه هله تاسې بنځ کئ مړ خوشحال
د مغولو د پښو ګرز یې چېږي نه کې بیا پایمال	دا بنه نوم دي دایمی دی
ای ادیبه ننګیالیه	نه یې مرته خو ژوندي یې
په ابد ژونډون ژونديه	ته زموږ ملي پېشوا یې
د پښتو پلاړ تورياليه	پښتونواله دي ژوندي کړه
د پښتون لوى برياليه	تا و مړو ته وښودله، د پښتو دا سمه لاره
	ستا په توره به نازېړو د پښتو پښتونه پلاړه

د غزنی دوران و تللى	د پښتون بېرى چېه وه
د سورى قام و نتلى	د غوري لوسي وه ورکه
قطب الدين په زره داغلى	د لودين جنده نسکوره
د اورنگ توغ رېدلې	د مغولو طالع لور وو

يو خو ستا د سوز ناري وي چې پښتونې راولادر کئ
که نه ژر وو چې خپل کورې د مغول په لاس ويچار کئ

ارواښاد پوهاند حبېبې پښتو داستاني او ادبی نشوونه هم ليکلې دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کيسه هم په ۱۳۱۵ ه. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوي او د استاد حبېبې په قلم کښل شوي ده. دغه کيسه (چې دندارې خانګړې هم لري) د ((توریالي پښته)) په نوم خپره شوي او د ((توربيکي)) په نوم په اوسماني ليکوال نومې كتاب کې چاپ شوي دي.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبېبې د ليکنې يوه برخه د هغه د علمي آثارو د نشر د نمونې په توګه وړاندې کوو او وینو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه خومره د کار خبرې لري:
(په پښتو کې متل عین هغه شي ته وايې چې په عربي يې مثل بولي. د پښتو ادب يو مهم ټوک دغه متلونه دي چې په لنډو ويناوو کې حکمتونه او د ګټې خبرې خای شوي دي.
په متلو کې د ملتونو د روحياتو خوراښې نښې نكتې پرتې وي او ځينې پوهان وايې چې تر شعر لا متلونه د ملتونو پر عقلیت بنه دلالت کوي، ځکه چې اشعار د داپې خلکو له کومو راوخي چې فکر او ذهن او عقلیت يې تر عوامو لور وي، اما متلونه د عوامو له تفکره حکایت کوي او د ملتونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په زېه وي، نو متلونه د وګرو برغ ګپلي شو. متلونه د ملتونه د اجتماعي ژوندون او د دوى د عقلی هويت بنکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازمهښتو نتيجې دي چې په لنډو کلماتو کې خای شوي دي.

د پښتو متل دی: (جنګ په وسله کېږي او ننګ په غله) له دې متله لاندې خبرې
استخراج کېدلې شي:

د پښتو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړو. اول له ئان خخه دفاع، دویم يوله بله سره
په روغه ژوند کول، په دې متل کې اول ته جنګ او دویم ته ننګ ویل شوي دي. د دوی
عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکاتو کې او د ننګ جذبات په خپلوي او روغه
کې د ژوندانه مدارو، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتیا مهم شی. دې اجتماعي
اړتیا دوی زراعت او کرنې ته پاخوول، نوې په اخلاقو کې زراعتي روحيه او د کرنې قدر
کول شامل شول. دا روحيه که خه هم د زړو آریایانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت بنه
خرګندوي، مګر په پښتونوالي کې خودغه زور روح بل راز شو او د پښتو له روحياتو سره
سم د ننګ لپاره یوه وسیله شوه او له دې خخه موږ ته خرګندېږي چې د پښتو د اجتماعي
ژوند اساس ((ننګ)) و، نو د ننګ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کيفيت د پښتونخوا
وګړي اکثر کرونکي او زراعت پیشه کړل.)

((پېچه وختو کشمیر یې ولید) دابل متل دی او دا رابنکاره کوي چې پښتو پر عین
 ملي غرور او د خان په ویسا کې خپل حد نه ورکاوه او بې خایه تکبر یې نه کاوه.
((دېبرو لرگې د یوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح خرګندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفې ګراني خبرې هم راغلي او دا سبیي چې د پښتو
عقلیت، سوچ، بدوي او غرني نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مګر
طبيعي رنګ یې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صيقل نه و وهلي)

اروابناد پوهاند حببي د افغانستان له لويو پوهانو، اديبانو او مؤرخيينو خخه و. د هغه
راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي ميراث یوه دېره مهمه برخه ده. د بناغلي عبد الله
بختاني خدمتگار په وينا: ((استاد پوهاند عبدالحی حببي زموږ د زمانې هغه ستر افغاني
ليکوال او مؤلف دی چې زموږ د هپواد او سيمې د ادب او تاريخ د تياره ګوټونو په رونولو
کې یې ستر خدمتونه سرته رسولي دي، د ده له آثارو، ليکنو، ويناوو او مشورو خخه زموږ
دنسل ليکوالو، پوهانو او محققاوو زياته استفاده کړي ده او په دې برخه کې د ده د استادو،

حق ثابت دی. سرپره پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د بنوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدایي بنوونځي معلمۍ، د پوهنتون استادي، د پوهنې، بنوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او وياړه ډک خدمتونه دی چې د هغو په نتیجه کې د نومورې پوهاند د استادي مقام رسماً ثبتپرېي)).

د استاد حیبی پر دغه خلوریزه د دې لوست لمن رانغارو:

مر ملت د مرګ له خویه راوېښېږي
چې مېړونه په رښتیا ورتنه غږېږي
د مسیح په دود احیا کاندي، مېړونه
په اواز یې ولسوونه ژوندلي کېږي

اوسمی لیکوال: دا د پښتو د معاصرولیکوالو یوه غوره تذکره ده. د اروابناد عبدالرؤف بېنوا په قلم لیکل شوی دغه مهم کتاب په دریو ټوکوکې خپور شوی دی. د پښتنو د لیکوالو او شاعرانو ژوند لیک او د آثارو پېلګې پکې خوندی شوې دی.

اوستا: اوستا د آريابي زرو ژبو له ډلې خخه ده چې او سره شوې ده. دغه ژبه د (زنده) په نوم هم ياده شوې ده. خرنګه چې د زردېستي دين، مذهبې کتاب اوستا نومېږي او دا د نومورې ژې او دين په اړه یوازنې راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم ياده شوې او مشهوره شوې ده. د ژې د جوړښت او د لغتونو د خېړنې له مخې اوستا له پښتو ژې سره ډېره نژدي ده.

۱- یو خل دې ټول زدهکوننکی د استاد حبیبی ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له څانه سره په چوپه خوله ولولي. بیا دې یو زدهکوننکی په خپله خوبنې دغه شعر د ټولگی په مخ کې په لور غږ د دکلمې په توګه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقیقه توګه بنه او غوره ولولي. په هر څای کې چې لوستل غوره نه وو، یا ترې د کومې کلمې دقیق تلفظ سم نه اداکېده، بل زدهکوننکی دې یې سمه بنه ورته ووایي. د غلطیو له نیولو وروسته دې یو بل زدهکوننکی همدغه شعر په لا دقیقه توګه په لور غږ د ټولگی په مخ کې دکلمه کړي.

۲- زدهکوننکی دې دغو پښتنو ته ځواب ووایي:

- استاد حبیبی د ژورنالستیک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د متلونو په اړه د پوهاند حبیبی نظر خه دی؟
- استاد حبیبی کومه لومړی لنډه کیسه لیکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرګه کې د استاد حبیبی د غریتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوغ افغان) جريده په کوم څای کې خپرېدله؟
- (اوسيني لیکوال) د پښتو د کوم پیاوړی لیکوال په قلم لیکل شوی او خو ټوکه دی؟

۳- یو یو زدهکوننکی دې د استاد حبیبی د لیکل شویو کتابونو له ډلي څخه د یو یو نوم اخلي. که کوم زدهکوننکی د استاد حبیبی د داسې کتاب نوم واخیست چې په دې لوسټ کې یې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شباباش ورته ووایي.

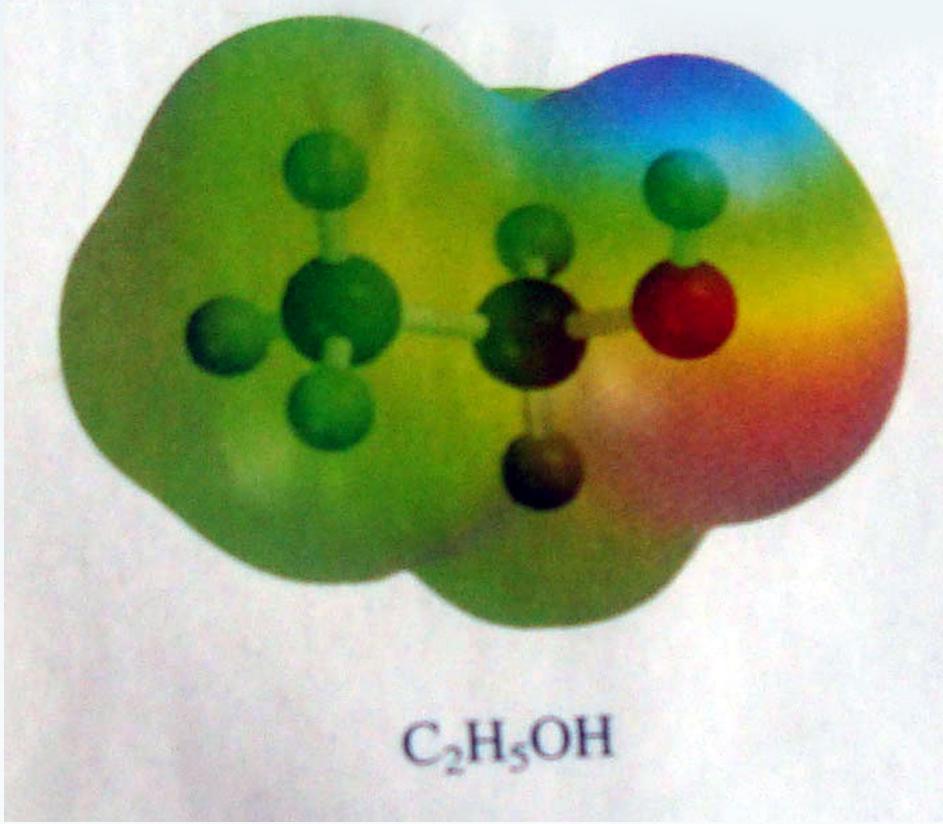
زده کونکی دې د دې لوست د دغۇلغۇنو او كلمۇپە اپە دوه دوه كربىنى ولىكى او بلە
ورخ دې يې خچلو تۈلگۈوالو تە ولولى: مئرخ، متل، هویت، تعاون، دکلمە، ويسا.

د اشنىايى پە لېونتوب مېي قىم
لېونى نەيم چېي پەردوپسىي ئەم
راخە چېي خود عشق نغرى وننگۇو
زە زە پە بلىو انگازو پسىي ئەم
سپىينو وېبىنتو راكىي پېغام د تلنې
زە خو زلمىيوا رىمانتو پسىي ئەم
(پوهاند عبدالحى حبىي)

راشە وغۇرۇھ سترگې
د جەمان نىنداھ گورە
چېي بنايىست لرىي پە ستورو
د آسمان نىنداھ گورە
د دې خېل وجود پە باغ كې
پە هەرشان نىنداھ گورە
چېي هەرگەل وته نظر كې
د باغان نىنداھ گورە
(شمس الدین كاڭر)

د شرابو (الکولو) زیانونه

د نشه يې توکو د زیانونو په اړه تاسو په بېلابېلو ټولګیو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يې توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخې هله خلې رواني دی، د دې لامل دا دې چې بېلابېل نشه يې توکي انسانانو ته ډېر زیانونه ور رسوی. په دې لړ کې د شرابو (الکولو) د زیانونو په اړه خبرې سره لرو.

د نشه يي توکو يا مخدره موادو په لړ کې شراب پوره زيانونه لري. اوس پوهان او ډاکټران تول په يوه خوله دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتیا، ودي، ذهنی او فکري ثبات ته زيات تاوان ور رسوی. هغوي ټول شراب يوه زهرجهنہ ماده گئي او بشريت ته يې زيانمن شمپري.

ډاکټرانو په اند، ګله چې شراب بدن ته ورداخلپري، د اعصابو د تحرک سبب کېږي او دا طبیعي خبره ده چې که هر غږي له حده زيات تحریک يا راوه‌خول شي، بيانو له حرکته پائې کېږي او له سکون او وقفې سره مخ کېږي. همدغه خند او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېړه له منځه وړي.

امېنداوارو بنځو ته د شرابو خبیل ډېر تاوان لري، هم خپله هغه مېرمنو ته چې امېنداوارې دی او هم د هغوي ماشومانو ته. د نوو زېړپدونکو ماشومانو لپاره په څانګړې توګه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د نيمګرو او (غیر نورمال) ماشومانو د پيدایښت سبب کېږي. کومې طبی خېړنې چې په نړيواله کچه پر امېنداوارو ميندو شوې دي، دا جوټوي چې په ۳۲۲ نوو پیدا شوو غیر نورمال او نيمګرو ماشومانو کې ۳۲ سلنې هغه ماشومان دي چې د هغوي ميندو د امېنداوارې په وخت کې په ډېره زیاته کچه شراب استعمال کړي دي.

دنري يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوین کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په واشنګتن کې د شراب خبیل پر ضد په يوه جوړه شوې نړيواله غونډه کې داسې وویل:
((د شرابو په لړه کچه کارول هم کبدای شي چې د زیاتو مغزی زيانونو او ضایعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب خبیي او له دې کار خڅه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقیقت کې هغوي د خپلو مغزی ضایعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوي د خپلو مغزو حجري نابودوي.))

نوموري ډاکټر په دې اړه نوري خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لړه کچه د شرابو استعمال او خبیل په وينه او رګونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پایله کې يې مغزی حجري د اکسیجن له کمبېت سره مخاخ کېږي او لړ وروسته بیخې له منځه ئې.

کله چې دغه حجري له منځه لارې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامنځ کېږي.
هغه وخت چې وينې ته شراب ورداخلي شي، د وينې جريان له خنډ سره مخامنځ کېږي،
همدغه پېښه کله کله د وينې د پرنډه کېډو سبب کېږي.))

ډاکټران په دي باور دي چې د هغونارو غيو درملنه ډېره ګرانه او ستونزمنه ده چې لامليې
د ډېرو شرابو خبيل وي. د شرابو او یا هر الکولي خښاك استعمال دغه ناوره پايلې لري.

۱_ د هاضمي په سيستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.

۲_ دينې يا خيگر د سرطان سبب کېږي.

۳_ د خپتې (معدې) پرسوب رامنځته کوي.

۴_ د زړه ټکان زیاتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.

۵_ اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وري.

۶_ د انسان عمر لنډوي.

۷_ بې اشتھائي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هویتگر چې خپله هم یو حاذق طبیب دي، د الکولي مشروباتو په هکله
وابي: ((شراب د انسان طبیعي عمر کموي. یو داسي کس چې په شرابو روبدی نه وي د
منځني عمر اندازه بې خلوبنست کاله وي، خود یو روبدی کس د منځني عمر اندازه ۲۸
يا ۳۰ کاله وي.))

د طب له نظره کله چې د انسان بدنه ته شراب ورنټوخي، نو د هغې خانګرتيا له مخې
چې شراب يې لري، د بدنه لوندوالي جذبوی او د بدنه په غړو کې یو لړ بدلونونه راولې.
د دغه بدلونونو له امله د بدنه یو شمېر غړي خپلې دندې په بشه توګه سرته نه شي رسولې.
په دغه وخت کې د زړه ټکان زیاتېږي او د وينې فشار لوړېږي. په بدنه کې دغه اختلال او
بدلون د عقلې او عصبي ګلهو ډیو سبب کېږي او په پای کې یوه غولوونکې مستې او لپونتوب
رامنځته کېږي. همدغه غولوونکې مستې انسان د مرګ تر پولې هم رسوي.

څېړنو دا بنودلې ده چې د شرابو همېشه خبيل د تريخي د کڅورې اختلال، د معدي او
کولمو ټپونه او نور بېلاړل رنځونه زېړووي.

له دې امله ټولو ته لازمه ده چې له دغونشه يې توکو خخه ئانونه وساتي. له همدي امله ده چې د اسلام په مبارڪ دين کې هم د الکولي مشروباتو خبیل منع شوي دي.

د متن لنډیز:

الکولي مشروبات او شراب هغه مخداره او روپرداونکي مواد دي چې انسان ته بېلاپل خاني او روحي زيانونه ور اړوي، لکه: لپونتوب، عصبي او روانی ناروغۍ، د معدي تېب، سرطانونه او نور بېلاپل رنځونه. د اسلام په سڀېخلي دين کې د الکولو او شرابو خبیل حرام دي. نن ورڅ ډاکټرانو هم د علمي خېرنو او بریاوو (لاسته راوبرنو) په رڼاکې دا جوته کړي ده چې د شرابو خبیل د خاني او مالي تاوانونو او بېلاپل رنځونو د زېربدلو په خنګ کې په اوسنې پېړي کې د جرمونو او جنایاتو یو لوی لامل هم دي.

فعاليتونه

- ۱- زدهکونکي دې په خچل وار د دې لوست یو یو پرآگراف ولولی. نور ټولګیوال دې په پوره چوپتیا دغه برخې واوري. په پای کې دې دوه تنه زدهکونکي د دې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.
- ۲- درې تنه زدهکونکي دې په دغه موضوعاتو خپلو ټولګیوالو ته لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره يې اړیکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېروي؟
- شراب او الکولي مشروبات ټولنې ته کوم لوی لوی زيانونه رسوي؟

گرامري برخه

۳_ زدهکونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي.

الف: لومړي ډله دې د دغوكلمو مترادفع پيداکړي:

ډول

درملنه

ناروغني

ټول

دندي

ب: دويمه ډله دې د لاندي کلمو متضاد پيداکړي:

ناوره

ستره

زيان

ورخ

ماشومان

بريا

۴_ دغه لغتونه په لاندي تشو څایونو کې په سمه توګه ولیکي. جملې په خپله کتابچه کې بشپړې کړئ:

جرم او جنایت، سرطان، عمر، حجري.

- د زياتو شرابو استعمال د انسان د طبیعي په وړاندې مبارزه ده.
- د خپړنوه په رنګ کې په ټولنه کې د الکولي مشروباتو استعمال په ټولنه کې د کچه زیاتوی.
- د شرابو استعمال د ینې یا خیگر د سبب کېږي.
- د شرابو د خبیلو له امله په لومړي سرکې د مغز ته اکسیجن نه رسپېږي او بیا له منځه خې.

په خپل شاوخواکې د یو داسې چا د ژوند د ستونزو یا بدمرغیو په اړه یو یو مخ ولیکې چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پیدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو، سکرتو، شرابو، الکولو، پودرو او نورو په اړه هم وي.

نامايدى كې اميالونه راسىرە وي
پە تىارە كې مصالونه بىكلى بىكارى

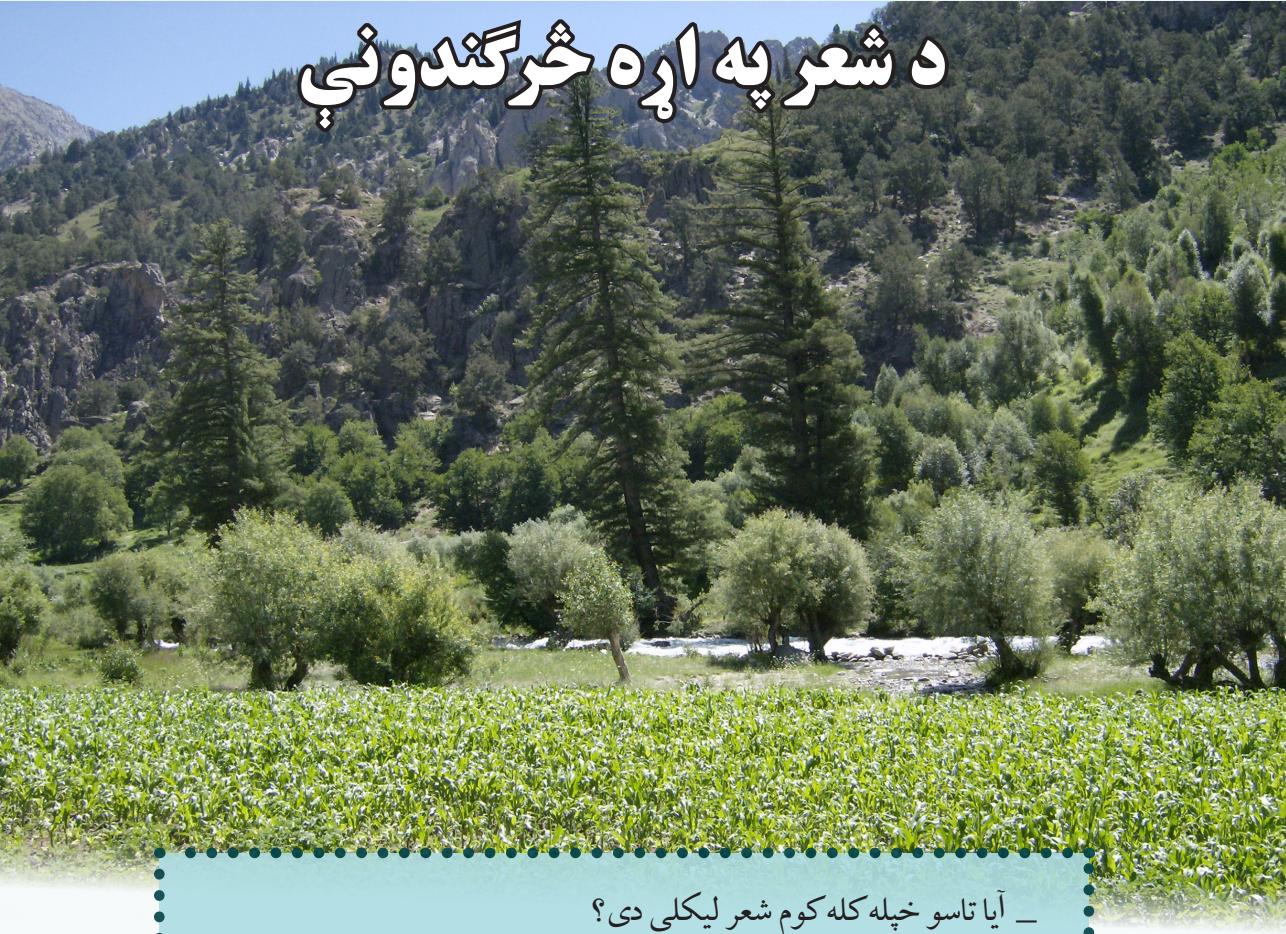
چې په سیوري پسې څغلي ای طاهره
سر ته نه رسې د هغو مرادونه
((طاهر کلاچوی))

هر چه غمونه د دنیا ڈبر کری
د عقبا غم به لہ دلہ هپر کری

د حسد اور په طاعت لڳري
غريب حاسد به تر عمل تپر کري
((پير محمد کاکر))

د شعر په اړه څرګندونې

— آیا تاسو خپله کله کوم شعر لیکلی دی؟

— د کوم شاعر شعر مو خوبنېږي او ولې مو خوبنېږي؟

— آیا کوم شعر یا د شعر کومه برخه مو یاده ده؟

د شعر په اړه خبرې او دا چې کوم شعر د یو چا خوبنېږي او ولې یې خوبنېږي؟ دا

یو ډېر په زړه پوري بحث دی. د دې لپاره لازمه ده چې مورډ په دې پوه شو چې شعر خه

شي دی؟ خه څانګړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دی او ولې غوره دی؟

په دې لوست کې په همدي بشکلې موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

د شعر په اړه او د شعر د تعريف، پېژندلو او ځانګړنو به اړه ډېرې خبرې شوي او کېږي. په عمومي توګه دوه نظره د پام وړ دي. هغه کسان چې د شعر ظاهري اړخ یې په نظر کې وي، هغوي شعر موزون او مقفى (قافيه لرونکي) بیان بولې. د دوى په نظر وزن او قافيه د شعر نه جلاکپېدونکې برخې دي. البته په همدي ډله کې هم خينې کسان بیا قافيه د شعر ذاتي ځانګړنه نه، بلکې له لازمو یا فروعاتو یې ګني.

يو بل نظر چې زياتره د شعر په اړه منطقې او فلسفې نظر دي، د شعر جوهر د هغه په ظاهري څرګند اړخ کې نه ويني، بلکې د هغه په منځانګه او هنري اړخ کې ټوي چې هغه د خيال، تصویر او د شعر د نورو ځانګړنو غوبښته کوي. له همدي امله زياترو کسانو شعر هغه کلام ګنلى دی چې وزن او تخيل ولري. د شعر په اړه همدغه دويم نظر تر نه پوري د ډېر و د منلو وړ دي. د نړۍ شعر پېژندونکي او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وپشل کېږي چې د شعر د موضوع، محتوا یا منځانګې په اړه یې لري. د یو شمېر په نظر د شعر اصلې موخه تربیتي او روزنیزه ده. د هغوي په نظر د شاعر دنده دا ده چې د ټولنې د یو آگاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونکي غړي په توګه د انسانو د لارښوونې او روزنې په لاره کې اغښمن کار وکړي. د دوى په نظر دغه اړخ له بنکلایز او هنري اړخ خخه زیات مهم دي.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونکي بیا په دې نظر دي چې د شعر اصلې اړخ یا جوهر د هغه د بنکلا او هنر اړخ دي. دوى وايي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبلیغ وکړي، بلکې مهمه ځانګړنه یې باید دا وي چې په انسانو کې د بنکلا خوبښوونې احساس پیاوړي کړي.

خینې شعر پېژندونکي، کره کتونکي او پوهان بیا منځنۍ لاره غوره ګنې او وايي چې شعر باید هم د یو عالي او پیاوړي انساني پیغام او عالي متن او محتوا لرونکي وي او هم د بنایست او بنکلا هنګامې راوهڅوي. رنګينې ولري او د موسیقى په خېر ولوټي راواپاروی.

په پخوانيو شعري یا منظومو چوکاټونو کې چې موب ورته د کلاسيک شعر چوکاټونه وايو، قافيه، د شعر چوکاټ او ځانګړي وزن د زياتې پاملرنې وړ دي. د نظمونو یا شعرونو په دغو چوکاټونو کې غرله، قصیده، مثنوي، خلورنې او نور د یادولو وړ دي.

په نوي شاعري کې د پخوانيو شعري قالبونو د پاللو په خنګ کې د سپين او آزاد شعر خواه هم پوره پام اوښتني دي. آزاد شعر هغه شعر دي چې قافيه پکې حتمي نه ده، وزن یې په عمومي

ڏول ديو شعر په ڪليٽ کي په پام کي نيوں ڪوري او وزن ٻي د ڪومي ٽاکلپي ٻيلگي تابع نه دي. ڪريشي ٻي لندي او اوردي دي. په آزاد شعر کي وزن ديو ڏول طبيعي آهنگ او موسيقي تابع وي. په اروپا ڪي هم دuge شعر په ۱۹۰۰م پير ڪي خيل اوچ ته ورسپ. دا په حقیقت کي آزادو شعری قالبونو ته د نوو نظرونو او افڪارو نوتل دي. مهمه خبره دا د چي آزاد شعر نه يوازي دا چي له ڪلاسيکو شعرونو او نظمونو سره د چوڪاٿ له نظره تڀير لري، د مضمون او محتوا له پلوه هم ورسه باید توپير ولري. په آزادو شعرونو ڪي باید د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سڀن شعر ٻيا هغه شعر ته ويل ڪوري چي ٻافيه ونه لري. په اروپائي شعرونو ڪي زياته ڪلاسيك روایتي او ڪيسه ڀي شعرونه په همدغه قالب ڪي وو چي د بيتونو وزن او اندازه ڀي سره برابره وو خو د ٻافي له قيد څخه آزاد وو.

د شعر ځيني ځانگرني:

لکه چي ومويل، د شعر د تعريف، پېژندني او ځانگرني په اړه بېلابيل نظرونه شته، په دې اړه د ځينو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونه ته پام لازم دي:

- ((شعر په ولوله ڀيز او موزونه (آهنگواله) ژبه د بشري فکر ځانگري او هنري خرگندونه ده، له دې امله به موږ شعر موزيکال فکر وګنو.))
- ((په شعر ڪي د الفاظو معنا له هغه خه نه چي په قاموسونو ڪي ٻي راوري، پراخه ده او د بيان قدرت ڀي زيات دي.))

- ((شعر باید د ژوند د اړتیاوو او معیارونو تابع نه ڪپو. د گلاب گل خوک د دې لپاره نه خوبنوي چي د هغه اویه د سترگو د درمل په توګه استعمالپدائي شي، بلکي د دې لپاره ٻي خوبنوي چي گلاب بنکلی دی او بنکلا په خپله یو مستقل ارزښت دي.))
- ((د شعر هدف په ملت ڪي د روښنائي خپرونه ده.))

د شعر په اړه په تعريفونو ڪي په ځانگري ڏول دغه گډ ټکي د پام وړ دي:

تخيل، جذبات (يا احساسات)، بنکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعيت انگازه) همدغه ټکي د شعریت معیارونه هم گټل کېدائي شي.

((په شعر ڪي یو ڇول مفکوره شته، خو يوازي د مفکوري شته والي د شعریت دليل نه گنل ڪوري، بلکي مفکوره باید په شاعرانه بنه راوشلپري.))

کاندید آکادمیسین محمد صدیق روھی د شعر د عمده او اساسی توکو یا خانگنو په اړه لیکي:

((شعر له خلورو ضروري توکو خخه جور دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د دي خبرې ضمني معنا دا د چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والي حتمي دی، څکه چې پې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بنه ولري. له دغويادونو خخه وروسته کولی شو چې د شعر لپاره د لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

((شعر په وزن لرونکې رې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي)).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره خرګنده ده، په بنه شعر کې د تخیل په اړه باید ووبل شي چې: په شعر، ادب او تولو هنزوونو کې تخیل خانگرې ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبيهاتو، استعارو او خپرو په بنه راخرګندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو خخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هيله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکي او اورېدونکي له داسې شعر خخه خوند نه شي اخيستلى. د ليو تولستوي په قول: ((د شعر اصلي وظيفه دا ده چې مقابل لوري ته احساس ورولېږدي.))

يو بل لیکوال وايي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بنه راخرګندېږي.)) استاد روھي له دغوبحثونو خخه نتيجه اخلي او لیکي:

شعر دوه چوله ارزښتونه لري. ذاتي (يا اصلي او په خپله په شعر پوري مریوط) او بهرنې (چې د شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خود شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرنې ارزښتونه دين، اخلاقو، علم، فلسفې، سياست يا ايدیالوجۍ (مفکورې) ته خدمت کوي. متعهد شاعران د شعر بهرنېو ارزښتونو ته زيات اهمیت ورکوي.

متعهد شعر د يوې تاکلې برخې، سياسي دلې يا ايدیالوجۍ مرام ته وقف شوي دي او له دي امله د ټولو لپاره د خوند او لذت منع نه ګرځي، خو هميشنې (تلپاتې) شعر د ټولو انسانونو په هکله وبل کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو خخه کار اخلي. په دغه دول شعر کې هم مفکوره د بشريت لپاره له دايمې ارزښتونو سره اوه لري. د زمانې په او بدوكې هر نسل ته احساس او ععاطف ور انتقالوي. عشق، بنکلا، سوله او دوستي، ایثار، زړه سوي، ګله ارمانونه او داسې نور همېشني ارزښتونه د شعر بن تازه او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: بنکلا، تخیل، تصویر، هنري ژنه، آهنگ

(وزن)، احساس او جذبات دی. بهرنی ارزبنتونه باید شاعرانه شي. له هغې وروسته پري د شعر نوم اينبودل کېدای شي.

د متن لنډيز:

شعر د ادبیاتو یوه مهمه برخه ده. شعر له خلورو ضروري توکو خخه جور دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په اړه بېلاپېل تعریفونه شوي دي. مور کولی شو، د شعر یو بنه تعريف په دې ډول وکړو:

((شعر په وزن لرونکې ژې سره د مفکوري او تخیل عاطفي ترکیب دي.))

د شعر په ذاتي او اصلی څانګړتیاواو کې: بنکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، وزن احساسات او جذبات د یادولو وړ دي. د شعر بهرنی ارزبنتونه په اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست، ایدیالوجۍ (مفکوري) او نورو پوري اړه پیداکوي. همپشنی او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره ویل کېږي او له همپشنیو ارزبنتونو سره ېکار وي. نه له موقعې او سرسري ارزبنتونو سره چې یوازې په یوه ډله خلکو پوري اړه ولري.

د شعر جوهر: له دې خخه موخه د شعر اصلی اړخ يا اصلی ټولګه ده. د شعر جوهر د شعر د هغنو توکو ټولګه ده چې بې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو یادولي.

ليو تولستوي: د روسيې یونومیالی لیکوال دی چې په نولسمه پېړي کې ېې په روسيه او ټوله نړۍ کې د ستر لیکوال په توګه شهرت درلود. ((جګړه او سوله)) ېې دې مشهور ناول يا رومان دي.

- ۱- د لوست يو يو پرآگراف دې بويو زدهکوونکي ولولي او نور دې غور ورته ونيسي.
- ۲- زدهکوونکي دې په خلور ډلو ووپشل شي. يوه ډله دې دې لوست ديو لغت يا اصطلاح په اړه له بلې ډلي پوښته کوي او هغه ډله به خواب ورکوي، بيا به په سرچه توګه همدغه کار تکرارپري. خوابونه دې لنډ لنډ وي.
- ۳- خلور تنه زدهکوونکي دې د يوې يوې ډلي په استازيتوب پر دغوا موضوعاتو لنډي لنډي خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توګه گوري، د شعر په اړه خه نظر لري؟
- د شعر جوهر خه شي دي؟
- د شعر ذاتي او اصلی خانګړتياوې
- د شعر بهرنې ارزښتونه

- ۴- زدهکوونکي دې په ټولګي کې يوه کوچنۍ مشاعره جوره کړي. د هر چا چې کوم شعر خوبن وي او هغه ېې په يادو ياد وي، ټولګيوالو ته دې ېې واورووي، که يوازې يو، يا خو بيته وي، هم سمه ده. بيا دې يو بل ټولګيوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او بنکلا يو خه ووایي، دا کار دې همداسي دوام وکړي او ټول زدهکوونکي دې يا په شعر لوستلو او يا په خبرو کې ونډه واخلي.

زدهکوونکي دې د خپلې خوبنې يو بنه شعر انتخاب کړي، هغه دې په يوه پاڼه کې وليکي او تري لاندې دې دا هم وليکي چې ولي ېې دا شعر انتخاب کړي او شعر د ده په نظر کومې خانګړتياوې لري؟ په دې اړه دې د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

د ماین، ناچاودو توکو او معلومات رواني اغېزې

په تېرو ټولګیو کې تاسو د ماینوو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښوونې لوستې دي. نبردې په هر ټولګي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې خنګه له ناچاودو توکو څانونه وساتو، خنګه پري خپله کورني، دوستان او هېوادوال وپوههو او په دې برخه کې خنګه له تېيانو سره لومړنۍ مرستې وکړو؟

په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېبرو چې له ماین او ناچاودو توکو خخه ډېږي خانګې، کورني او عمومي ټولنیزې ستونزې هم راپیدا کېږي. دا په حقیقت کې يو ډول رواني ستونزې دي چې زموږ ټولنه او په تېره بیا ویبن او بیدار څوانان باید ورته خانونه چمتو کړي، خان هم پري پوه کړي، خپله کورني او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

په بېلا بېلو جنګونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له ماینونو هم د خپلو اهدافو لپاره گټه اخیستل شوي ده. په افغانستان کې هم په بېلا بېلو وختونو کې ماینونه کارول شوي او زموږ يو شمېر افغانان یې د غم پر تغركښولي دي.

دا چې د ماینونو له کبله يو شمېر افغانان تېيان شوي او بیا معلوم شوي دي، دغه معلومیت د بنکاره ستونزو او تکلیفونو تر خنګ، روانی ستونزې او ناروغۍ هم له خانه سره لري. که پوره پام وکړو له خرګندو نښو نښانو او ستونزو خڅه دغه پت رنځ چې روانی ناروغۍ یې باید ويولو، هم د معلوم کس لپاره او هم د ټولنې لپاره پېر زیات خطر لري. دا یوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له روانی او ټولنیزو ستونزو سره مخامنځ کولی شي. له همدې امله دې ستونزې ته د یوې درنې ټولنیزې ستونزې په توګه باید غور وکړو.
ستونزه په پیل کې له دې خڅه راولا رېږي چې:

۱_ د ماینونو او ناچاودو توکو (اویا په عمومي توګه د جګرو له امله) يو خوک تېي شي. لاس، پښه، سترګه يا د بدن کوم بل غړي له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړي د انسان په ژوند کې اضافي نه دي او هر یوې په خپل خپل خای کې ضروري دي. کله چې يو خوک معلوم شو، هغه سری د عادي ژوند لپاره خپلې هيلې له لاسه ورکړي.

۲_ بنایي دغه معلوم کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳_ بنایي کله په شاوخوا چاپېریال او ټولنه کې هم داسي ناوره کسان پیدا شي چې معلوم کس ته په سپکه سترګه وګوري.

۴_ په داسي حالاتو کې که معلوم انسان له ټولنې خڅه خان ګوبنه کړي، يا خپل مهارتونه او ورتیاوې له لاسه ورکړي، نو ورو ورو له روانی پلوه په یو ناروغ انسان بدلبېري چې هم خان او هم ټولنې ته زیان رسوي.

موږ ټولو ته (د معلوم کس په ګډون) لازمه ده چې د دې ستونزې د مخنيوي لپاره په ټولنه کې د معلومینو د به جذب او په عمومي توګه د یوې سالمې ټولنې د جورېدو لپاره دغو ټکو ته پام وکړو:

۱- معلوم کس باید په هېڅ ډول خپل خان د ټولنې نیمگړې برخه ونه ګئي. هغه باید په روانې ډول خان داسې وګئي چې هېڅ نیمگړتیا او عیب نه لري. هغه معیوب نه دی، معلوم دی او په ټولنې کې خپل خانی، خپل قدر او خپل درښت لري.

۲- د معلوم کس کورنې باید په دې برخه کې زیات پام وکړي، که هغوي د خپلې کورنې معلوم غړي ته په خپله غېړه کې لکه د پخوا په خېږ په مینه او محبت خانی ورکړي، ټوله کورنې ورسه نېکمرغه پاتې کېږي.

۳- مور باید په خپلو خبرو اترو کې، له معلومینو سره په چلنډ کې، په لیکنو او ویناوو کې معلومینو ته د معیوب او نیمگړي خطاب ونه کړو. هغوي ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهین، ملنبو او تحقیر خرک ترې ولګي. دا به په هېڅ ډول غوره نه وي چې مور هغوي ته د کانه، رانه، ګود، شل، لیونې او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهین او تحقیر بوی ترې راپورته شي. د دې په خانی باید هغوي داسې معلومین وګه چې د بېلاپلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامنځ شوي او که مور هر یو له داسې پېښو سره مخامنځ شوي واي، په همدغه حالت کې به واي.

۴- معلومین باید د ټولنې د روغوكسانو په خېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان یې چې د زیات معلومیت له امله د کار جوګه نه وي، باید د ژوند ټولې اسانیتاوې ورته برابرې شي. هغوي چې د کار جوګه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توګه به هغوي د عادي انسانانو په توګه خان د ټولنې داسې مهمه برخه ويولي، لکه نور ټول چې دي.

۵- معلومو ماشومانو، څوانانو او لویانو ته باید د زده کړي امکانات هم برابر شي. دوى کولی شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې ګډون وکړي، باید ټول همزولي ورته د ورونو او

خویندو په توګه له ئانه سره په برابره بنه وګوري او زيات درنښت يې وکړي چې له معلومیت او ستونزو سره سره له دوي سره په خنګ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې تري د ټولنې د پرمختګ او سوکالۍ لپاره ګته واخیستله شي. که د دي امکان نه وي چې ځینې کسان يې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، باید بېلاږل څانګړې بنوونځي ورته جور شي.

د اسلام مبارک دين او دغه راز نړيوالو بېلاږلو ټړونونو د معلومينو د حقوقنو په برخه کې ډېر زيات ټینګار کړي دي. معلومين يې د ټولنې هغه برخه ګنلي ده چې هم ورسره باید مرسته وشي، پالنه يې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره یو خای د ګډ ژوند او ګډ کار لاري چارې برابري کړي.

که موږ داسي وکړل، نوله روانی او ټولنیز پلوه به مو مهم کار ته پام کړي وي. دا د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ټولو څوانانو دنده ده چې معلومينو ته درناوی وکړي او هغوي ټول په هره برخه کې د خپل څان سیال او له څانه سره برابر او د مساوي حقوقنو لرونکي وګني.

د متن لنډیز:

د ماینونو او ناچاودو توکو له امله زموږ زيات شمېر هېوادوال وژل شوي، تېپیان شوي او معلوم شوي دي. دغه معلوم افغانان له یو لړ څانګړو کورنیو او ټولنیزو او روانی ستونزو سره هم مخامنځېږي. موږ باید خپلې دغه خویندي او خپل ورونه د خپلې ټولنې پر اوړو بار ونه ګهنو، باید درناوی ورته ولرو او هغوي په ټولو برخو کې له څان سره د برابر و حقوقو او وحایبو لرونکي وشمېر، نه نیمګړي کسان.

له معلومينو سره غوره چلنډ هغوي له روانی پلوه پیاوړي کوي او په ټولنه کې د ګټورو او اغېزمنو غړو په توګه خپله دنده ترسره کوي.

- ۱- زدهکوونکی دې په خپل خپل وار د دې متن يو يو پرآگراف ولولي. نور زدهکوونکی دې ورته غوره وي. د پرآگراف له لوستلو وروسته دې د هغه په خنگ کې ناست ټولګیوال د دغه پرآگراف (صفتونه) په نښه کړي.
- ۲- پنځه تنه زدهکوونکی دې په خپله خوبنې په خپل کور، دوستانو او یا په خپل شاوخوا کې د کوم معلوم په اړه خبرې وکړي، دا چې خنگه معلوم شوي او او سنی حالت یې خنگه دې؟
- ۳- دغه متن د (ى) ګانو له نظر کې نیولو پرته لیکل شوي دې. تاسو یې په خپلو کتابچو کې ولیکی او د (ى) ګانو سمه کارونه په پام کې ولري:
 ((موږ ته لازمه ده چې خپلو معلوم هیوادوالو ته د ژوند په هره برخه کې د خپلو سیالو او د مساوی حقوقنو لرونکو هیوادوالو په سترګه وګورو. له دوی سره مرسته زمور دنده ده. که داسې ونه کړو، هغوي له ډېر و روانی ستونزو او ناروغۍ سره مخامنځ کېږي. رائحي چې دوی له یاده ونه باسو. دوی خپلی خویندی او ورونه وګنو او ټولنۍ ته یې د غوره انسانانو او غړو په توګه روزنۍ او پالنۍ ته پرله پسی پام وکړو.))

هر زدهکوونکی دې په خپل کلې کور کې د یو معلوم کس په زړه پوري کيسه ولکي، خنگه معلوم شوي؟ د خلکو چلنډ ورسره خه ډول دې؟ او سن خه کوي؟
 د دغې لیکنې (کیسې) د متن ټولې (ى) ګانې باید سمې لیکل شوي وي او که ناسمې وي، سبا ته یې په ټولګي کې سمې کړي.

په دې کيسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونيسي:

۱- د ټولنې روان واقعيتونه دې په پام کې ونيسي.

۲- نثر دې هنري او ادبی څانګړنې ولري، یعنې نثر دې خود او روان وي.

څه غواړو؟

چې وړي تياره د جهالت هغه سحر غواړو مور
وطن د علم په رنګاکې منور غواړو مور
چې په وطن کې یې خبرې د بنېګنې وشي
هسې مامور هسې آمر، هسې عسکر غواړو مور
نه چې سبب د زرد رویې شي د وطن لپاره
چې خوار غریب په ګډله مور کا هغه زر غواړو مور
په فېشنو او عبئیاتو پسې مه ځه ګوره
ای د مكتب خلمیه تا ته لور هنر غواړو مور
چې وي صادق او په ايمان سره خادم شي د قام
داسې اديب داسې شاعر داسې رهبر غواړو مور
(قيام الدين خادم)

يوه ببابکي يوه نړۍ هڅه او هاند له منځه وړي.

((لويي پاستور))

ادبی کره کتنه

په تېرو ټولکیو کې تاسود ادب او ادب پوهنې په اړه یو لړ معلومات ترلاسه کړي دي.
د ادب څېرلو، ارزولو، کره کولو او تاریخي مطالعې ته ادب پوهنې وايي. ادب پوهنې درې
عمده خانګې لري: د ادب تیوري، ادبی کره کتنه (يا ادبی نقد) او د ادب تاریخ.
ادبی کره کتنه د ادب پوهنې یوه مهمه خانګه ده، د ادبیاتو د ودې او پرمختګ په بهير
کې ادبی نقد يا ادبی کره کتنه خانګرې خای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبی
کره کتنه خه شی ده؟ په ادبی هلو څلوا کې یې ارزښت خه ده؟ کوم کوم معیارونه لري
او کوم کوم ډولونه یې مهم دي؟

دادبی نقد یا کره کتنې په هکله دېر تعریفونه وړاندې شوي دي، خود پېژندنې تر ټولو مهمې برخې یې دا دي:

ادبی کره کته د ادبی آثارو د هر اړخیزې ارزونې په معنا ده چې د دغو آثارو بنکلاوې، ارزښتونه او نیمگړتیاوې په نښه کوي. د ادبی کره کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبی اثر عالي، څلنډ او پیاوړی، کوم منځنۍ او کوم یو کمزوری دي؟

د ادبی کره کتنې له لارې لوستونکي او د ادبی آثارو لپوال او مينه وال د ادبی آثارو له ارزښتونو سره اشناکېږي. له همدي امله خېرونکي په دي نظر دي چې د ادبی نقاد کار دادی چې د ادبی اثر د لیکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسیله شي. کره کتونکي د لیکوال او لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل دي، د اړیکو مزى دي او خومره چې دا مزى پیاوړي وي، د یو ملت د ادبی یون په پیاوړتیا او بنکلاکې خپل اغښ زیاتوی. د کره کتونکي دنده دا ده چې لوستونکو ته خرګنده کړي چې په دي یا هغه ادبی اثر کې مهم ارزښتونه، لورې بنکلاوې او پیاوړتیاوې کومې کومې دي، یا دغه او هغه اثر خه کمزوری او نیمگړتیاوې لري؟ که دغه واسطه، یا د اړیکو پل او مزى نه وي، بنايی یو غوره اثر خلک بنه ونه پېژني او یا یې له پیاوړو اړخونو، څلنډو بربخو او بنکلالوو خخه ناخبره پاتې شي. دغه رازکبدای شي چې مينه وال د یو ادبی اثر له نیمگړو خواوو او کمزوريو هم پوره خبر نه شي. له دي لارې د ادبی آثارو او لیکنو اصلي او ریښتینې ارزښتونه رابرسپړه کېږي.

د یو دقیق کره کتونکي کار دا نه دي چې د یو ادبی اثر په اړه د بنه یا بد حکم وکړي، یعنې یو اثر په بشپړه توګه (بنه) یا (بد) وګنې. د هغه موځه باید دا وي چې د یو اثر هر اړخېزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه یې راوسپړي، څلاؤې او نیمگړتیاوې یې یادې کړي. سره له دي چې نقاد یا کره کتونکي هم بنايی کله کله د خپلو څانګړو احساساتو، نظرونو او ذوقونو له مخې د ادبی اثر په اړه شخصي ټکي هم ورداخل کړي، خو مهمه خبره دا ده چې دي وکولی شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د یو ادبی اثر اساسی ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

ادبی کره کتونکی دیو ادبی اثر دکره کولو او نقد په وخت کې باید دیو خانگرې ادبی اثر د لیکوال د وخت حالات، شرایط او امکانات له یوې خوا په نظر کې ولري، له بلې خوا باید دې ته پام وکړي چې د هغه شرایطو په رنګ کې د هغه وخت عمومي ادبی وضعیت خه ډول و؟ آيا لیکوال هغه خه په بنه توګه ویلی دی چې غوبنتل یې وې ايبي؟ که داسې نه وي او منقد او کره کتونکی د ادبی اثارو ارزونه یوازې د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به یې بریالی نه وي.

لكه چې مو ويل ادبی نقد د ادبی آثارو ارزونه ده او دا خبره په حقیقت کې له یو ډول ((قضايا) سره ملګرې ده. د دې خبرې معنا دا ده چې ادبی کره کتنه د ادبی اثارو په اړه ((قضايا) دی او له همدي امله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبی اثارو په هکله د رښیني معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه باید یو لړ داسې اصول او معیارونه خپلې مخې ته اينسي وي چې د هغه له مخې وتوانېږي، په غوره او دقیقه توګه دکره کتنې په کار کې بری ترلاسه کړي. له همدي امله یې دغۇ تکو ته پام اړین دی:

۱_ دکره کتونکی موخه دا نه ده چې یو نوي شی رامنځته کړي، بلکې هغه خه چې موجود دي او ليکل شوي دي، تحليل او توصيف یې کري، بېلاړلې اړخونه یې وڅېري او د بېلاړلې برخو اړیکې یې وارزوی، له همدي امله هغه باید دیو منځگرې او دريمګرې کس په توګه ادبی اثر وارزوی.

۲_ ادبی کره کتونکی د دې په خنګ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توګه له ادبیاتو سره یې مخه ده، له ډولونو خخه په یو ډول یې له بنکلا پوهنې، ټولنپوهنې او اروپوهنې سره هم اړیکې باید له پامه ونه غورخوو. په دغۇ برخو کې هم کره کتونکی ته د تجربې لول لازمي دي.

۳_ کره کتنه د ادبی بهير په وده او بشپړتیا کې اساسی ونډه لري. دا یوه ستړه موخه ده. نقاد د یوې داسې ستري دندې لرونکی دي. له همدي امله باید ادبی کره کتونکی له سرسري تکو، لکه شخصي لپواليما یاکينې خخه بهر په عمومي توګه دیو ولس د ادبی بهير په پیاوړتیا کې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې دیو خانگرې ادبی اثر په اړه قضاوت

کوي، د دغه عمومي ادبی بهير بشپړتیا، بسکلا او خلا ته پې پام وي.
حینو خېړونکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم ګنلي دي:

- ۱_ ذوق، ۲_ پراخ ادبی معلومات او اطلاعات، ۳_ تجربه او زیات تمرين.
- ۱- ادبی ذوق: د ادبی آثارو د پیاوړتیاواو او نیمگړتیاواو د خرګندولو غوره عامل دي.
ذوق له دوو برخو جوړ دي، فطری استعداد او بل ادبی او هنري تربیت چې اکتسابي (زده کډونکې) بنه لري.

۲- هغه خوک چې بنه ادبی ذوق ولري، که د زیاتې مطالعې، لوستنې او خېړنې ستونزې پر ځان ومني، کولۍ شي چې د ادبی آثارو غوره ارزونونکي او کره کتونکي شي.
د خپلو ادبیاتو او د نړۍ د ادبیاتو په اړه پراخه او ژوره مطالعه، د ادبیاتو په اړه د نورو آثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د یوه کره کتونکي کار پیاوړي کوي.

۳- کره کتونکي ته لازمه د چې د کره کتنې کار ته د یو عادي او سرسری کار په سترګه ونه ګوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بیا بیا تمرين وکړي او وتوانېږي چې یو بنه کره کتونکي شي.

د ادبی کره کتنې د ډولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوې دي. حینو خېړونکو ورته بېلاښل ډولونه په نظر کې نیولي دي چې یو خویې یادوو:
ستني نقد، تاریخي نقد، فلسفې نقد، فورمولیستي (شکلې) نقد، اروپوهنیز نقد،
اجتماعي نقد او نور...

د متن لنډیز:

ادبی کره کتنه يا ادبی نقد د ادبیونو په مهمنه برخه ده. کره کتنه د ادبی آثارو د ارزښتونو د راخلونو خرګندونه کوي. ادبی کره کتنه د ادبی آثارو د هر اړخیزې ارزونې په معنا ده. موږ کولۍ شو چې د کره کتنې په وسیله لوستونکي او د ادبی لیکنو مينه وال په دې وپوهوو چې کوم اثر ډېر لور او پیاوړي، کوم یې د منځني حد او کوم یې کمزوري

دی؟ ادبی نقاد او کره کتونکی په حقیقت کې د ادبی اثر د لیکوال او د اثر د لوستونکي ترمنځ د اپیکو پل يا د اپیکو منزی دی.

څېړونکو د کره کتنې یا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم ګنلي دي:

۱- ذوق، ۲- پراخ ادبی معلومات او اطلاعات، ۳- تجربه او زیارات تمرين.

غوره کره کتونکی د ټولنې د ادبی بهير په وده، بنکلا او بشپړتیا کې ستړه ونډه لري.

له کره کتنې پرته د یو ولس ادبیات لازمه وده نه شي کولی.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې یو خل بیا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولی او د غو پښتو ته دې څواب ووایي:

• ادبی کره کتنه خه ته وايي؟

• ادبی کره کتنه د اثارو د لیکوال او لوستونکو ترمنځ د خه شي حیثیت لري؟

• د ادبی کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟

• د ادبی اثر د ارزولو په وخت کې کومو کومو ټکو ته پاملننه په کار ده؟

۲- خو تنه زده کوونکي دې په د غو موضوعګانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبی کتابونو او لیکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي.

• د کوم پښتو لیکوال لیکنې مو خوبنې دي او ولې؟

• ایا په کوم شعر یا داستان مو نقد لوستی دی؟ که مو لوستی وي، آیا خوبن شوي

مو دی که نه؟ د خوبنې دلو یا نه خوبنې دلو علتو نه یې په لنډه توګه خپلو ټولګیوالو ته وواي است.

• کره کتونکي باید خه وکړي چې کره کتنه یې بنه او پخه راشي؟

• کره کتنه د ټولنې د ادبی بهير په وده او پرمختګ کې کومه ونډه لري؟

زده کونکی دې د دولسم ټولگۍ د پښتو لوست د کتاب کوم شعر یا داستان په غور ولولي او یوه دوه مخیزه کرته کتنه دې پري وليکي. معرفي دې يې کري او پياوري او نيمگري اړخونه دې يې په ګوته کري.

د کره کتونکي کار دا دې چې د یو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په لیکلوا کې د لیکلوا محرک یا د هڅونې لاملونه په هغه پورې اړه نه لري، لکه د یو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې يې کار نشته.

انګلیسي لیکلوا

سامرسټ موام

((داسې کوم شي نشه چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.
هیڅ شي زده کړې ته نه رسپري. زده کړې بد اخلاق پر بنو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول
سموي او د هغې پر ځای يې راوري. زده کړه انسان د پښتو تر کچې لور وي))
مارک تواین

ویسانگه

((الف))

بدوي: لومړني، ابتدائي، وحشني	آز: حرص
برين: لورې باغ	آغلې: بشکلې
برتي: خبره (لكه په پوئه کې برتي کېدل- خبره کېدل) په لښکر کې شاملېدل	استخراج: راویستل، راوتل، خارجېدل
بردمه: بالکل، مالامال	استوګه: استوګنه، مېشتېدنه
برمل: ماسپېښين	اشلوک: شعر، نظم
برهان: دليل	امسال: سېرکال
برى: پخوا پې فعلي بنه (بول: فتحه کول) هم مستعمله وه، اوسم برى د برياليتوب يا ظفر لپاره کارول کېږي.	انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر- پاشلي، خپاره)
بريا: لاسته راورنه، کاميابي	انتصابي: نومول شوي، چې انتخابي نه وي، نصب
برېخُر: غرمه	شوی
بصر: ستړگې، نظر	اند: فکر
بلاغت: خړګند، تيار	اوريلکي: اورلګيد
بمبن: د هندوانو روحاڼي مشر	اوره: وريخ
بنستيز: بنیادي، اساسی	اوالاعزم: لوی پیغمبران چې په خپل ماموریت کې پې له پوره زغم او استقامت خخه کار بودتون: بتخانه، بتکده اخیستي وي.
بورجل: اقامت ګاه، سنګر، مسكن	ایثار: قرباني، سربشنده
بولله: قصیده	ایروننه: یوه دسته کښتی (د اير په بنه هم شته)
بېټ پېديا: توده صحراء، تود بیابان	ایلايبي: اطاعت (له ايل او ايلېدل خخه)
بېړۍ: زولنې	ایجاد: (اوسم د هېبواډ په بنه)

((پ))

((ب))

پامور: د پام ور، د پاملرنې ور، د توجه ور	ارینه: ضروري
پرتله: مقاييسه	باجره: غنمو او وریشتوه ورته یو ډول داني دي
پرتم: دبلبه، شکوه	چې ډودې ترې پخوي.
پسمانده ګي: وروسته پاتې والي	بال: وزر
پسول: ګانه، زیور	بجي ګر: د بربننا مسوول
پسولل: ګانبل، بشکلې کول، اړاستن	

کلمه ده، هجه نری لار چې د سیند او غر	پلوخه: مو، بته
ترمنځه تېږډي.	پن: انداز
تريخي: تلخه	پوييل: ديوګل نوم
تسلسل: دوام، جريان	پوکړونه: پوکول، پوف کول، دمول
تسبيحات: په پاکي يادول، په سېچلتيا سره	پويالي: فعالیت، حرکت، ولوپې
تصنيع: غير طبيعي	پيشنمۍ: پيشلمى
تعاون: مرسته، همکاري	پيودل: پييل، منظم کول
تعليقات: نښلونې، لمن ليکونه	پيش: زغم، صبر، نيمگړتيا، عيب
تكلف: سختي، پېچلتيا (له تکليف خخه)	پېړ: دوران، مهال، وخت، خل، وار
تكلف: سختي، تکليف	((ت))
تل: ژوري، عمق	تاژ: خواشيني، خېگان
تمهيد: مقدمه، سريزه	تاديب: ادب ورکول
تميز: پاکي، نظافت، غور، فكر	تالاو: ډنډ، تالاب
توکم: نژاد	تاني: حوصله، دقت
توكی: عناصر، برخې	تبعيد: شرنه، له خپل هېواد خخه په زور شرل،
توكی: عناصر، مواد	په بل خای کې چېږي او سېدنه
تيرون: تېږبدل، گذر، (خو دا کلمه د تيري او	ټېپ: زخم
يرغل په معنا هم رائي)	تشييت: جوت، ثابت، خرګند، بنکاره
تېږبدنګ: فعلی بنه: تېږبدل، د نوم بنه:	تحقير: کم ګکل، سپک ګکل
تېږبدنګ لکه خېږدل: خېږبدنګ	تذکره نگار: تذکره ليکونکي، د ژونديک
((ت))	ليکونکي
تايبي: دوران، وخت، مهال	تربيته: وارخطا، هک حیران
توبېکي: شکگون، جادو	ترقي يافته: پرمختللي
تيک: له سرو خخه جوره شوې ګانه چې په	ترمل: مابنام (بنيامي مل د مهال لنديز وي په دي
تندي راخېږدي	توګه: برمل: لوړ مهال (ماسپېښن، برمل: کور
((ث))	مهال: مازېګر او ترمل: تور مهال يا تيارة مهال
ثقافت: ټلتور، فرهنگ	مانبام وي).
ثمين: ګران بيه، قيمتي، ارزښتمن	ترى: د تېږدو خاي، عبور، پلي، (د ترى په
	مؤئشه بنه اوس هم په ختيجه لهجه کې ژوندي

خپسر: خان، خیل خان، خیلسه	((ج))	جاج: سوچ، فکر جاجکیر: ملکیت، دېبرو ځمکو ملکیت
ختن: په چین کې د افسانو او بنګلاوو سیمه ګنګل شوې ده. وايی چې د هوسيو نافې يې د مشکو او عطرونو بنګلې خېږوي.		جام جم: د جمشید جام چې هر خه په کې بنکارېدل
ختی: لباس، کمیس		جلی: غرنی، طبیعی
خدم: خادم، خدمتگار		جیبن: تندی، ټنډه
خلقت: خوی، عادت		جرپې: ریښې، بیخونه
خنه: مانع		جګړن: جنګیالی، عسکر، لښکر
خوان: دسترخوان		جندنۍ: جګه ونه
خوف او رجاء: ډار او اميد		جنایی: ګل
خونول: (په بولله کې وخونولیه) مصدر یې		چېل: زندان
خونول: قربانول، څارول، نثارول		چنایی: شاعر
خور: د سیلاب د راوتلو لار	((چ))	چونی: بلبل
خول: څلپدل، درخشش		چیتر: د چیتر میاشت، د پسرلی بارانی
خلا: رنا، روښنایی		میاشت
خپان: خپاند، مواج، خپه لرونکی	((ح))	حاذق: هوښیار، تکره (حاذق طبیب) بنه او
څکول: کشول، کشیدن		اغېزمن طبیب
څنډونه: خنډ: افق، کناره		حباب: د اویو په سر پوکنې
د ژوند مدار: د ژوند چاپېریال، د ژوندانه ډګر	((د))	حباب: پوناکه
درنګ: کان، معدن		حزم: محکم، استوار ساختن، هوشیاري
دُرونه: غمي، مرغاري		حشم: شوکت، جلال
دری: له درېدلو خخه اخیستل شوی، درېږي،		خصمانه: غلیمانه، دېنمنانه
ودرېږي		حلقه: کړي
دریغ: منبر، د درېدو ځای		حليم: مهربان، شفقت، نرمي
دکلمه: په دقیقه او شاعرانه بنې د شعر لوستل، د شعر بنه او غوره لوستل، غوره ادا	((خ))	خارپوځې: خاپوري

		((س))
سالونه: شنبلی، سرمه ریگ	دلالت: د دلیل راول	
سپند: سپیلنی	دیباچه: سریزه، مقدمه	
ستهان: ستان، Ҳمکه، سرزمین	دیوات: مشوانی	
سجع: سجع لرونکی، وزن لرونکی، آهنگ لرونکی	دبنه: دبمن، غلیم	
سرپول: گرگت کول، لکه د چایو سرپول		((ذ))
سرگذشت: هغه خه چې په ژوند کې تېربېي، د ژوند حالات، ژوندليک	راپیا: راگرخول، بېرته ترلاسه کول	
سفله: ناپوه، جاهل	رامشت: طرب، ساز او سرود	
سلامت: روانی	رامشتگر: مطرب، سازی	
سلنه: فيصلي	ربې: بېرغ، جنډه	
سماج: ټولنه	رسالتمن: د رسالت لرونکی، متعهد، ژمن	
سمبول: نښه	رسن: (دار و رسن):	
سه هل: اسان	رغونه: د غرو لمپې	
سوراپا: چې ګلک	رکن: برخه، غږی	
سوژه: موضوع	رمز: راز، سمبول	
سیر: سفر، گرځېدل، یون	رندانه: مستانه	
سینګړ: کار، سنګلاخ		((ز))
سېنسن:	زاید: اضافه، سرباري، چېر زیات	
	زیون حالي: یدمرغې	
((ش))	زغل: څغستل، منډه وهل	
شاخ: بناخ	زلما: خوانی، زلمیتوب	
شام: ماښام	زنار: رسی	
شرف: ويړ، شرافت	زوړ: فرياد، هنګامه، ولوله	
شنسب: د غوريانو د لوی نیکه نوم دي (شين اسيبه)	زېرمه: ملاتې حمایت، حفاظت، (اوسم د ذخیرې په معنا کارول کېږي)	
شها (شهی): بشکلې، معشوقه		((ژ))
شهکار، بې جورې کار، له عظمته ډک اثر، سترکار	ژائز: ډول (ادبي ډول)	

شول: شول (او س یوازی په یو لام په فعلی بنه)	غزال: هوسی	غله: غله جات، دانې، حبوبات (غم، وریشې) او نور مواد	شن (شنا): مست، مستی، فعلی بنه یې شبدل دی چې او س هم په ختیخه لهجه کې شته او د آس د شبدل لو لپاره کارول کېږي.
بنندو: د بنندل له مصدر خخه، نشارول، بخشنوش	فانوس: خراغ، (د پانوس په بنه هم راخې) فتنه: فساد، امتحان، ازمایش	فراغت: خلاصون، وزگارتایا	بنکلونکی: سینګارونکی، بنکلی کونونکی (آراینده) (بنکل یې هم د فعلی مصدر بنه الشان ۵۲ سورت چې (۷۷) آیه لري
بنخمنو: بنخینه وو، مېرمنو (ص)	فروعات: ضمنی، خنگیز، چې اصلی نه وي فکټ (فاكت) سند، لاسوند	صراحت: خرگندوالی، په بنکاره بنه	صر: کوکک، زهر صیقل: توربل
طنازه: بنکلی، دلربا طوس: طوس په او سني ایران کې یوه سيمه ده، د فردوسی د زوکړی خای	قطب: د ځمکې دو ه مخامن مرکزونه چې شمال او جنوب بلل کېږي.	طوق: د غارې زنځير	قطب: د ځمکې دو ه مخامن مرکزونه چې شمال او جنوب بلل کېږي.
کتابګونۍ: کوچنی کتاب، رساله کجل: د رنجو په شان تور مواد کرکټر: (د کیسو او افسانو) خپره، اتل، قهرمان کلاسيک: لرغونی	کیلسان: بې لستونه او برده جامه، هغه جامه چې قاضیان او خطیبان یې اغوندي.	عارضه: نقسان عارضی: ضمنی (چې اصلی نه وي)	کمند: لومه، جال، پېږي، تناب کهاله: کهول: کورنۍ، خاندان کوکب: ستوري کون: دنیا کور: هېڅ، په هېڅ شمبېلی
عروج: لورتیا عقلیت: هوښیاري، پوهه	عارضه: نقسان عارضی: ضمنی (چې اصلی نه وي)	کمند: لومه، جال، پېږي، تناب کهاله: کهول: کورنۍ، خاندان کوکب: ستوري کون: دنیا کور: هېڅ، په هېڅ شمبېلی	کمند: لومه، جال، پېږي، تناب کهاله: کهول: کورنۍ، خاندان کوکب: ستوري کون: دنیا کور: هېڅ، په هېڅ شمبېلی

مرأة العروس: دناوي هنداره	کیکر: یوهونه چې پانې یې زبرې او ازغنه ده دیوه
مراقب: د (مرقد) جمع، زیارتونه	سحرایی مرغه نوم هم دی، صحرایی چرک.
مرقد: (جمع یې مراقب): مزار، قبر، زیارت	کخوره: خلطه
مزیت: بنبگنه	کبنل: لیکل
مستعار نوم: پور شوی نوم، د خپل نوم پر خای	((گ))
یوبل نوم غوره کول چې اصلی نوم یې خوک ونه پېژني.	گانل: بشکلی کول، زیوروول، د زیور او گانجی فعلي بنه (پخوانی)
مسجع: وزن، وزن لرونکی	گرز: گرد
مشاشه: ناینه، سینګارگره	گره: غوته
مظاهر: بېلگې، نمونې، بشکارندې	گپهیخ: سهار
معاشره: تولنې، جامعه	گوت پیر: خنگ، گوت، خنده
مافيها: هغه خه چې په هغې کې دي	گوبنی: جلا، بېل
مرسل، مرسان: د خدای ج له خوا راپړل شوي،	((ل))
معراج: اسمان ته تگ، پورته تلل، تکامل	لاسکبندی: قلمي
معرفت: پوهه، علم، د عرفان د سلوک دريم پراو	لانبونه: د غرو خندي
معيشت: زندگي	لرمل: مازىگر
معلول: د یو پېښې او علت له کبله ناتوانه يا کم توانه شوي	لوغرن: ضعيف، کمزوري
معیوب: عیب لرونکی، نیمگړي	لونل: پاشل
مقفى: قافيه وال، د قافې لرونکي	لوپول: پورته کول
مقید: ژمن	((م))
مکيز: ناز، عشوه	مؤرخ: تاریخ لیکونکي
مملوکي: بنده گېي، غلامي، مریستوب، د مملوک وضع او حالت	ماته پېږي: ماته تخت، ماته خوکي
منشور: په نشر	مالکي: مالک والي
منقد: نقاد، کره کتونکي، نقد لیکونکي	متانت: کلکوالی، پیاوړتیا، دروندواли
مهار: تابع، په ولکه کې راوستل	متبرک: مبارک، سېېڅلۍ
	مثل: مثل
	مجال: فرصت، امكان
	مخبط: دا هم اميخته شفته، تباہ، فاسد
	مخکبېن: تر ټولو مخکېي، پېشګام

وجایب: دندی، وظایف، مکلفیت	مهار: قابو، په خپل لاس کې نیول
وچوبی: وچوالی، وچ شوی، بې اوپو	مهتاب: سپورمی
ویسا: باور، اعتماد، چاد، اوستا	مواعظ: وعظونه
ویساک: د هندوانو جشن	موشگاف: نازکخيال، باريکخياله، چې خيال
ویلاړ: نیت، هود، اراده	ېپ وښته سوری کوي
ویرپا: ورپا، مفت	میرخمن: دبسمن، غلیم
ورټیا: استعداد	((ن))
ورېنګن: درخسان، مشعشع، (ورېنګو ته منصوب)	ناچاودی: نامنفجر شوی
هتياتي: هت، کلمه خوشی و در وقت اختیات	ناخن: نوک
کاربکار برده میشود.	نادر: ډېر لېو، کم، حال خال
هلال: سپورمی (نوې میاشت)	نرد: (شترنج) یوه لویه ده
هویت: پېژند	نسب: نزاد، قوم، قبیله
هویه: هګۍ	نشت: نشت د نشته یوه د لنډیز بنې ده. نابود
هليو: بیخی (اصطلاح غوندې ده)	اوسم ھم په پښتو کې شته لکه په سبمرا کې ((خدای دي نشت کړه))
(ی))	نغرل: تېرول، خورې
یم: دریاب	نغورېبدل: اورېدل
ینه: خیگر	نقاد: کره کتونکی، نقد لیکونکی
يون: حرکت، سفر، رفتار، په پښو تګ	نقش نگین: د غمي انځور
	نمری: جامې، کالي، لباس
	نمذک: جومات، مسجد
	نوع: ډول
	نول: غم، بدمرغې، خپگان، ویر، کړاو، ماتم
	نسیان: پسرلی (د ثور میاشت)
	نیلی: اس
	((و))
	واله: ویاله، جوى

اخْحَلِيْكُونَه:

- ۱- احمد شاهی شهناهه، ناظم حافظ مرغزی، پیژنده او تعلیقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سریزه او لمنلیکونه: محمد معصوم هوتك، کندھار، علامه رشاد آکادیمی، ۱۳۸۷ هـ.ش. کال
- ۲- اوسني لیکوال، دویم توک، عبدالرؤف بنوا، کابل
- ۳- اوسني لیکوال، لمومړی توک، عبدالرؤف بنوا، کابل، ۱۳۴۰ هـ.ش. کال
- ۴- پته خزانه، محمد هوتك بن داود، کابل، ۱۳۳۹ هـ.ش. کال
- ۵- پښتنه شعراء، لمومړی توک، عبدالحی حبیبی، کابل
- ۶- پښتنه، پوهاند ډاکټر حبیب الله تری، د پښتني فرهنگ د ودې ټولنه، جرمنی، پښور چاپ، ۱۳۷۷ هـ.ش. کال
- ۷- پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاه جهان، پښتو اکیلیمی، ۱۹۹۳ م. کال
- ۸- پښتو قلمی نسخې، (ناچاپ اثر)، خپرناوی حبیب الله رفع
- ۹- تذكرة الاولیاء د سليمان ماکو، پوهاند عبدالحی حبیبی په سریزه، کابل
- ۱۰- تور بربین، سرمحقق عبدالله بختانی، ۱۳۴۷ هـ.ش. کال
- ۱۱- د ادبیاتو په لړ کې، پوهانمل بریالی باجورې، ۱۳۸۷ هـ.ش. کال
- ۱۲- د استاد یاد (د مقالو تولګه) کابل، ۱۳۶۴ هـ.ش. کال
- ۱۳- د افغانستان ژپی او توکمونه، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴ هـ.ش. کال
- ۱۴- د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم توک، پوهاند عبدالحی حبیبی، کابل
- ۱۵- د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم توک، پوهاند عبدالحی حبیبی، کابل چاپ.
- ۱۶- د پښتو ادبیاتو تاریخ، لمومړی او دویم توک، پوهاند عبدالحی حبیبی، پښور، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ هـ.ش. کال
- ۱۷- د پښتو دنوی ادب لاري، پوهاند عبدالحی حبیبی
- ۱۸- د پښتو لمومړی ژبارل شوی ناول کوم یو دی؟ کابل مجله، ۱۳۶۶ هـ.ش. کال (جدی - حوت) د زرین انځور مقاله.
- ۱۹- د پښتو نشر تاریخ، محمد افضل رضا، پښور، دویم چاپ، ۱۹۹۵ م. کال
- ۲۰- د پښتو نشر هنداره، پوهاند صدیق الله ربنتین، پښور
- ۲۱- د حمزه شینواری کلیات، پښور، پښتو اکیلیمی چاپ
- ۲۲- د خلکو سندری، حبیب الله رفع، کابل، ۹۱۳۴ هـ.ش. کال
- ۲۳- د عبدالحمید دیوان، د سرمحقق زلمی هېوادمل په زیار او سریزه، کابل چاپ.
- ۲۴- د عبدالحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په سریزه، ۶۱۳۸ هـ.ش. کال
- ۲۵- د عبدالحمید مومند کلیات، دویم چاپ، سریزه، سپننه او تدوین د محمد آصف صمیم، پښور، دانش خپرندویه ټولنه
- ۲۶- د عبدالحمید مومند یاد (د مقالو تولګه) کابل، ۶۱۳۶ هـ.ش. کال

- ۲۷_ د علی محمد مخلص دیوان، ډاکټر پرویز مهجور خویشکی سریزه او تدوین، پښتو اکیلپیمی، پښور یونیورستی.
- ۲۸_ د غنی کلیات، غنی خان، کابل، د قومونو او قبایلو وزارت، ۱۳۶۴ هـ.ش. کال
- ۲۹_ د قافیې فن، محمد ابراهیم همکار، پښور چاپ، ۱۳۸۱ هـ.ش. کال
- ۳۰_ د قلم خاوندان، همیش خلیل، پښور
- ۳۱_ د کاظم خان شیدا دیوان، د عبدالرؤف پښوا په زیار او سریزه، کابل چاپ
- ۳۲_ د میرزا خان انصاری دیوان، سمونه او خپرنه د ډاکټر پرویز مهجور خویشکی، پښتو اکیلپیمی، پښور، یونیورستی، ۲۰۰۴ مـ. کال
- ۳۳_ دریارة ادبیات و نقد ادبی، دکتر خسرو فریک ورد، تهران، ۱۳۷۸ هـ.ش. کال
- ۳۴_ دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ هـ.ش. کال
- ۳۵_ شعر پېژندنه، اکادمیسین کاندید محمد صدیق روھی، پښور، ناهید کتاب چاپلو مؤسسه، ۱۳۷۴ هـ.ش. کال
- ۳۶_ شفیق د پښتو لنډی کیسې یو شهید لیکوال، د محمد زرین انځور مقاله، سپدې مجله، پښور
- ۳۷_ عقریان، محمد موسی شفیق، کابل، ۱۳۴۶ هـ.ش. کال
- ۳۸_ غنی او اجمل، د سمینار د مقالو ټولګه، کابل، د قومونو او قبایلو وزارت، ۱۳۶۵ هـ.ش. کال
- ۳۹_ فرهنگ اصطلاحات ادبی، سیما داد، تهران، انتشارات مرواید، ۱۳۸۵ هـ.ش. کال
- ۴۰_ فرهنگ اصطلاحات ادبی، سیما داد، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵ هـ.ش. کال
- ۴۱_ فرهنگ بزرگ سخن، دکتر حسن انوری، تهران، سخن، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ هـ.ش. کال
- ۴۲_ قافیه، پوهنمل محمد آقا شپزاد، کابل، ۱۳۸۶ هـ.ش. کال
- ۴۳_ قصه نویسی، رضا براهنی، تهران، ۱۳۴۸ هـ.ش. کال
- ۴۴_ کمکی خیر (مجله)، کال، شپرمه ګنه، کیسه او ژوند، د زرین انځور مقاله
- ۴۵_ ګجری، قلندر مومند، یونیورستی بک ایجنسي، پښور، ۱۹۵۸ مـ. کال
- ۴۶_ محکوم بېگناه یا ګلچینی از بهترین آثار نظم و نثر ویکتور هوگو، ترجمه شجاع الدین شفا، تهران چاپ.
- ۴۷_ مکتب های ادبی، رضا سید حسینی، تهران چاپ
- ۴۸_ ملي هنداره، محمد ګل نوري
- ۴۹_ نقد ادبی، ج ۱، دکتور عبدالحسین زرین کوب، تهران چاپ
- ۵۰_ نقد ادبی، دکتر عبدالحسین زرین کوب، تهران، اتم چاپ، ۱۳۷۳ هـ.ش. کال
- ۵۱_ ننگیالی پښتون، د خوشحال خان خټک د سمینار د مقالو ټولګه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ هـ.ش. کال
- ۵۲_ ولسي سندرې، زلمی هپوادمل، کابل، ۱۳۴۶ هـ.ش. کال
- ۵۳_ سلسلة الأحاديث الصحيحة للالبانى
- ۵۴_ مرقة المفاتيح شرح مشکاة المصايح
- ۵۵_ سیرت النبی، ابن هشام
- ۵۶- په ۴۵ مخ کې «ادبیات د اسلام ...»، اتم لوست د عربی ژبې له خانګې خخه اخیستل شوی دی.